

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการพัฒนาหลักสูตรเสริมเพื่อเสริมสร้างคุณธรรมในยุคประชาคมอาเซียน โดยใช้แนวคิดจิตตปัญญาศึกษาและโยนิโสมนสิการ สำหรับนักเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสกลนคร เขต 1 ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับหลักสูตรและการพัฒนาหลักสูตร
 - 1.1 ความหมายของหลักสูตร
 - 1.2 รูปแบบของหลักสูตร
 - 1.3 รูปแบบการพัฒนาหลักสูตร
 - 1.4 องค์ประกอบของหลักสูตร
 - 1.5 การประเมินหลักสูตร
 - 1.6 หลักสูตรเสริม
2. แนวคิดจิตตปัญญาศึกษา
 - 2.1 ความเป็นมาของแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา
 - 2.2 ความหมายของจิตตปัญญาศึกษา
 - 2.3 หลักการพื้นฐาน
 - 2.4 แนวทางปฏิบัติตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา
 - 2.5 แนวทางการประยุกต์ใช้จิตตปัญญาศึกษาสู่การจัดการเรียนรู้
3. แนวคิดโยนิโสมนสิการ
 - 3.1 ความหมายของโยนิโสมนสิการ
 - 3.2 หน้าที่ของโยนิโสมนสิการ
 - 3.3 ลักษณะวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ
 - 3.4 แนวทางการประยุกต์ใช้โยนิโสมนสิการสู่การจัดการเรียนรู้

4. คุณธรรมในยุคประชาคมอาเซียน
 - 4.1 บริบทเกี่ยวกับประชาคมอาเซียน
 - 4.2 ความหมายของคุณธรรม
 - 4.3 คุณธรรมในยุคประชาคมอาเซียน
 - 4.4 แนวคิดและแนวทางการพัฒนาคุณธรรม
5. แนวคิดเกี่ยวกับความพึงพอใจ
 - 5.1 ความหมายของความพึงพอใจ
 - 5.2 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความพึงพอใจ
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 6.1 งานวิจัยในประเทศ
 - 6.2 งานวิจัยต่างประเทศ

แนวคิดเกี่ยวกับหลักสูตรและการพัฒนาหลักสูตร

1. ความหมายของหลักสูตร

มีนักการศึกษาได้ให้ความหมายของหลักสูตร ไว้ดังนี้

ลำลี รัชสุทธิ (2544, หน้า 77) กล่าวว่าหลักสูตร คือ มวลประสบการณ์ หรือกิจกรรมที่จัดให้แก่ผู้เรียนเพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้านความรู้ ความคิด เจตคติ และการปฏิบัติในทิศทางที่พึงประสงค์

รุจิรี ภูสาระ และจันทรานี สงวนนาม (2545, หน้า 77) กล่าวว่า ความหมายของคำว่า หลักสูตร มาจากภาษาลาตินว่า Race Course แต่เมื่อนำมาใช้ในทางการศึกษา คำว่า หลักสูตรมีความหมาย คือ แผนการเรียน ประกอบด้วย เป้าหมาย และจุดประสงค์เฉพาะที่จะนำมาเสนอและจัดการเนื้อหา ซึ่งจะรวมถึงแบบของการเรียน การสอนตามจุดประสงค์และท้ายที่สุดจะต้องมีการประเมินผลลัพธ์ของการเรียน

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2552, หน้า 1, 27) กล่าวว่า หลักสูตรเป็นคำที่มีรากศัพท์มาจากคำในภาษาลาตินว่า “race-course” ซึ่งหมายถึง เส้นทางที่ใช้วิ่งแข่งขัน เนื่องมาจากเป้าหมายของหลักสูตรที่มุ่งหวังให้ผู้เรียนสามารถเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพและประสบความสำเร็จในการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมแห่งอนาคต ซึ่งการนิยามความหมายของหลักสูตรในปัจจุบันได้ให้ความหมายของหลักสูตร ว่าหมายถึง มวลประสบการณ์

ทางการเรียนรู้ที่กำหนดไว้ในรายวิชา กลุ่มวิชา เนื้อหาสาระ รวมทั้งกิจกรรมต่างๆ ที่ได้
 ดำเนินการจัดการเรียนการสอน จัดกิจกรรมให้แก่ผู้เรียนอย่างมีประสิทธิภาพ หลักสูตร
 ไม่ใช่ที่รวมของความรู้ แต่เป็นความรู้ที่ผู้เรียนจะต้องช่วยกันสร้างความเข้าใจและเชื่อมโยง
 ที่จะค้นพบวิธีการเรียนรู้ จุดเน้นความสำเร็จอยู่ที่ผู้เรียนมีความพร้อมที่จะไปแสวงหา
 คำตอบ ดังนั้นความหมายของหลักสูตรใน 4 ประการ คือ รายการที่ทางโรงเรียนกำหนดสอน
 รายวิชาที่สอนให้กับเด็ก รายวิชาที่ทางโรงเรียนเปิดสอน และการวางแผนการจัด
 ประสบการณ์เรียนรู้ซึ่งทางโรงเรียนจัดเสนอแนะขึ้นไว้

บุญเลี้ยง ทุมทอง (2553, หน้า 8-9) ได้แบ่งความหมายของหลักสูตร
 ได้ดังนี้

1. หลักสูตรในฐานะที่เป็นวิชาและเนื้อหาสาระที่จัดให้แก่ผู้เรียน
 หมายถึง วิชาหรือเนื้อหาสาระที่กำหนดให้ผู้เรียนต้องเรียนในชั้นและระดับต่างๆ หรือกลุ่ม
 วิชาที่จัดขึ้นด้วยวัตถุประสงค์เฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น หลักสูตรเตรียมแพทย์
 หลักสูตรวิทยาศาสตร์ หลักสูตรธุรกิจ หลักสูตรตัดเสื้อ และหลักสูตรการเลี้ยงสุกร ฯลฯ
2. หลักสูตรในฐานะที่เป็นเอกสารหลักสูตร ประกอบด้วย จุดหมาย
 หลักการ โครงสร้าง เนื้อหาสาระ อัตราเวลาเรียน กิจกรรม ประสบการณ์ และ
 การประเมินผลการเรียน เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถ มีเจตคติที่ดีในการอยู่
 ร่วมกัน มีพฤติกรรมตามที่กำหนดไว้ในจุดมุ่งหมายของหลักสูตร แนวคิดนี้จะเน้นหลักสูตร
 ในฐานะที่เป็นเอกสารเป็นรูปเล่ม ซึ่งจำแนกเป็น 2 ประเภท คือ เอกสารหลักสูตรและ
 เอกสารประกอบหลักสูตร เอกสารหลักสูตรเป็นเอกสารที่กล่าวถึงสาระของหลักสูตร
 โดยตรง คือ กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของหลักสูตร โครงสร้าง และเนื้อหาที่จัดไว้ในหลักสูตร
 นั้นๆ เช่น หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช 2533)
 หลักสูตรวิศวกรรมศาสตรบัณฑิต สาขาวิศวกรรมเครื่องกล หลักสูตรศิลปกรรมศาสตร
 บัณฑิต เป็นต้น ส่วนเอกสารประกอบหลักสูตรเป็นเอกสารที่อธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับ
 รายละเอียดต่างๆ ของหลักสูตรเพื่อให้การนำหลักสูตรไปใช้ได้ผลตามความมุ่งหมาย
 ตัวอย่างเอกสารประกอบหลักสูตร ได้แก่ คู่มือหลักสูตร คู่มือครูเกี่ยวกับการใช้หลักสูตร
 แผนการสอนกลุ่มวิชาต่างๆ หรือคู่มือการประเมินผลการเรียน

3. หลักสูตรในฐานะที่เป็นกิจกรรมต่างๆ ที่จะให้แก่ผู้เรียน เป็นการมองหลักสูตรในลักษณะของกิจกรรมต่างๆ ที่ครูและนักเรียนจัดขึ้น หรือกิจกรรมการเรียนการสอนชนิดต่างๆ ที่เตรียมไว้ และจัดให้แก่ผู้เรียนโดยโรงเรียนทั้งในและนอกโรงเรียน เพื่อให้ผู้เรียนได้มีความรู้ ประสบการณ์ และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามที่กำหนด กิจกรรมต่างๆ ที่เหมาะสมเป็นสิ่งที่สำคัญ เพราะจะนำไปสู่ประสบการณ์ทางด้านความรู้ ความเข้าใจ เจตคติ ทักษะต่างๆ อันแสดงถึงการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ กิจกรรมที่ควรจัดให้แก่ผู้เรียนจะต้องปรากฏอยู่ในหลักสูตรอย่างชัดเจน หลักสูตรหมายถึงกิจกรรมต่างๆ ที่จัดให้ผู้เรียน

4. หลักสูตรในฐานะแผนสำหรับจัดโอกาสการเรียนรู้หรือประสบการณ์ที่คาดหวังแก่ผู้เรียน เป็นแผนในการจัดการศึกษาเพื่อเป็นแนวทางให้ผู้ที่เกี่ยวข้องปฏิบัติ โดยมุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถ และพฤติกรรมตามที่กำหนด แผนสำหรับจัดโอกาสทางการศึกษาจะแสดงเกี่ยวกับจุดหมายหรือจุดประสงค์ของการออกแบบหลักสูตร การนำหลักสูตรไปใช้และการประเมินผล แผนนี้สร้างขึ้นตามประเภทสถานการณ์ หรือกลุ่มบุคคลในระดับการศึกษาต่างๆ เช่น หลักสูตรก่อนวัยเรียน หลักสูตรประถมศึกษา หลักสูตรอุดมศึกษา หรืออาจหมายถึงกลุ่มของแผนย่อยต่างๆ ที่ทำให้ผู้เรียนมีโอกาสพัฒนาการเรียนรู้หรือประสบการณ์ที่คาดหวัง

5. หลักสูตรในฐานะที่เป็นมวลประสบการณ์ หมายถึง ประสบการณ์ทุกอย่างของนักเรียนที่อยู่ในความรับผิดชอบของโรงเรียนรวมถึงเนื้อหาวิชาที่โรงเรียนจัดให้แก่ผู้เรียนด้วยเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นไปตามจุดหมายที่กำหนดไว้

6. หลักสูตรในฐานะที่เป็นจุดหมายปลายทาง เป็นสิ่งที่สังคมมุ่งหวังให้เด็กได้รับผู้ที่ศึกษาจบหลักสูตรไปแล้วจะมีคุณลักษณะอย่างไรบ้าง จะเกิดผลอย่างไรในตัวผู้เรียนบ้าง

7. หลักสูตรในฐานะที่เป็นระบบการเรียนการสอนและกิจกรรมการเรียนการสอน เป็นการมองหลักสูตรในฐานะที่เป็นแผนการเตรียมโอกาสของการเรียนรู้สำหรับผู้เรียนที่จัดขึ้นโดยโรงเรียนเป็นการคาดการณ์ล่วงหน้าโดยรวมเอาแผนย่อยๆ ที่เป็นโอกาสของการเรียนรู้ที่คาดหวังเข้าไว้ด้วย

Taba (1962, p. 10) กล่าวว่าหลักสูตร คือ แผนการเรียนรู้ ประกอบด้วย จุดประสงค์ และจุดมุ่งหมายเฉพาะ การเลือกและการจัดเนื้อหา วิธีการจัดการเรียน การสอนและการประเมินผล

Shaver and Berlak (1968, p. 9) ให้นิยามว่า หลักสูตร คือ กิจกรรมที่ครูจัดให้นักเรียนได้เล่น เพื่อให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้

Saylor and Alexander (1974, p. 6) ได้กล่าวว่าหลักสูตรเป็นแผนสำหรับจัดโอกาสเรียนรู้ให้แก่บุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเพื่อบรรลุเป้าหมายหรือจุดหมายที่วางไว้โดยมีโรงเรียนเป็นผู้รับผิดชอบ

Oliva (1992, pp. 8–9 อ้างถึงใน ชัยรัตน์ ปราณี, 2545, หน้า 64) ได้สรุปความหมายของหลักสูตร ไว้ว่า หลักสูตร คือ แผนงานหรือโครงการที่จัดประสบการณ์ทั้งหมดให้แก่ผู้เรียน ภายใต้การดำเนินงานของโรงเรียน และในแนวปฏิบัติหลักสูตรประกอบด้วย จำนวนของแผนการต่างๆ ที่เขียนลายลักษณ์อักษร และมีขอบเขตกว้างขวางหลากหลาย เป็นแนวทางของการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่ต้องการ ดังนั้น หลักสูตรอาจเป็นหน่วย (Unit) เป็นรายวิชา (Course) หรือเป็นรายวิชาย่อยต่างๆ (Sequence of Courses) แผนงานหรือโครงการทางการศึกษาดังกล่าวนี้อาจจัดขึ้นได้ทั้งในและนอกชั้นเรียนหรือโรงเรียน จากความหมายโดยสรุปดังกล่าว Oliva ยังได้ให้นิยามความหมายของหลักสูตรโดยแบ่งเป็น

1. การให้นิยามโดยยึดจุดประสงค์ (Purpose) หลักสูตรจึงมีภาระหน้าที่ที่จะทำให้ผู้เรียนควรจะเป็นอย่างไร หรือมีลักษณะอย่างไร หลักสูตรในแนวคิดนี้จึงมีความหมายในลักษณะที่เป็นวิธีการที่นำไปสู่ความสำเร็จตามจุดมุ่งหมายนั้นๆ เช่น หลักสูตร คือ การถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรม หลักสูตร คือ การพัฒนาทักษะความคิดของผู้เรียน เป็นต้น

2. การให้นิยามโดยยึดบริบทหรือสภาพแวดล้อม (Contexts) นิยามของหลักสูตรในลักษณะนี้จึงเป็นการอธิบายถึงลักษณะทั่วไปของหลักสูตรซึ่งแล้วแต่ว่าเนื้อหาสาระของหลักสูตรนั้นมีลักษณะเป็นอย่างไร เช่น หลักสูตรที่ยึดเนื้อหาวิชาหรือหลักสูตรที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางหรือหลักสูตรที่ยึดการปฏิรูปสังคม เป็นต้น

3. การให้นิยามโดยยึดวิธีดำเนินการหรือยุทธศาสตร์ (Strategies) เป็นการนิยามในเชิงดำเนินการที่เป็นกระบวนการ ยุทธศาสตร์หรือเทคนิควิธีการในการจัดการเรียนการสอน เช่น หลักสูตร คือ กระบวนการแก้ปัญหา หลักสูตร คือ การอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม/การทำงานกลุ่ม เช่น หลักสูตร คือ กระบวนการแก้ปัญหา หลักสูตร คือ การเรียนรู้เป็นรายบุคคล หลักสูตร คือ โครงการหรือแผนการจัดการเรียนการสอน เป็นต้น

สรุปหลักสูตร คือ การถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรม คือ การพัฒนาทักษะความคิดของผู้เรียน หรือมวลประสบการณ์ แผนการเรียน การจัดการเนื้อหา ซึ่งจะรวมถึงแบบของการเรียนการสอนตามจุดประสงค์ รายการที่ทางโรงเรียนกำหนดสอน รายวิชาที่สอนให้กับเด็ก รายวิชาที่ทางโรงเรียนเปิดสอน การวางแผนการจัดประสบการณ์เรียนรู้ ซึ่งทางโรงเรียนจัดเสนอแนะขึ้นไว้ วิชาหรือเนื้อหาสาระที่กำหนดให้ผู้เรียนต้องเรียนในชั้นและระดับต่างๆ หรือกลุ่มวิชาที่จัดขึ้นด้วยวัตถุประสงค์เฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่ง กิจกรรมการเรียนการสอนชนิดต่างๆ ที่เตรียมไว้ และจัดให้แก่ผู้เรียนโดยโรงเรียนทั้งในและนอกโรงเรียน เพื่อนำไปสู่ประสบการณ์ทางด้านความรู้ ความเข้าใจ เจตคติ ทักษะต่างๆ อันแสดงถึงการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพตามที่กำหนดไว้ในจุดมุ่งหมายของหลักสูตร เพื่อให้ผู้เรียนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้านความรู้ความสามารถ ความคิด เจตคติที่ดีในการอยู่ร่วมกัน มีพฤติกรรมและการปฏิบัติในทิศทางที่พึงประสงค์

2. รูปแบบของหลักสูตร

ในส่วนของรูปแบบของหลักสูตรนั้น ได้มีนักการศึกษากล่าวไว้ ดังนี้

รูจิริ ภูสาระ (2546, หน้า 10-19) กล่าวว่า รูปแบบของหลักสูตร

(Curriculum Design) มีอยู่หลายรูปแบบ ดังนี้

1. หลักสูตรแบบเน้นเนื้อหา (Subject-Matter-Curriculum)

เป็นรูปแบบที่เก่าแก่ที่สุด ซึ่งใช้ในการสอนศาสนา ละติน กรีก อาจเรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่าเป็นหลักสูตรที่เน้นเนื้อหาเป็นศูนย์กลาง (Subject-Centered-Curriculum) ซึ่งสอดคล้องกับวิธีการสอนของครูที่ใช้วิธีการบรรยายปรัชญาการจัดการศึกษาแนวนี้จะยึดปรัชญาสารัตถนิยม (Essentialism) และสัจวิทยา (Perennialism)

2. หลักสูตรแบบหมวดวิชา (Broad Fields Curriculum) เป็นหลักสูตร

ที่กำหนดเนื้อหาวิชาไว้กว้างๆ โดยนำความรู้ในกลุ่มวิชามาผสมผสานกันเข้าเป็นหมวดวิชาเดียวกัน เช่น หมวดสังคมศึกษา รวมเอาวิชาภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ หน้าที่พลเมือง ศิลธรรมเข้าด้วยกัน หมวดวิทยาศาสตร์ รวมเอาวิชาเคมี ชีววิทยา ฟิสิกส์เข้าด้วยกัน หมวดคณิตศาสตร์ รวมเอาวิชาเลขคณิต พีชคณิต เรขาคณิตเข้าด้วยกัน การสอนจะเน้นการผสมผสานเนื้อหาวิชาเข้าด้วยกัน มักจะเป็นการสอนแบบหน่วยหรือการสอนแบบบูรณาการ ครูผู้สอนจะต้องได้รับการฝึกฝนมาอย่างดี มีเอกสารประกอบการเรียนที่สอดคล้องกัน

3. หลักสูตรที่ยึดกระบวนการทางสังคมและการดำรงชีวิต (Social Process and Life Function) เป็นหลักสูตรที่สร้างขึ้นโดยยึดสังคมเป็นหลัก โดยคำนึงถึงความต้องการและความสนใจของผู้เรียนเป็นพื้นฐาน ผู้เรียนสามารถนำความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

สังต์ อุทรานันท์ (2532, หน้า 89 อ้างถึงใน ชวลิต ชูก่าแพง, 2551, หน้า 20) ได้จำแนกรูปแบบของหลักสูตรได้ 5 รูปแบบ ดังนี้

1. หลักสูตรที่ยึดเอาสาขาวิชาหรือเนื้อหาวิชาเป็นหลัก (Designs Focused on Disciplines/Subjects) ซึ่งในกลุ่มนี้จะประกอบด้วยหลักสูตรแยกวิชา (Separate-Subject Curriculum) หลักสูตรสหสัมพันธ์หรือหลักสูตรสัมพันธ์วิชา (Correlation หรือ Correlated Curriculum) หลักสูตรรายวิชาและหลักสูตรหมวดวิชา (Fused Curriculum /Broad-Field Curriculum) หลักสูตรแกนวิชา (Core Curriculum) และหลักสูตรบูรณาการ (Integration หรือ Integrated Curriculum) มีลักษณะที่สำคัญ คือ จุดมุ่งหมายมุ่งสร้างความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาวิชาต่างๆ เนื้อหาสาระและการจัดสามารถดำเนินการได้หลายลักษณะ เช่น จัดเป็นรายวิชา สัมพันธ์วิชา รวมวิชาหรือหมวดวิชา แกนวิชา และบูรณาการ การจัดประสบการณ์การเรียนการสอน ให้มีความสำคัญกับครูผู้สอนเป็นอย่างมาก และการประเมินผลขึ้นอยู่กับจุดประสงค์แต่ละวิชา

2. หลักสูตรที่ยึดเอาความต้องการและความสนใจของผู้เรียนเป็นหลัก (Designs Focused on Individual Needs and Interests) ได้แก่ หลักสูตรที่ยึดเอาเด็กเป็นศูนย์กลาง (Child-Centered Curriculum) หลักสูตรประสบการณ์ (Experience-Centered Curriculum) การศึกษาแบบพัฒนาการ (Progressive Education) การศึกษาในระบบเปิด (Open Education) และการศึกษาที่เน้นมนุษยนิยม (Humanistic Education) มีลักษณะ คือ จุดมุ่งหมายเน้นความต้องการและความสนใจของผู้เรียนให้ได้พัฒนาตามความต้องการและความสนใจและความสามารถของผู้เรียนแต่ละคน เนื้อหาสาระและการจัดต้องมีความยืดหยุ่นให้มากที่สุดเพื่อจะได้ตอบสนองต่อความต้องการและความสนใจของผู้เรียน การจัดประสบการณ์การเรียนการสอน ให้มีความสำคัญแก่ผู้เรียนเปิดโอกาสให้ได้เรียนด้วยตนเองให้มากที่สุดครูเป็นผู้ประสานงานในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนมากกว่า เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ และการประเมินผลมุ่งไปที่การพัฒนาของตัวผู้เรียนเป็นสำคัญ

3. หลักสูตรที่ยึดเอากิจกรรมและปัญหาของสังคมเป็นหลัก (Designs Focused on Social Activities and Problems) มีลักษณะ คือ จุดมุ่งหมายมุ่งการวิเคราะห์ปัญหาความต้องการจำเป็นและมุ่งสร้างความมีมนุษยสัมพันธ์และเจตคติที่ดีในการทำงานร่วมกัน เนื้อหาสาระและวิธีการจัดเป็นเนื้อหาที่เกี่ยวกับกิจกรรมและปัญหาที่เกิดในสังคม ลักษณะเนื้อหาเป็นการบูรณาการความรู้ในศาสตร์ต่างๆ การจัดประสบการณ์การเรียนการสอน เน้นความสำคัญของกระบวนการทำงาน การสร้างความร่วมมือในการทำงาน เช่นให้นักเรียนทำโครงการเกี่ยวกับสุขภาพ และการประเมินผลผู้เรียนจะมีส่วนร่วมในการเลือกและใช้เครื่องมือการประเมินผล

4. หลักสูตรที่ยึดเอาทักษะทางกระบวนการเป็นหลัก (Designs Focused on Process Skills) มีลักษณะ คือ จุดมุ่งหมายเน้นความสามารถในการดำเนินการแก้ปัญหาต่างๆ อย่างมีประสิทธิภาพ เนื้อหาสาระและวิธีการจัดมุ่งไปที่กระบวนการปฏิบัติงานในเรื่องต่างๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต การจัดประสบการณ์การเรียนการสอน เน้นให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติจริง และการประเมินผลเน้นกระบวนการปฏิบัติงานเป็นสำคัญ

5. หลักสูตรที่ยึดเอาสมรรถภาพเป็นหลัก (Designs Focused on Specific Competencies) มีลักษณะ คือ จุดมุ่งหมายเน้นความสามารถในการปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ เนื้อหาสาระและวิธีการจัดเน้นการจัดระบบข้อมูลมีการกำหนดความเรียงจากระดับพื้นฐานจนถึงระดับลึกซึ่งเน้นการฝึกปฏิบัติจนเกิดความชำนาญ การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ ให้ความสำคัญแก่ความรู้พื้นฐานเป็นลำดับแรกพอมีความรู้พื้นฐานพอจะฝึกปฏิบัติงานได้แล้ว จึงให้ทดลองฝึกปฏิบัติจนกระทั่งเกิดความชำนาญ และการประเมินผลมุ่งประเมินความสามารถในการปฏิบัติงานเป็นประการสำคัญ

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2552, หน้า 3) ได้จำแนกรูปแบบหลักสูตร ดังนี้

1. หลักสูตรรายวิชา (Subject Curriculum) เป็นหลักสูตรที่เน้นเนื้อหาสาระซึ่งจัดหมวดหมู่ในรูปของรายวิชา ซึ่งสิ่งที่ถูกนำมาจัดหมวดหมู่ ได้แก่ ความคิดรวบยอด ทักษะ หลักเกณฑ์หรือกฎเกณฑ์ต่างๆ มุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีความรู้ ความสามารถ ตามมาตรฐานที่กำหนด จากการเรียนรู้รายวิชาที่กำหนดไว้ในหลักสูตร

2. หลักสูตรสัมพันธ์วิชา (Correlated Curriculum) เป็นหลักสูตรที่ออกแบบเนื้อหาสาระในแต่ละกลุ่มวิชาหรือหมวดวิชา มีความสอดคล้องเชื่อมโยงสัมพันธ์กันตลอดหลักสูตร

3. หลักสูตรประสบการณ์ (Experience Curriculum) เป็นหลักสูตรที่เน้นให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ที่เหมาะสมกับเนื้อหาสาระ ความถนัดและความสนใจ การจัดเนื้อหาสาระ กิจกรรมการเรียนรู้ การวัดและประเมินผล มีความมุ่งหมายเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้เรียนเป็นสำคัญ มีความสอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิต ผู้เรียนมีบทบาทในการคัดสรรประสบการณ์ทางการเรียนรู้ที่ต้องการภายใต้กรอบความมุ่งหมายของหลักสูตร

4. หลักสูตรบูรณาการ (Integrated Curriculum) เป็นหลักสูตรที่ผสมผสานเนื้อหาสาระและประสบการณ์ต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกันอย่างสมดุลแล้วจัดเป็นหน่วยการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้แบบองค์รวม

5. หลักสูตรอิงมาตรฐาน (Standard-based Curriculum) เป็นหลักสูตรที่กำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ของผู้เรียนในแต่ละระดับไว้อย่างชัดเจน ได้แก่ มาตรฐานของเนื้อหาสาระที่ผู้เรียนจะต้องเรียนรู้ (Content Standard) และมาตรฐานของความสามารถในการปฏิบัติงานหรือสิ่งที่คุณเรียนสามารถที่จะทำได้ (Performance Standard) ผู้เรียนจะจบหลักสูตรก็ต่อเมื่อมีคุณภาพตามมาตรฐานหลักสูตร

6. หลักสูตรเสริม (Enrichment Curriculum) เป็นหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นเพื่อจุดมุ่งหมายอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะเจาะจงมีระยะเวลาในการใช้หลักสูตรไม่มากนัก เน้นการเสริมสร้างสมรรถนะในการปฏิบัติงานในหน้าที่หรือพัฒนาศักยภาพในการเรียนรู้ของผู้เรียนเฉพาะด้าน

บุญเลี้ยง ทุมทอง (2553, หน้า 133) ได้จำแนกรูปแบบของหลักสูตรที่สำคัญ ได้ดังนี้

1. หลักสูตรเนื้อหาวิชาหรือหลักสูตรรายวิชาซึ่งสามารถแบ่งออกเป็นหลักสูตรสหสัมพันธ์ หลักสูตรผสมผสาน และหลักสูตรหมวดวิชาแบบกว้าง
2. หลักสูตรเพื่อชีวิตและสังคม
3. หลักสูตรกิจกรรมหรือประสบการณ์
4. หลักสูตรแบบแกน
5. หลักสูตรบูรณาการ

ชวลิต ชูกำแหง (2551, หน้า 22–26) กล่าวถึงรูปแบบหลักสูตรที่สำคัญ
ได้แก่

1. หลักสูตรรายวิชา (Subject Curriculum) มีอิทธิพลมาจากสารนิยม
และปรัชญาสังคมนิยม จุดมุ่งหมายของหลักสูตร คือ เพื่อเพิ่มพูนความเข้าใจโลกรอบๆ
ตัวผู้เรียน มีลักษณะ เนื้อหาสาระของแต่ละวิชาจะแยกจากกันโดยเด็ดขาด และในการสอน
ก็สอนแยกกันตามรายวิชานั้นๆ ที่สัมพันธ์กัน แต่ละวิชาจะมีลำดับ มีหลักเหตุผล
มีการจัดเรียงเนื้อหาสาระ และวิธีการค้นคว้าของตนเอง มีขอบเขตที่ตายตัวของความรู้
ในวิชานั้นๆ ไม่มีการแสดงความสัมพันธ์เกี่ยวกับวิชาอื่นๆ ไม่ได้โยงความสัมพันธ์ระหว่าง
ความรู้หนึ่งกับการปฏิบัติในสถานการณ์จริง การเลือกเนื้อหาวิชาและการจัดเนื้อหา
เพื่อสอนยึดคุณค่าที่มีอยู่ในตัวของเรื่องที่สอนนั้น โดยคาดว่านักเรียนจะสามารถนำเอามา
ใช้ได้เมื่อต้องการ

2. หลักสูตรสหสัมพันธ์ (Correlated Curriculum) เป็นหลักสูตร
ที่พยายามปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องของหลักสูตรรายวิชาโดยเอาเนื้อหาของวิชาอื่นๆ
สัมพันธ์กันมาผนวกเข้าไว้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างวิชาตั้งแต่ 2 วิชาขึ้นไป
โดยไม่ทำลายขอบเขตวิชาเดิม (ยังไม่ได้ผสมผสานหรือบูรณาการเนื้อหาวิชาเข้าด้วยกัน)
เช่นการจัดเนื้อหาเน้นให้ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุการณ์บางอย่างในประวัติศาสตร์ไทยกับ
วรรณคดีในยุคหนึ่ง ทั้งนี้จะไม่ทำลายเอกลักษณ์ของวิชาทั้งสองแต่จะแสดงให้เห็นว่าแต่ละ
วิชาเสริมกันอย่างไร มีลักษณะจัดให้มีการสัมพันธ์ระหว่างวิชาที่ไม่ซับซ้อน เนื้อหาซ้ำซ้อนกัน
ร่วมวางแผนการสอนร่วมกัน สัมพันธ์ใน 3 หัวข้อ ได้แก่ สัมพันธ์ข้อเท็จจริง สัมพันธ์
ในหลักเกณฑ์ สัมพันธ์ตามหลักปฏิบัติสังคม

3. หลักสูตรผสมผสาน (Fused Curriculum) เป็นการจัดหลักสูตร
ที่พยายามลดการเน้นรายวิชาอีกทางหนึ่งโดยการสร้างวิชาจากเนื้อหาที่เคยสอนแยกกันนั้น
คือรวมวิชาตั้งแต่ 2 วิชาขึ้นไป เป็นวิชาเดียวแต่ก็ยังคงรักษาเนื้อหาวิชาเดิมมากกว่า
วิธีที่มักใช้อธิบายหลักสูตรแบบนี้ก็คือ การสอนหลายวิชาเหมือนกับเป็นวิชาเดียว ในระดับ
มัธยมศึกษาจะพบความพยายามในการจัดหลักสูตรแบบนี้ในวิชาวิทยาศาสตร์และในวิชา
สังคมศึกษา เช่น การรวมวิชาสัตวศาสตร์และวิชาพฤกษศาสตร์เข้าเป็นวิชาชีววิทยาหรือ
การรวมวิชาการปกครอง สังคมวิทยา และวิชาอื่นๆ จากทางสังคมศาสตร์เข้าเป็นวิชา
ประชาธิปไตยของไทย เป็นต้น

4. หลักสูตรหมวดวิชาแบบกว้าง (Broad Fields Curriculum) หลักสูตรนี้มีแนวคิดที่ว่าวิชาแต่ละวิชามีคุณค่าต่อกัน ส่งเสริมกัน เป็นรูปแบบหลักสูตรที่ขยายจากหลักสูตรแบบสหสัมพันธ์และแบบผสมผสาน เป็นการนำเอาเนื้อหาวิชาจากหลายๆ วิชามาจัดเป็นวิชาทั่วไปกว้างๆ ความแตกต่างที่สำคัญของหลักสูตรแบบนี้กับแบบสหสัมพันธ์และแบบผสมผสาน คือ แนวคิดในหลักสูตรพยายามที่จะให้เกิดความเข้าใจกว้างๆ โดยเน้นความสัมพันธ์ระหว่างวิชาต่างๆ และให้เห็นถึงวิชาต่างๆ เหล่านี้มีความสัมพันธ์กับความเข้าใจในทัศนกว้างๆ ได้แก่ มนุษย์กับสังคม การติดต่อสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ ตัวอย่างการจัดหลักสูตรแบบนี้ ได้แก่ วิชาสังคมศึกษา ภาษาศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ทั่วไป

5. หลักสูตรวิชาวิชาแกน (Core Curriculum) หลักสูตรแกนเป็นหลักสูตรที่ประสานสัมพันธ์เนื้อหาวิชาต่างๆ เข้าด้วยกัน โดยมุ่งตอบสนองความต้องการและความสนใจของผู้เรียนโดยมีวิชาใดวิชาหนึ่งหรือกลุ่มวิชาหนึ่งเป็นแกนของวิชาอื่นๆ มุ่งให้ผู้เรียนมีความสามารถในการทำหน้าที่ประชากรที่มีประสิทธิภาพในระบอบประชาธิปไตย เนื้อหาจะมาจากปัญหาทางสังคม และส่วนหนึ่งที่พิจารณาเห็นว่าเป็นขั้นที่สำคัญของการศึกษาทั่วไป โดยทั่วไปแล้วหลักสูตรแบบนี้จะประกอบด้วยการรวมวิชาสังคมศึกษากับภาษาศาสตร์เข้าด้วยกัน สอนโดยหลักสูตรเดียว แต่ละวันใช้เวลาตั้งแต่ 2 คาบขึ้นไป เช่น ชีวิตการเมือง ปัญหาประชาชนและสิ่งแวดล้อม กลุ่มศาสนาต่างๆ ในอเมริกา เป็นต้น

6. หลักสูตรที่เน้นกิจกรรมและปัญหาทางสังคม (Social Activities and Problem Curriculum) หลักสูตรแบบนี้จะมีลักษณะแตกต่างกันไปตามทฤษฎีที่ยึดถือ ซึ่งมี 3 ฝ่าย ได้แก่ ฝ่ายที่ 1 มีความเชื่อว่าหลักสูตรควรตรงกับการดำรงชีวิตในสังคมจริง การสร้างหลักสูตรจึงยึดรากฐานของหน้าที่ทางสังคมหรือการดำรงชีวิตในสังคม หรือสถานการณ์ในชีวิตจริง ฝ่ายที่ 2 เชื่อว่าหลักสูตรควรเป็นเรื่องเกี่ยวกับปัญหาหรือเรื่องต่างๆ ของชีวิตในสังคมในชุมชน ซึ่งเป็นแนวคิดของโรงเรียน ชุมชน ฝ่ายที่ 3 เชื่อว่าเป้าประสงค์ที่สำคัญของหลักสูตร คือ การปรับปรุงสังคมโดยใช้โรงเรียนเป็นที่อบรมนักเรียนโดยตรง ลักษณะที่ตรงกันของทฤษฎี 3 ฝ่ายที่กล่าวมา ได้แก่ การเน้นกิจกรรมหรือปัญหาทางสังคมมากกว่าการเน้นวิชาหรืออย่างอื่น หลักสูตรวิชาแกนที่เน้นสังคมอย่างเด่นชัดจัดได้ว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของหลักสูตรแบบนี้

7. หลักสูตรที่เน้นความต้องการและความสนใจของแต่ละบุคคล (Individual and Interest Curriculum) หลักสูตรนี้เน้นความต้องการและความสนใจของแต่ละบุคคลเป็นหลักหลักสูตรที่กำหนดไว้ สร้างขึ้นตามความรู้เกี่ยวกับความต้องการและความสนใจของประชากรที่จะเรียนตามหลักสูตรนั้น หลักสูตรที่สร้างขึ้นนั้นมีความยืดหยุ่นสูงโดยจัดเตรียมให้สอดคล้องกับความต้องการและความสนใจของผู้เรียนเฉพาะราย และมีทางเลือกหลายๆ ทางสำหรับผู้เรียน ผู้เรียนได้รับคำปรึกษาและได้รับการสอนเป็นรายบุคคลตามจุดที่เหมาะสมในหลักสูตรและกระบวนการสอนนั้น

8. หลักสูตรเพื่อชีวิตและสังคม (Social Process and Life Function Curriculum) หลักสูตรเพื่อชีวิตและสังคมเป็นหลักสูตรที่มุ่งแก้ไขข้อบกพร่องของหลักสูตรที่ผ่านมาด้วยการรวบรวมความรู้ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยยึดกิจกรรมต่างๆ ของคนในสังคมเป็นหลัก เป็นหลักสูตรที่ถูกต้องว่ามีคุณค่ามากที่สุดสำหรับผู้เรียน การจัดหลักสูตรแบบนี้ได้ยึดเอาสังคมและชีวิตจริงของเด็กเป็นหลัก เพื่อผู้เรียนจะได้นำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้เพราะมีการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหาวิชาในหลักสูตรกับชีวิตจริงของผู้เรียนหรือภาวะทางสังคมที่ผู้เรียนกำลังประสบอยู่หลักการจัดหลักสูตรประเภทนี้ได้รับอิทธิพลมาจากความคิดของจอห์น ดิวอี้กับปรัชญาการศึกษาสาขาพัฒนาการนิยมและปรัชญาการศึกษาสาขาปฏิรูปนิยม

9. หลักสูตรบูรณาการ (Intergrated Curriculum) เป็นหลักสูตรที่รวมประสบการณ์เรียนรู้ต่างๆ เข้าด้วยกัน ประสบการณ์ดังกล่าวเป็นประสบการณ์ที่คัดเลือกมาจากหลายสาขาแล้วจัดเป็นกลุ่มหรือหมวดหมู่ประสบการณ์เป็นการบูรณาการเนื้อหาเข้าด้วยกันเพื่อช่วยให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์สัมพันธ์และต่อเนื่องอันมีคุณค่าต่อการดำรงชีวิต ซึ่งรูปแบบการบูรณาการ มีดังนี้

9.1 บูรณาการภายในหมวดวิชา การบูรณาการทำได้โดยนำเอาเนื้อหาวิชาต่างๆ เข้ามาอยู่ภายใต้จุดประสงค์เดียวกัน เช่น หัวข้อชีวิตและการต่อสู้ของชนชาติไทย จะมีเนื้อหาครอบคลุมทั้งประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม เศรษฐศาสตร์ หรือหัวข้อสิ่งแวดล้อมรอบตัวเรา อาจจะมีผสมผสานวิชาวิทยาศาสตร์ ภูมิศาสตร์ สังคมวิทยา ดนตรี ศิลปะ วิชาที่นำมาผสมผสานกันไม่จำเป็นต้องอยู่ภายใต้หมวดวิชาเดียวกัน การผสมผสานแบบนี้ทำให้ความเป็นเอกลักษณ์ของวิชาต่างๆ ก็หมดไปเกิดการบูรณาการที่แท้จริง เพราะนอกจากจะเป็นการผสมผสานในเนื้อหาวิชาแล้ว ยังเป็นการผสมผสานกิจกรรมการเรียนการสอนด้วย

9.2 บุรณาการภายในหัวข้อหรือโครงการ คือ การนำเอาความรู้ ทักษะและประสบการณ์ของวิชาหรือหมวดวิชาตั้งแต่ 2 วิชา หรือ 2 หมวดวิชาขึ้นไป มาผสมผสานกันในลักษณะที่เป็นหัวข้อ หรือโครงการซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับชีวิตของผู้เรียน และในแต่ละหัวข้อจะมีการแบ่งเป็นหน่วยการเรียนรู้

9.3 บุรณาการโดยการผสมผสานปัญหาและความต้องการของผู้เรียนและสังคมเป็นการผสมผสานเหมือนรูปแบบภายในหมวดวิชาและการผสมผสานภายในหัวข้อหรือโครงการ จะเน้นการแก้ปัญหาชีวิตประจำวันของผู้เรียนไม่ว่าจะเป็น ปัญหาส่วนตัว ปัญหาชุมชน ปัญหาสังคม เช่น การตกต่ำของค่าเงินบาท การว่างงาน และการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ฯลฯ ในการศึกษาเพื่อแก้ปัญหาต่างๆ ผู้เรียนจะต้องศึกษา จากวิทยากรต่างๆ หลายสาขารวมทั้งต้องมีทักษะที่จำเป็นในการแก้ปัญหาสิ่งที่ปรากฏชัด การเรียนรู้ คือ ไม่มีการกำหนดขอบเขตวิชา หรือแบ่งเนื้อหาวิชาที่จะเรียนไว้แต่ต้น การกำหนดว่าจะนำเนื้อหาอะไรมาจากวิชาใดมาแก้ปัญหา เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรม การเรียนการสอนนับเป็นการส่งเสริมเสรีภาพทางวิชาการอย่างหนึ่ง

10. หลักสูตรอิงมาตรฐาน (Standards-Based Curriculum) คือ หลักสูตรที่มีมาตรฐานการเรียนรู้เป็นเป้าหมายหรือเป็นกรอบทิศทางในการกำหนดเนื้อหา ทักษะกระบวนการ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและการประเมินผลเพื่อพัฒนาผู้เรียน ให้มีความรู้ความสามารถบรรลุมาตรฐานที่กำหนด รูปแบบของหลักสูตรสถานศึกษาในระบบการศึกษาที่มีมาตรฐานกำกับนั้นจะมีลักษณะเป็นหลักสูตรอิงมาตรฐาน คือ มีมาตรฐานเป็นเป้าหมาย และกรอบทิศทางในการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนให้มีความรู้ ความสามารถ และทักษะตามที่มาตรฐานกำหนด ลักษณะสำคัญของการจัดทำหลักสูตร สถานศึกษาแบบอิงมาตรฐาน มีดังนี้

10.1 ทุกองค์ประกอบของหลักสูตรต้องเชื่อมโยงกับมาตรฐาน การเรียนรู้

10.2 หน่วยการเรียนรู้เป็นหัวใจของหลักสูตร

10.3 การจัดการเรียนรู้ในแต่ละหน่วยการเรียนรู้ต้องนำพาผู้เรียน ให้บรรลุมาตรฐานที่ระบุในหน่วยการเรียนรู้

10.4 การวัดผลและประเมินผลชิ้นงาน/ภาระงานที่กำหนดในหน่วย การเรียนรู้ ควรเป็นการประเมินการปฏิบัติหรือการแสดงความสามารถของผู้เรียน (Performance Assessment)

10.5 ชิ้นงานหรือภาระงานที่กำหนดให้นักเรียนปฏิบัติควรเชื่อมโยง
มาตรฐาน

10.6 มีความยืดหยุ่นในกระบวนการ และขั้นตอนการจัดทำหน่วย
การเรียนรู้ เช่น อาจเริ่มต้นจากการวิเคราะห์มาตรฐานการเรียนรู้หรืออาจเริ่มจาก
ความสนใจของนักเรียนหรือสภาพปัญหาของชุมชนก็ได้

สรุปรูปแบบของหลักสูตรมีมากมาย ได้แก่ หลักสูตรแบบเน้นเนื้อหา
หลักสูตรที่ยึดกระบวนการทางสังคมและการดำรงชีวิต เป็นหลักสูตรที่สร้างขึ้นโดยยึดสังคม
เป็นหลัก หลักสูตรที่ยึดเอากิจกรรมและปัญหาของสังคมเป็นหลัก หลักสูตรที่ยึดเอาทักษะ
ทางกระบวนการเป็นหลัก หลักสูตรสหสัมพันธ์ หลักสูตรหมวดวิชาแบบกว้าง หลักสูตร
วิชาแกน หลักสูตรบูรณาการ หลักสูตรอิงมาตรฐาน และหลักสูตรเสริม ซึ่งหลักสูตร
แต่ละรูปแบบมีข้อดีและข้อจำกัดแตกต่างกันไป

3. รูปแบบการพัฒนาหลักสูตร

มีนักการศึกษานำเสนอรูปแบบการพัฒนาหลักสูตร ดังนี้

กรมวิชาการ (2539, หน้า 2-35) ได้กำหนดให้โรงเรียนสามารถพัฒนา
หลักสูตรเองได้ภายใต้แนวทางการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ซึ่งมีรูปแบบการดำเนิน
การพัฒนาหลักสูตร 4 ลักษณะ ดังต่อไปนี้

1. การพัฒนาหลักสูตรโดยการปรับกิจกรรมการเรียนการสอน
โดยการศึกษาคำอธิบายหรือคำอธิบายรายวิชาที่กำหนด ประกอบด้วย กิจกรรม สังเกต
ได้จากคำว่าศึกษา ค้นคว้า ทดลอง สืบค้น ฟัง ปฏิบัติ วิเคราะห์ อภิปราย ฯลฯ เนื้อหา
ได้แก่ ส่วนที่ระบุถึงหัวข้อหรือขอบข่ายของเนื้อหาที่จะนำมาให้ผู้เรียน จุดประสงค์ ได้แก่
ส่วนที่ระบุถึงพฤติกรรมที่ต้องการให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน

2. การพัฒนาหลักสูตรโดยการปรับรายละเอียดของเนื้อหา
เป็นการดำเนินการต่อเนื่องจากที่โรงเรียนได้วิเคราะห์เนื้อหา/คำอธิบายรายวิชามาแล้ว
โรงเรียนต้องนำเอาผลการวิเคราะห์ในส่วนที่เป็นเนื้อหา มาวิเคราะห์ต่อไปอีกกว่าจากหัวข้อ
หรือขอบข่ายเนื้อหาที่หลักสูตรกำหนดไว้ในแต่ละหัวข้อนั้นควรมีการเพิ่มเติมวิเคราะห์
รายละเอียดอะไรอีก

3. การพัฒนาหลักสูตรโดยการพัฒนาสื่อการเรียนการสอน
ด้วยการเลือก ปรับปรุงหรือจัดทำสื่อการเรียนการสอนขึ้นใหม่ เช่น หนังสือเรียน คู่มือครู
หนังสือเสริมประสบการณ์ หนังสือนอกเวลา หนังสืออ่านเพิ่มเติม ซึ่งการเลือกสื่อการเรียน

การสอน มีขั้นตอน คือ วิเคราะห์จุดประสงค์ คำอธิบาย คำอธิบายรายวิชา คาบเวลาเรียน เพื่อกำหนดสื่อการเรียนการสอนอย่างเหมาะสม จากนั้นสำรวจ รวบรวมสื่อการเรียน การสอนที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องหรือสอดคล้องกับจุดประสงค์ คำอธิบาย คำอธิบายรายวิชา และวิเคราะห์สื่อการเรียนการสอนที่ได้จากการสำรวจและรวบรวมไว้ จากนั้นลงมือจัดทำ สื่อการเรียนการสอน

4. การพัฒนาหลักสูตรโดยการจัดทำวิชา/รายวิชาเพิ่มเติมขึ้นมาใหม่ ซึ่งขั้นตอนในการพัฒนาหลักสูตร มีดังนี้

- 4.1 ศึกษาจุดหมายของหลักสูตร จุดประสงค์และโครงสร้าง เนื้อหาของกลุ่มประสบการณ์/กลุ่มวิชา/รายวิชาต่างๆ จากหลักสูตรแกนกลาง
- 4.2 นำเอาผลการศึกษา ผลการวิเคราะห์ภาพที่ควรจะเป็น ของการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของท้องถิ่น
- 4.3 กำหนดจุดประสงค์ของวิชา/รายวิชาที่จะดำเนินการจัดทำขึ้น ใหม่โดยการวิเคราะห์จากปัญหา/ความต้องการของท้องถิ่น กำหนดจุดประสงค์ให้ ครอบคลุมกับสภาพที่ต้องการ
- 4.4 กำหนดเนื้อหาโดยการวิเคราะห์จากจุดประสงค์ซึ่งระบุคำหลัก ของจุดประสงค์รายวิชานั้น เนื้อหาที่กำหนดต้องสอดคล้องกับจุดประสงค์รายวิชา ประกอบด้วย ส่วนที่เป็นความรู้และทักษะ เหมาะสมกับวัยและพื้นความรู้ของผู้เรียน เหมาะสมกับคาบเวลา ไม่ขัดต่อความมั่นคงของชาติ
- 4.5 กำหนดคาบเวลาเรียนสำหรับคำอธิบายหรือรายวิชาที่จัดทำ ขึ้นใหม่
- 4.6 เขียนคำอธิบาย/คำอธิบายรายวิชาให้เป็นไปตามรูปแบบ ที่กำหนดไว้ในหลักสูตรแม่แบบ
- 4.7 จัดทำเอกสารชี้แจงรายละเอียดประกอบการจัดทำวิชา หรือรายวิชาที่จัดทำขึ้นใหม่ ประกอบด้วย เหตุผลความจำเป็น จุดประสงค์ (ของวิชา/ รายวิชาที่จัดทำ) ขอบข่ายเนื้อหา แนวการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการเรียน การสอนที่สามารถนำมาใช้ในการจัดกิจกรรมการสอน แนวการวัดผลประเมินผล
- 4.8 เสนอขออนุมัติ

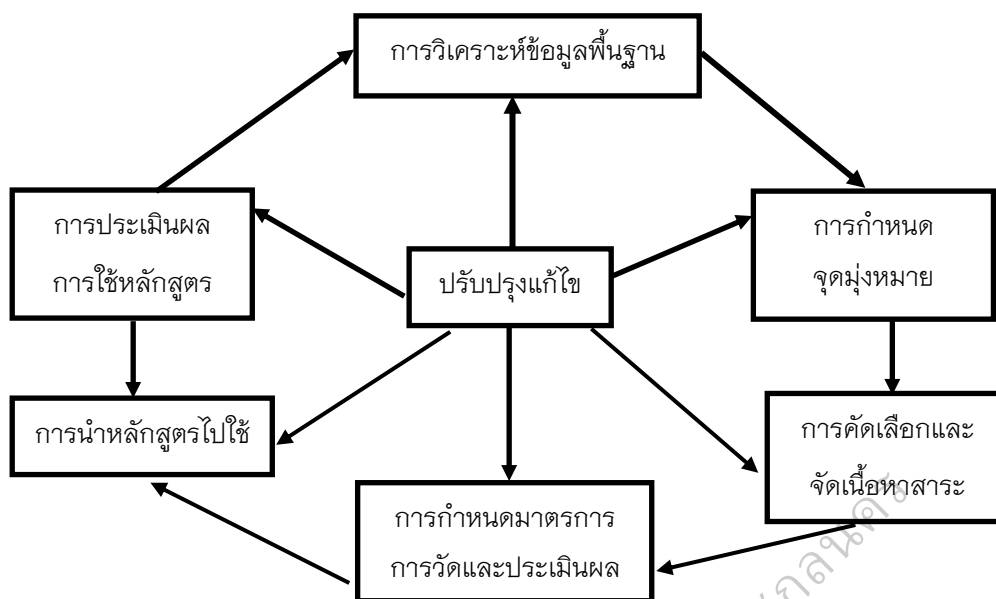
กรมวิชาการ (2543, หน้า 4-6) ได้กำหนดรูปแบบการพัฒนาหลักสูตรตามความต้องการของท้องถิ่น ดังนี้

1. ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานในเรื่องต่างๆ เช่น
 - 1.1 ด้านการศึกษา
 - 1.2 ด้านเศรษฐกิจ
 - 1.3 ด้านสังคมวัฒนธรรม
 - 1.4 ด้านสิ่งแวดล้อม
 - 1.5 ด้านการสื่อสาร/คมนาคม
 - 1.6 ด้านประชากร
2. ศึกษาวิเคราะห์หลักสูตรในด้านต่างๆ ดังนี้
 - 2.1 หลักการ จุดหมาย และโครงสร้าง
 - 2.2 จุดประสงค์และคำอธิบายรายวิชา
3. วางแผนการจัดทำหลักสูตรตามความต้องการของท้องถิ่น

ในลักษณะต่างๆ เช่น

- 3.1 การปรับปรุงกรรมการเรียนการสอน
- 3.2 การปรับรายละเอียดเนื้อหา
- 3.3 ปรับปรุงและ/หรือเลือกใช้สื่อการเรียนการสอน
- 3.4 จัดทำสื่อการเรียนขึ้นใหม่
- 3.5 จัดทำคำอธิบายและรายวิชาเพิ่มเติม
4. กำหนดแนวทางการจัดการเรียนรู้
5. จัดทำแผนการสอน

สังต์ อุทรานันท์ (2532, หน้า 38 อ้างถึงใน ชวลิต ชุกก่าแพง, 2551, หน้า 56) เสนอรูปแบบการพัฒนาหลักสูตรโดยยึดหลักการพัฒนาหลักสูตรทั้งระบบโดยแบ่งออกเป็น การร่างหลักสูตร การนำหลักสูตรไปใช้ และการประเมินผลหลักสูตรทั้งระบบอีกด้วย แบ่งออกเป็นขั้นตอนซึ่งสามารถแสดงเป็นรูปวัฏจักรของกระบวนการพัฒนาหลักสูตร ดังภาพประกอบ 2

ภาพประกอบ 2 รูปแบบการพัฒนาหลักสูตร สัจด์ อุทรานันท์
ที่มา : สัจด์ อุทรานันท์ (2532, หน้า 32)

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2543, หน้า 77 อ้างถึงใน ชวลิต ชูกำแพง, 2551, หน้า 57) ได้เสนอรูปแบบการพัฒนาหลักสูตร ไว้ดังนี้

1. การกำหนดจุดมุ่งหมาย หลักการ โครงสร้าง และการออกแบบหลักสูตร
2. ยกร่างเนื้อหาสาระแต่ละกลุ่มประสบการณ์แต่ละหน่วยการเรียนรู้ และรายวิชา
3. นำหลักสูตรที่พัฒนาแล้วไปทดลองใช้ในโรงเรียนนำร่องและปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่อง
4. อบรมครู ผู้บริหารทุกระดับ และบุคลากรทางการศึกษาให้เข้าใจในหลักสูตรใหม่
5. นำหลักสูตรไปใช้ปฏิบัติการสอนในโรงเรียนและประกาศใช้หลักสูตร โดยมีกิจกรรมการใช้หลักสูตรใหม่ ดังนี้
 - 5.1 การแปลงหลักสูตรไปสู่การสอน คือ การจัดทำวัสดุหลักสูตร ได้แก่ เอกสารและอุปกรณ์การเรียนการสอนที่จำเป็น

5.2 ผู้บริหารจัดการเตรียมสิ่งต่างๆ เช่น บุคลากร วัสดุหลักสูตร และบริการต่างๆ เริ่มตั้งแต่อบรมครูและบุคลากรฝ่ายบริหารหลักสูตร ห้องสมุด ห้องเรียน รวมทั้งการจัดสรรงบประมาณ

5.3 การสอนเป็นหน้าที่ของครูปฏิบัติการทั่วไป

5.4 การประเมินผล ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ การประเมินผล การเรียนของนักเรียนและการประเมินผลหลักสูตร ตั้งแต่ประเมินเอกสาร ผลการนำหลักสูตรไปใช้ และผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียนซึ่งจะต้องประเมินอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2551, หน้า 19) ได้นำเสนอรูปแบบบันไดเวียนซึ่งได้รับการนำมาคิดต่อ เป็นวิธีการพัฒนาหลักสูตรแบบพินิจระบบ (System approach) ซึ่งเป็นที่นิยมใช้กันอยู่ในปัจจุบัน มีลำดับขั้น ดังนี้

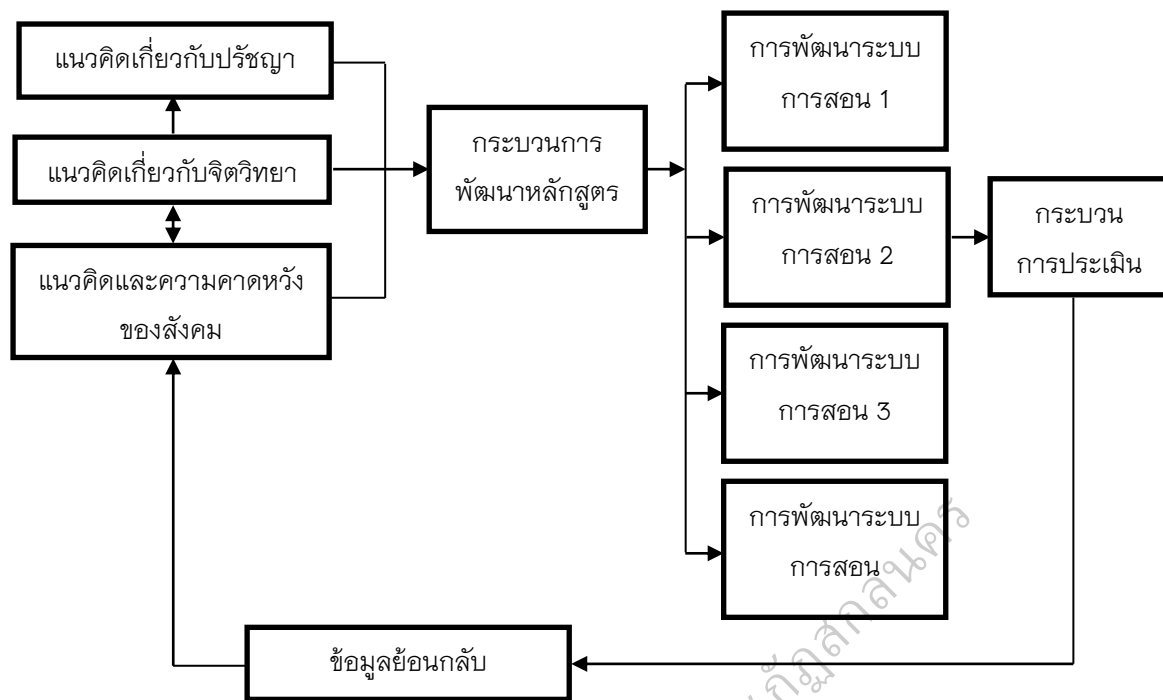
1. ศึกษาปัญหา วิเคราะห์ปัญหา สังเคราะห์ปัญหา นิยามเกี่ยวกับปัญหา

2. คิดหาวิธีการทางเลือกหลายๆ รูปแบบ

3. ใช้ข้อมูลประกอบ เลือกวิธีการหรือทางเลือกที่คิดว่าดีที่สุด

4. ทดลองใช้ ประเมินผล ปรับแก้

และได้มีการพัฒนาขยายต่อที่มีรูปแบบแตกต่างกันออกไปแต่สาระก็ยังคงคล้ายคลึงกันอยู่ เช่น ภาพประกอบ 3

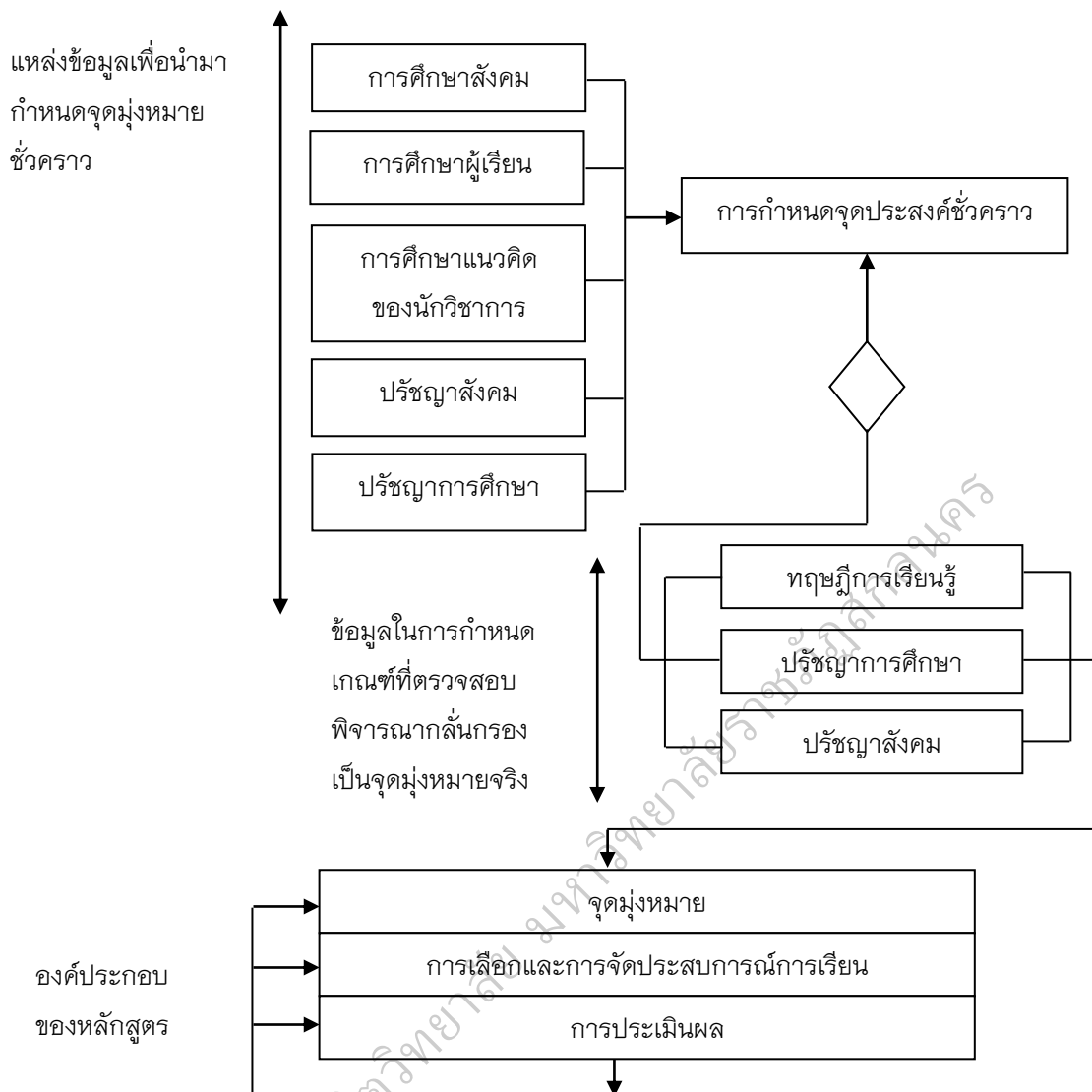
ภาพประกอบ 3 รูปแบบการพัฒนาหลักสูตร วิชัช วงษ์ใหญ่
ที่มา : วิชัช วงษ์ใหญ่ (2551, หน้า 19)

Ralph W. Tyler (1949 อ้างถึงใน วิชัช วงษ์ใหญ่, 2551, หน้า 11) กล่าวถึงรูปแบบในการพัฒนาหลักสูตรควรตอบคำถามพื้นฐาน 4 ประการ คือ

1. มีความมุ่งหมายทางการศึกษาอะไรบ้างที่โรงเรียนควรแสวงหา
2. มีประสบการณ์ทางการศึกษาอะไรบ้างที่โรงเรียนควรจัดขึ้นเพื่อช่วยให้บรรลุจุดประสงค์ที่กำหนดไว้
3. จะจัดประสบการณ์ทางการศึกษาอย่างไรจึงจะทำให้การสอนมีประสิทธิภาพ

4. จะประเมินผลประสิทธิภาพของประสบการณ์ในการเรียนอย่างไรจึงจะตัดสินได้ว่าบรรลุถึงจุดประสงค์ที่กำหนดไว้

รูปแบบการพัฒนาหลักสูตรของ Ralph. W. Tyler ดังภาพประกอบ 4

ภาพประกอบ 4 รูปแบบการพัฒนาหลักสูตร Ralph W. Tyler
ที่มา : วิชัย วงษ์ใหญ่ (2551, หน้า 11)

Hilda Taba (1962 อ้างถึงใน วิชัย วงษ์ใหญ่, 2552, หน้า 3) ได้เสนอรูปแบบการพัฒนาหลักสูตร ไว้ 8 ขั้นตอน ดังนี้

1. การวินิจฉัยความต้องการจำเป็นของการพัฒนาหลักสูตร (Diagnosing Needs)
2. การกำหนดวัตถุประสงค์ของหลักสูตร (Formulating Specifics Objective)
3. การคัดเลือกเนื้อหาสาระ (Selecting Content)

4. การจัดลำดับเนื้อหาสาระ (Organizing Content)
5. การคัดเลือกประสบการณ์การเรียนรู้ (Selecting Learning Experiences)
6. การจัดลำดับประสบการณ์การเรียนรู้ (Organizing Learning Experiences)
7. การกำหนดแนวทางการวัดและประเมินผล (Evaluating)
8. การตรวจสอบความสมดุลและลำดับ (Checking for Balance and Sequence)

Saylor and Alexander (1968 อ้างถึงใน วิชัย วงษ์ใหญ่, 2551, หน้า 18) ได้นำเสนอรูปแบบการพัฒนาหลักสูตร ดังนี้

1. ข้อมูลที่มีส่วนช่วยกำหนดหลักสูตร ได้แก่ ผู้เรียน ความต้องการ ความสนใจ กระบวนการเรียนรู้ ความต้องการของสังคม ลักษณะโครงสร้างทางสังคม จุดมุ่งหมายของโรงเรียน ธรรมชาติของวิชา เป็นสิ่งแนะแนวทาง
2. คณะกรรมการพัฒนาหลักสูตรกลั่นกรองข้อมูล ได้แก่ โรงเรียน สถาบัน หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นักการศึกษา นักเรียน ผู้ปกครอง เป็นสิ่งช่วยในการตัดสินใจ
3. การตัดสินใจของคณะกรรมการพัฒนาหลักสูตร ได้แก่ ลักษณะการจัดหลักสูตร การเลือกเนื้อหา สาระ การจัดกิจกรรม และประสบการณ์ กระบวนการเรียนการสอน การประเมินผล ส่งผลเป็นรูปแบบหลักสูตร
4. การนำหลักสูตรไปใช้ ได้แก่ แผนการเรียนตลอดหลักสูตร ของแต่ละโรงเรียน การจัดแหล่งข้อมูลสำหรับค้นคว้าที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตร เช่น คู่มือครู บุคลากร สื่อการเรียนการสอน

สรุปได้ว่า ในการจัดทำหรือพัฒนาหลักสูตรนั้น มีสิ่งที่จะต้องปฏิบัติและพิจารณาที่สำคัญ ดังนี้ 1) การศึกษาข้อมูลพื้นฐานความต้องการจำเป็นของการพัฒนาหลักสูตร ประกอบด้วย ด้านความต้องการ ความจำเป็นและปัญหาทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและการปกครอง นโยบายทางการศึกษาของรัฐ ข้อมูลทางด้านจิตวิทยา ปรัชญา การศึกษา ความต้องการของผู้เรียน และวิเคราะห์หลักสูตรเดิม 2) การออกแบบหลักสูตร

ประกอบด้วย การกำหนดจุดมุ่งหมาย การกำหนดเนื้อหาสาระ การกำหนดประสบการณ์ การเรียนรู้ และการกำหนดวิธีการวัดและประเมินผล 3) การตรวจสอบคุณภาพหลักสูตร 4) การทดลองใช้หลักสูตร 5) การประเมินหลักสูตร และ 6) การปรับปรุงแก้ไขหลักสูตร เป็นต้น

4. องค์ประกอบของหลักสูตร

ได้มีนักการศึกษากล่าวถึงองค์ประกอบของหลักสูตร ดังนี้

สังต์ อุทรานันท์ (2532, หน้า 236-241 อ้างถึงใน ชวลิต ชูก่าแพง, 2551, หน้า 20) ได้เสนอองค์ประกอบหลักสูตรว่าจุดมุ่งหมายทั่วไปและจุดมุ่งหมายเฉพาะเป็นส่วนประกอบที่มีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะจุดมุ่งหมายจะเป็นเครื่องชี้ถึงเป้าหมายและเจตนารมณ์ของหลักสูตรว่าต้องการให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะเป็นเช่นใด ซึ่งจุดมุ่งหมายทั่วไปจะกล่าวไว้อย่างกว้างๆ และค่อนข้างเป็นปรัชญาเน้นที่ค่านิยมมากกว่าการเน้นทางด้านจิตวิทยาหรือด้านการเรียนการสอนส่วนจุดมุ่งหมายเฉพาะจะเน้นที่การประยุกต์ใช้มากกว่า เป็นจุดมุ่งหมายที่กล่าวไว้ในส่วนที่เป็นจุดมุ่งหมายของกลุ่มวิชาหรือรายวิชาต่างๆ ที่มีอยู่ในหลักสูตรนั่นเอง ส่วนเนื้อหาสาระและประสบการณ์เรียนรู้จะเป็นสื่อกลาง (means) ที่จะพาผู้เรียนไปสู่จุดมุ่งหมายของหลักสูตรที่ได้กำหนดไว้ เนื้อหาสาระที่จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตรอาจแบ่งออกเป็น 5 ประเภท ได้แก่ ข้อเท็จจริง และความรู้ธรรมดา ความคิดรวบยอดและหลักการ การแก้ปัญหาและความคิดสร้างสรรค์ เจตคติและค่านิยมและทักษะทางกาย

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2552, หน้า 2) กล่าวว่าหลักสูตรต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบใดหรือใช้กับกลุ่มเป้าหมายใดจะมีองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการ ดังนี้

1. จุดมุ่งหมายของหลักสูตร หมายถึง คุณภาพของผู้เรียนเมื่อเรียนจบหลักสูตร ประกอบด้วย ความรู้ในเนื้อหาสาระ ทักษะกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการคิดขั้นสูง และคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมอันพึงประสงค์

2. เนื้อหาสาระ หมายถึง สาระการเรียนรู้ วิชาความรู้ รวมทั้งประสบการณ์ต่างๆ ที่ผู้เรียนต้องเรียนรู้ไปตามลำดับขั้นตอนเพื่อให้มีความรู้ความสามารถตามจุดมุ่งหมายที่หลักสูตรกำหนดไว้

3. การจัดการเรียนรู้ หมายถึง กระบวนการใช้หลักสูตรกับผู้เรียนในเชิงบูรณาการ ซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้สอนที่จะต้องดำเนินการจัดการเรียนรู้ในเนื้อหาสาระต่างๆ ให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ต่างๆ ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม รวมทั้งทักษะในการเรียนรู้ มีกระบวนการคิดที่มีประสิทธิภาพและมีพฤติกรรมที่งดงาม

4. การวัดและประเมินผล หมายถึง กระบวนการตรวจสอบและประเมินคุณภาพของผู้เรียนภายหลังการจัดการเรียนรู้ การประเมินคุณภาพการจัดการเรียนรู้ รวมทั้งการประเมินความเหมาะสมของจุดมุ่งหมายและเนื้อหาสาระของหลักสูตร

สมิทร คุณากร (2523, หน้า 9 อ้างถึงใน บุญเลี้ยง ทุมทอง, 2553, หน้า 14) องค์ประกอบหลักสูตรมี 4 องค์ประกอบ คือ ความมุ่งหมาย (Objective) เนื้อหา (Content) การนำหลักสูตรไปใช้ (Curriculum Implementation) และการประเมินผล (Evaluation)

চার্গ বাক্সী (2532, หน้า 8) กล่าวว่า หลักสูตรมีองค์ประกอบที่สำคัญ 6 อย่าง คือ จุดมุ่งหมายของหลักสูตร (Curriculum Aims) จุดประสงค์ของการเรียนการสอน (Instructional Objectives) เนื้อหาสาระและประสบการณ์ (Content and Experiences) ยุทธศาสตร์การเรียนการสอน (Instructional Strategies) วัสดุอุปกรณ์และสื่อการเรียนการสอน (Instructional Media and Materials) และการประเมินผล (Evaluation)

Ralph Tyler (1968, p. 1 อ้างถึงใน รุจีร์ ภูสาระ และจันทรานี สงวนนาม, 2545, หน้า 8) กล่าวถึงองค์ประกอบของหลักสูตร ไว้ดังนี้

1. จุดมุ่งหมาย (Educational Purpose) ที่โรงเรียนต้องการให้ผู้เรียนเกิดผล
2. ประสบการณ์ (Educational Experience) ที่โรงเรียนต้องการจัดขึ้นเพื่อให้จุดมุ่งหมายบรรลุผล
3. วิธีการจัดประสบการณ์ (Organizational of Educational Experience) เพื่อให้การสอนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ
4. วิธีการประเมิน (Determination of What to Evaluate) เพื่อตรวจสอบจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้

George Beauchamp (1968, p. 108 อ้างถึงใน รุจิรุ ภูสาระ และจันทรานี สงวนนาม, 2545, หน้า 9) กล่าวถึงองค์ประกอบของหลักสูตรในเชิงระบบ คือ ส่วนที่ป้อนเข้า (Input) กระบวนการ (Process) และผลลัพธ์ที่ได้ (Output) ซึ่งส่วนที่ป้อนเข้า ได้แก่ เนื้อหาวิชา ผู้เรียน ชุมชน พื้นฐานการศึกษา กระบวนการ ได้แก่ ลักษณะการใช้ สื่อ/อุปกรณ์ ระยะเวลา การวัดผล และผลลัพธ์ ได้แก่ ความรู้ ทักษะ เจตคติ ความมั่นใจ

Taba (1962, p. 10 อ้างถึงใน ชวลิต ชูกำแหง, 2551, หน้า 20) ได้เสนอว่า ทุกหลักสูตรไม่ว่าจะเป็นการออกแบบในลักษณะใดๆ ก็ตาม จะต้องประกอบด้วย องค์ประกอบต่างๆ เกี่ยวกับองค์ประกอบหลักของหลักสูตร ซึ่งมีความต่อเนื่องและ สอดคล้องกันอยู่ 3 ส่วนด้วยกัน ได้แก่ จุดมุ่งหมายทั่วไป และจุดมุ่งหมายเฉพาะ เนื้อหา สาระ และประสบการณ์การเรียนรู้ และการประเมินผล

สรุปองค์ประกอบของหลักสูตรที่โรงเรียนต้องการให้เกิดผลกับผู้เรียน ได้แก่ จุดมุ่งหมายของหลักสูตรทั้งที่เป็นจุดมุ่งหมายทั่วไปและจุดมุ่งหมายเฉพาะ เนื้อหาสาระที่ ผู้เรียนต้องเรียนเรียนรู้ให้บรรลุตามจุดมุ่งหมาย การจัดการเรียนรู้หรือยุทธศาสตร์การสอน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความรู้ ทักษะ คุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมอันพึงประสงค์ และการวัด และประเมินผลซึ่งเป็นการตรวจสอบคุณภาพผู้เรียนตามจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้

5. การประเมินหลักสูตร

ในการประเมินหลักสูตรนั้นมีนักการศึกษาได้กล่าวไว้ ดังนี้

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2551, หน้า 217) กล่าวว่า การประเมินหลักสูตรมีแนวทางการประเมิน 3 ระยะ คือ ระยะก่อนโครงการ (การสร้างและพัฒนาหลักสูตร) ระยะระหว่างโครงการ (การนำหลักสูตรไปใช้) ระยะหลังโครงการ (การติดตามประเมินหลักสูตรทั้งระบบ) โดยมีจุดมุ่งหมายหลัก 2 ประการ คือ การประเมินเพื่อการปรับปรุงหลักสูตร คือ การประเมินในระหว่างการปฏิบัติงานพัฒนาหลักสูตรเพื่อใช้ผลการประเมินนั้นให้เป็นประโยชน์ในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหลักสูตรโดยมีการวัดผลเป็นระยะๆ ในระหว่างการทดลองใช้หลักสูตรแล้วนำผลมาประเมินว่าแต่ละขั้นตอนของหลักสูตรมีความเหมาะสม และสามารถปฏิบัติได้ดีเพียงใด มีปัญหาและอุปสรรคอะไรบ้างซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่นักพัฒนาหลักสูตรในการที่จะปรับปรุงส่วนประกอบทุกส่วนของหลักสูตรได้ถูกต้องก่อนที่จะนำไปใช้จริงต่อไป และการประเมินเพื่อสรุปผลว่าคุณค่าของการพัฒนาหลักสูตร

มีความเหมาะสมหรือไม่หลักสูตรได้สนองความต้องการของผู้เรียน ของสังคมเพียงใด ควรจะใช้ต่อไปหรือควรจะยกเลิกทั้งหมดหรืออาจจะยกเลิกเพียงบางส่วนและปรับแก้ในส่วนใด

สงบ ลักษณะ (2536, หน้า 95-96 อ้างถึงใน ชวลิต ชูก่าแพง, 2551, หน้า 146) กล่าวว่าความจำเป็นในการประเมินผลหลักสูตร คือ

1. หาความรู้ความจริง เพื่อทราบความจำเป็นและความต้องการของประชากร เป้าหมายหลักสูตร เพื่อใช้เป็นพื้นฐานของการพัฒนาหลักสูตร เรียกว่า การประเมินความจำเป็น (Need Assessment)
2. หาความรู้ความจริงเกี่ยวกับแนวการจัดหลักสูตรซึ่งเกี่ยวข้องกับ การกำหนดหลักการ กำหนดจุดมุ่งหมาย และกำหนดโครงสร้างเนื้อหาวิชาหรือลักษณะ ความรู้ ความสามารถ ทักษะ เจตคติต่างๆ ที่ควรบรรจุในหลักสูตรที่จะสนองหลักการ และสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายต่างๆ
3. หาความรู้ความจริงเกี่ยวกับความเหมาะสมของตัวหลักสูตรที่ได้พัฒนาขึ้นซึ่งมักเรียกว่า การประเมินในตัวหลักสูตร
4. หาความรู้ความจริงเกี่ยวกับการใช้หลักสูตร (Implementation of a Curriculum) มักเกี่ยวกับการบริหารหลักสูตรการสร้างความพร้อมก่อนใช้หลักสูตร การพัฒนาบุคลากร การกำหนดกิจกรรมการเรียนการสอน การพัฒนาสื่อการเรียน การสอน และการวัดผลประเมินผลการเรียนรู้ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ และประสิทธิผลของการใช้หลักสูตรให้บรรลุผลครบตามวัตถุประสงค์หลักสูตร
5. หาความรู้ความจริงเกี่ยวกับผลการใช้หลักสูตรหรือประเมินผล การเรียนรู้ตามหลักสูตร (Evaluation of Learning Outcome)

David Pratt (1980 อ้างถึงใน ชวลิต ชูก่าแพง, 2551, หน้า 152) ได้เสนอ แนวทางการประเมินหลักสูตร ได้แก่ แนวทางประเมินจุดมุ่งหมายทั่วไป คือ ประเมินว่า หลักสูตรที่กล่าวถึงลักษณะที่คาดหวังของผลผลิตหลักสูตรไว้ชัดเจนหรือไม่ มีความสำคัญเพียงพอนหรือไม่ ครอบคลุมสิ่งสำคัญที่คาดหวังไว้หรือไม่ แนวทางประเมินหลักการและ เหตุผล คือ มีการเสนอความจำเป็นเกี่ยวกับการใช้หลักสูตรหรือไม่ กล่าวถึงข้อสรุปที่ สำคัญของหลักสูตรไว้หรือไม่ ข้อคิดเห็นเป็นความจริงและเชื่อถือได้มากน้อยเพียงใด

แนวทางการประเมินจุดมุ่งหมายเฉพาะ คือ มีการระบุจุดมุ่งหมายเฉพาะหรือไม่ มีการชี้แจงแนวทางว่าหลักสูตรสามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมผู้เรียนได้อย่างไร สามารถปฏิบัติได้และตอบสนองจุดมุ่งหมายทั่วไปหรือไม่ แนวทางการประเมินเกณฑ์การปฏิบัติ เกี่ยวกับการใช้หลักสูตร คือ ระบุเกณฑ์สำหรับพิจารณาในการปฏิบัติ มีความชัดเจน เหมาะสมและเชื่อถือเกี่ยวกับประสิทธิภาพได้เพียงใด แนวทางการประเมินการแบ่งระดับคะแนน คือ ระบบการจัดลำดับ ได้แก่ ความสำคัญของคะแนนมีความชัดเจนเพียงใด การจัดลำดับคะแนนสะท้อนให้เห็นลำดับความสำคัญของจุดมุ่งหมายหรือไม่ ระบบการจัดลำดับของคะแนนมีความเหมาะสมกับจุดมุ่งหมายเฉพาะหรือไม่ แนวทางการประเมินสภาพแวดล้อม แนวทางการประเมินลักษณะผู้เรียน แนวทางการประเมินการเรียนการสอน แนวทางการประเมินความแตกต่างในการจัดการเรียนการสอน แนวทางการประเมินการส่งเสริมสนับสนุนการปฏิบัติ แนวทางการประเมินการทดลองใช้หลักสูตร แนวทางการประเมินโครงการใช้หลักสูตร แนวทางการประเมินการนำหลักสูตรไปใช้ แนวทางการประเมินผลผลิต

Galen J. Saylor and William M. Alexander (1981, p. 76) ได้กล่าวว่า การประเมินหลักสูตรเป็นกระบวนการที่ยุ่งยากและซับซ้อนต้องอาศัยเทคนิคต่างๆ มาประกอบการประเมินและได้จัดลำดับขั้นตอนการประเมินไว้ 5 ประการ ได้แก่ การประเมินจุดมุ่งหมายในระดับต่างๆ คือ จุดมุ่งหมายทั่วไปของหลักสูตรและจุดมุ่งหมายเฉพาะเพื่อดูว่ามีความเหมาะสมสอดคล้องกับผู้เรียนหรือสภาพแวดล้อมหรือไม่เพียงใด ภาษาที่ใช้ยุ่งยากแก่การสื่อสารซึ่งกันและกันหรือไม่ การกำหนดจุดหมายไว้สูงเกินไป และยากแก่การปฏิบัติหรือไม่ การประเมินโครงการการศึกษาของโรงเรียนทั้งระบบ การประเมิน การเลือกเนื้อหาสาระของวิชา การประเมินการสอน การประเมินโครงการใช้หลักสูตร

สรุปการประเมินผลหลักสูตรมีจุดมุ่งหมายหลัก 2 ประการ คือ เพื่อการปรับปรุงหลักสูตรในระหว่างการใช้ปฏิบัติงานพัฒนาหลักสูตรและเพื่อสรุปผลว่า คุณค่าของการพัฒนาหลักสูตรมีความเหมาะสมหรือไม่หลักสูตรได้สนองความต้องการของผู้เรียน ของสังคมเพียงใด ควรจะใช้ต่อไปหรือควรยกเลิกทั้งหมดหรืออาจจะยกเลิกเพียงบางส่วนและปรับแก้ในส่วนใด ซึ่งมีแนวทางการประเมิน 3 ระยะ คือ ระยะก่อนโครงการ (การสร้างและพัฒนาหลักสูตร) ระยะระหว่างโครงการ (การนำหลักสูตรไปใช้) ระยะหลังโครงการ (การติดตามประเมินหลักสูตรทั้งระบบ)

6. หลักสูตรเสริม

6.1 ความหมายของหลักสูตรเสริม

ความหมายของหลักสูตรเสริม มีดังนี้

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2552, หน้า 3) ได้กล่าวว่าหลักสูตรเสริม (Enrichment Curriculum) เป็นหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นเพื่อจุดมุ่งหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะเจาะจง มีระยะเวลาในการใช้หลักสูตรไม่มากนัก เน้นการเสริมสร้างสมรรถนะในการปฏิบัติงาน ในหน้าที่หรือพัฒนาศักยภาพในการเรียนรู้ของผู้เรียนเฉพาะด้าน

Davis (1997, p. 204 อ้างถึงใน วิจิตรพร หล่อสุวรรณกุล, 2544, หน้า 81) กล่าวว่า หลักสูตรเสริมเป็นหลักสูตรที่ขยายทั้งความกว้างและความลึกมากกว่าหลักสูตรปกติเป็นหลักสูตรที่เพิ่มทั้งความรู้ ทักษะและพัฒนาทักษะในการคิด หลักสูตรเสริมอาจมีเนื้อหานอกเหนือจากหลักสูตรปกติ

สรุปหลักสูตรเสริม หมายถึง หลักสูตรที่พัฒนาขึ้นเพื่อพัฒนาศักยภาพในการเรียนรู้ของผู้เรียนให้เหมาะสมกับธรรมชาติและความต้องการของผู้เรียน ที่มีการขยายทั้งความกว้างและความลึกมากกว่าหลักสูตรปกติโดยเพิ่มทั้งความรู้ ทักษะในการคิด สมรรถนะในการปฏิบัติงาน ซึ่งอาจมีเนื้อหาออกเหนือจากหลักสูตรปกติ

6.2 จุดมุ่งหมายของการพัฒนาหลักสูตรเสริม

ในการพัฒนาหลักสูตรเสริมมีจุดมุ่งหมาย ดังนี้

กรมวิชาการ (2546, หน้า 34) ได้กำหนดจุดมุ่งหมายการพัฒนาหลักสูตรเสริมที่เน้นความถนัดและความสนใจของนักเรียนไว้ ดังนี้

1. พัฒนาความรู้ ความสามารถ ด้านการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ เพื่อให้เกิดทักษะ ประสบการณ์ ทั้งวิชาการและวิชาชีพตามทักษะ

2. มีคุณธรรมจริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์

3. มีสุขภาพและบุคลิกภาพทางด้านร่างกายและจิตใจได้

4. ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง ชุมชน สังคม และ

ประเทศชาติ

5. มีมนุษยสัมพันธ์ในการทำงานร่วมกับผู้อื่นในระบอบ

ประชาธิปไตย

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2546, หน้า 8) กล่าวถึงการพัฒนาหลักสูตรเสริมควรคำนึงคุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่ต้องการให้เกิดกับนักเรียนโดยวิเคราะห์คุณลักษณะของนักเรียนอันพึงประสงค์ของแต่ละโรงเรียนเป็นตัวตั้ง ซึ่งเป็นการแสดงลักษณะที่โดดเด่นของคน เช่น ระบบการคิด การใฝ่รู้ ค่านิยม และคุณธรรมจริยธรรม ซึ่งหลอมรวมเป็นบุคลิกภาพ นักเรียนจะได้รับการพัฒนาบุคลิกภาพเหล่านี้ผ่านกิจกรรมพัฒนานักเรียนเพื่อบรรลุคุณลักษณะอันพึงประสงค์ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ของหลักสูตรเสริม

Mckown (1952, pp. 1-8 อ้างถึงใน ปริญญา สุขารมณี, 2548, หน้า 56-57) ได้กล่าวถึง หลักสูตรเสริมไม่ใช่สิ่งใหม่เพราะหลักสูตรเสริมเกิดพร้อมกับสถานศึกษา จากอดีตจนถึงปัจจุบันครูส่วนใหญ่คงสนใจงานสอนในชั้นเรียนเป็นหลัก ครูจึงไม่ทราบถึงความสนใจทางสังคมและทางกายภาพของนักเรียนเพราะเข้าใจว่าการสอนสำคัญกว่าการเรียนรู้และการทำงานหลักสำคัญกว่าการทำงานที่มีประโยชน์เหล่านี้ เป็นการสกัดการศึกษาของนักเรียนแต่ละคนเพราะการศึกษาในยุคใหม่นักเรียนต้องเป็นผู้รอบรู้ทั้งด้านจิตใจ ร่างกาย สังคม จิตวิญญาณ และการมีวิชาชีพ ดังนั้นในปีคริสต์ศักราช 1952 การพัฒนาหลักสูตรเสริมจึงมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญ 8 ประการ ดังต่อไปนี้

1. การลงทุนเพื่อตอบแทนทางการจัดการศึกษา ซึ่งเป็นความต้องการขั้นพื้นฐานที่สำคัญ โดยการจัดกิจกรรมที่เปิดโอกาสอันมีค่ามากมายซึ่งเป็นแรงขับที่จะส่งผลให้มีการตอบแทนจากการลงทุนเพื่อการศึกษา
2. การเตรียมนักเรียนสู่ชีวิตจริงในระบอบประชาธิปไตย โดยการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอย่างต่อเนื่อง นอกเหนือจากการเรียนรู้เรื่องประชาธิปไตย
3. เพื่อเพิ่มปริมาณการเป็นตัวของตัวเอง โดยการเป็นนายตนเองจากการไม่สามารถควบคุมตนเองในสังคมได้
4. การเรียนรู้ความร่วมมือทางสังคม โดยการส่งเสริมให้เห็นคุณค่าการแสดงออกโดยตนเอง สู่การลดความเห็นแก่ตัวลงในที่สุด
5. การเพิ่มความสนใจของนักเรียนในโรงเรียน โดยการเพิ่มโอกาสให้นักเรียนเป็นผู้ให้มากกว่าเป็นผู้รับ อันเป็นการเพิ่มจำนวนนักเรียนในการได้รับประโยชน์จากการจัดการศึกษา เช่น นักกีฬาโรงเรียน จะมีสำนักด้านจิตตารมณ์ต่อโรงเรียนมากกว่านักเรียนกลุ่มอื่นๆ
6. การพัฒนาขวัญกำลังใจในโรงเรียน โดยการพัฒนาให้นักเรียนไม่เพียงให้เกิดความภาคภูมิใจในโรงเรียนเท่านั้นแต่เกิดความผูกพันต่อโรงเรียนด้วย

7. การสนับสนุนกฎระเบียบ โดยการให้นักเรียนเป็นผู้ตั้งกฎระเบียบมาตรฐานของตน ซึ่งหลักสูตรจะประกอบด้วยกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้นักเรียนได้พัฒนาความกดดันทางสังคมเกี่ยวกับระเบียบต่างๆ ในโรงเรียนได้ในระดับสูง

8. การค้นพบและการพัฒนาคุณภาพและความสามารถพิเศษ โดยการให้โอกาสนักเรียนค้นพบและพัฒนา ร่วมกับกลุ่มเพื่อนในวัยเดียวกันที่มีอุดมการณ์และความเข้าใจต่อสิ่งที่สนใจตรงกันอันเป็นแนวพัฒนาให้นักเรียนมีความรับผิดชอบ และเป็นพลเมืองดี ซึ่งเป็นจุดประสงค์หลักของการศึกษา

Clark (1997, pp. 316–319 อ้างถึงใน วิจิตรพร หล่อสุวรรณกุล, 2544, หน้า 83) ได้เสนอแนะว่าหลักสูตรเสริมอาจใช้แนวคิดการจำแนกจุดประสงค์ทางการศึกษา (Taxonomy of Educational Objectives) ของเบนจามิน บลูม (Benjamin Bloom) ในมิติด้านสติปัญญา (Cognitive Domain) มาประยุกต์ใช้ได้ มีจุดมุ่งหมายด้านสติปัญญา 6 ประการ โดยเรียงพฤติกรรมจากง่ายไปหายาก ได้ดังนี้

1. ความรู้ความจำ คือ ความสามารถในการจำและระลึกได้เกี่ยวกับข้อเท็จจริงของเรื่อง เหตุการณ์ ปรากฏการณ์ รายละเอียดของความรู้ในเนื้อหา ทฤษฎี หลักการ กฎเกณฑ์ สูตร

2. ความเข้าใจ คือ ความสามารถในการจับใจความสำคัญ อธิบายความหมายของความรู้ที่ยากให้ง่าย แปลความ ตีความ ประเด็นที่มีความหมายแฝงให้เป็นภาษาที่ง่าย คาดคะเน แนวโน้มเกี่ยวกับปรากฏการณ์ใหม่

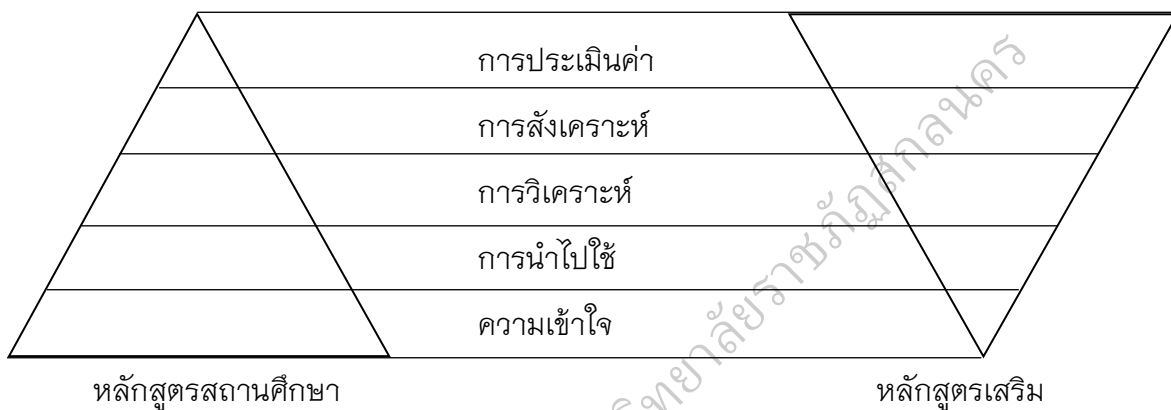
3. การนำไปใช้ คือ ความสามารถในการนำเอาหลักการ สูตร กฎเกณฑ์หรือวิธีดำเนินการต่างๆ ไปใช้ในสถานการณ์จริง ใช้พิจารณากรณีตัวอย่างใหม่ หรือใช้แก้ปัญหาสถานการณ์ใหม่

4. การวิเคราะห์ คือ ความสามารถการค้นหาหรือแยกแยะ เนื้อหาสาระของความรู้รวมทั้งเรื่องราวเหตุการณ์เพื่อระบุถึงองค์ประกอบที่สำคัญข้อเท็จจริงที่ซ่อนเร้น

5. การสังเคราะห์ คือ ความสามารถในการผสมผสานความรู้หลายๆ ด้าน และเชื่อมโยงความรู้กับประสบการณ์เดิม ทำให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ ทั้งในเชิงภาษาในเชิงแนวคิดตลอดจนการวางแผนและการออกแบบผลิตผลงานใหม่

6. การประเมินค่า คือ ความสามารถในการสรุปตัดสินคุณค่าของสิ่งต่างๆ หรือตัดสินการกระทำว่าเหมาะสมหรือไม่ โดยยึดหลักเกณฑ์เชิงวิชาการหรือเกณฑ์ที่สังคมยอมรับ

โดยที่หลักสูตรเสริมเน้นจะเน้นในการสอนในจุดมุ่งหมายที่เกี่ยวกับการนำไปใช้ การวิเคราะห์ สังเคราะห์ และการประเมินค่า ในขณะที่หลักสูตรปกติมักจะมีผลสัมฤทธิ์ในด้านความรู้ความจำ และความเข้าใจ จุดเน้นในการสอนระหว่างหลักสูตรปกติกับหลักสูตรเสริม ดังปรากฏตามภาพประกอบ 5

ภาพประกอบ 5 จุดเน้นในการสอนระหว่างหลักสูตรปกติกับหลักสูตรเสริม

ที่มา : วิจิตรพร หล่อสุวรรณกุล (2544, หน้า 83)

สรุปจุดมุ่งหมายในการพัฒนาหลักสูตรเสริมเพื่อพัฒนาความรู้ความสามารถด้านการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ คุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่ต้องการให้กับนักเรียนเพื่อให้เกิดทักษะ ประสบการณ์ ทั้งวิชาการและวิชาชีพตามทักษะ เป็นการลงทุนเพื่อตอบแทนทางการจัดการศึกษา การเตรียมนักเรียนสู่ชีวิตจริงในระบบประชาธิปไตย เพิ่มปริมาณการเป็นตัวของตัวเอง การเรียนรู้ความร่วมมือทางสังคมเพิ่มความสนใจของนักเรียนในโรงเรียน พัฒนาขวัญกำลังใจในโรงเรียน สนับสนุนกฎระเบียบ การค้นพบและการพัฒนาคุณภาพและความสามารถพิเศษ

6.3 หลักเกณฑ์ของหลักสูตรเสริม

หลักเกณฑ์ของหลักสูตรเสริมนี้มีนักการศึกษากล่าวไว้ ดังนี้

Piirto (1994, pp. 378-400 อ้างถึงใน อัครพงศ์ สุขมาตย์, 2553, หน้า 62) ได้กำหนด 5 เกณฑ์สำคัญสำหรับหลักสูตรเสริม ไว้ดังนี้

1. หลักสูตรเสริมควรอยู่บนพื้นฐานของคุณลักษณะการเรียนรู้เชิงวิชาการของนักเรียนโดยพิจารณาจากอัตราความสามารถในการเรียนรู้ ความสามารถในการคิดเชิงนามธรรม เชิงสร้างสรรค์ เชิงวิจารณ์ญาณ และเชิงวิเคราะห์ และความสามารถในการกักเก็บข้อมูลความรู้ ประกอบด้วย ข้อเท็จจริงและกระบวนการปฏิบัติ

2. หลักสูตรเสริมควรมีความเข้มแข็งในวิชาการโดยไม่ละเลยองค์ความรู้ด้านจารีตประเพณี

3. หลักสูตรเสริมควรเป็นสหวิทยาการเปรียบเสมือนแผนภาพวงล้อที่ประกอบไปด้วยหลากหลายวิชา เช่น ศิลปะ มนุษยศาสตร์ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ ภาษาและปรัชญา เป็นต้น

4. หลักสูตรเสริมควรมุ่งเน้นโครงร่างสำคัญ 6 ประเด็น ซึ่งใน 5 ประเด็นแรก จากแนวคิดของ Elliot Eisner ซึ่งกล่าวในปี 1985 และ Howard Gardner ได้เพิ่มแนวคิดอีก 1 ประเด็น ในปี 1991 โดยมีรายละเอียดเป็นลำดับต่อไปนี้

4.1 มุ่งเน้นความสัมพันธ์ส่วนบุคคล

4.2 มุ่งเน้นวิทยาศาสตร์ประยุกต์

4.3 มุ่งเน้นหลักการและเหตุผลเชิงวิชาการ

4.4 มุ่งเน้นการปรับตัวทางสังคมและการสร้างสังคมใหม่

4.5 มุ่งเน้นพัฒนากระบวนการทางปัญญา

4.6 มุ่งเน้นวิธีการเข้าใจอย่างถ่องแท้ เช่น ทักษะการคิด

เชิงวิเคราะห์ นักเรียนต้องสามารถแจกแจงองค์ประกอบ สังเกต จำแนกความเหมือนและความต่าง เปรียบเทียบและเห็นความผิดแผก จัดลำดับ กำหนดมาตรการ สรุป เห็นความสัมพันธ์ พบประเด็นสำคัญ ตัดสินด้วยเหตุและผล อุปมาอุปมัย คาดการณ์ อ้างอิง และประเมินได้

5. หลักสูตรเสริมควรมีความสมดุล มีความเป็นบูรณาการ และมีความหมาย

Davis & Rimm (1994, p. 123 อ้างถึงใน จันทิมา แสงเลิศอุทัย, 2550, หน้า 98) กล่าวถึงหลักเกณฑ์ของหลักสูตรเสริม คือ วิธีสอนที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายทั้งทางด้านกระบวนการและเนื้อหา โดยเป้าหมายทางกระบวนการ หมายถึง การที่ผู้เรียนสามารถพัฒนากระบวนการหรือทักษะต่างๆ ได้ ในด้านเป้าหมายทางเนื้อหา หมายถึง

เนื้อหาในรายวิชา โครงการหรือกิจกรรมต่างๆ สามารถนำไปใช้ในการพัฒนากระบวนการหรือทักษะได้ ดังนั้นหลักสูตรเสริมจึงเป็นหลักสูตรที่มีลักษณะเด่นที่ความหลากหลายของเนื้อหาวิชาและวิธีการสอนที่สามารถพัฒนาสมรรถนะของผู้เรียนได้

สรุปได้ว่าหลักเกณฑ์ของหลักสูตรเสริมควรอยู่บนพื้นฐานของคุณลักษณะการเรียนรู้เชิงวิชาการของนักเรียน โดยพิจารณาจากอัตราความสามารถในการเรียนรู้ ความสามารถในการคิดเชิงนามธรรม เชิงสร้างสรรค์ เชิงวิจารณ์ญาณ และเชิงวิเคราะห์ และความสามารถในการกักเก็บข้อมูลความรู้ ประกอบด้วย ข้อเท็จจริงและกระบวนการปฏิบัติ มีความเข้มแข็งในวิชาการโดยไม่ละเลยองค์ความรู้ด้านจารีตประเพณี เป็นสหวิทยาการเปรียบเสมือนแผนภาพวงล้อที่ประกอบไปด้วยหลากหลายวิชา เช่น ศิลปะ มนุษยศาสตร์ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ ภาษาและปรัชญา และมุ่งเน้นความสัมพันธ์ส่วนบุคคล มุ่งเน้นวิทยาศาสตร์ประยุกต์ มุ่งเน้นหลักการและเหตุผลเชิงวิชาการ มุ่งเน้นการปรับตัวทางสังคมและการสร้างสังคมใหม่ มุ่งเน้นพัฒนากระบวนการทางปัญญา ตลอดจนมุ่งเน้นวิธีการเข้าใจอย่างถ่องแท้ และมีความสมดุล มีความเป็นบูรณาการ และมีความหมาย

แนวคิดจิตตปัญญาศึกษา (Contemplative Education)

1. ความเป็นมาของแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา

แนวคิดจิตตปัญญาศึกษาความเป็นมา ดังนี้

จิริฐกาล พงศ์ภคเธียร (2550, หน้า 75-84) ได้กล่าวถึงแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา (Contemplative Education) เริ่มต้นขึ้นที่มหาวิทยาลัยนาโรปะมลรัฐโคโลราโด ประเทศสหรัฐอเมริกา ในคริสต์ศักราช 1974 มหาวิทยาลัยแห่งนี้ก่อตั้งโดยเชอเกียม ตรุงปะ ริโปเซ ผู้นำจิตวิญญาณชาวทิเบต ที่มีอิทธิพลต่อการเผยแพร่ความรู้ด้านจิตวิญญาณให้แก่ชาวตะวันตก มหาวิทยาลัยนาโรปะ มีการจัดการศึกษาที่มุ่งเน้นไปที่การสืบค้นสำรวจภายในตนเอง การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรงและการรับฟังด้วยใจที่เปิดกว้าง ซึ่งจะนำไปสู่การตระหนักรู้การหยั่งรู้ ความเปิดกว้าง ความเคารพในความเป็นมนุษย์และการยอมรับในความแตกต่างหลากหลาย ปัจจุบันยังมีสถาบันอุดมศึกษาที่มีปรัชญาและพันธกิจของสถาบันในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาจิตอยู่หลายแห่งด้วยกัน อาทิ Californin Institute of Integral Studies (CIS) ประเทศสหรัฐอเมริกา Buddhist Tzu Chi University ประเทศไต้หวัน และ Sathya Institute of Higher Learning ประเทศอินเดีย

และในปีพุทธศักราช 2548 ได้มีกลุ่มจิตวิวัฒน์ เกิดขึ้นในประเทศไทยซึ่งเป็นกลุ่มที่สนใจเรื่องการขับเคลื่อนสังคมสู่จิตสำนึกใหม่ (New Consciousness) อย่างจริงจัง มีส่วนสำคัญในการสนับสนุนให้ผู้ที่สนใจและมีประสบการณ์การจัดกระบวนการเชิงจิตตปัญญาในการเรียนการสอนทั้งในและนอกระบบการศึกษาได้มีการประชุมหารือร่วมกันเพื่อผลักดันเรื่องนี้ให้เกิดขึ้นในสังคมไทย ต่อมาจึงได้เกิดการรวมตัวกันของกลุ่มคนนี้เป็นเครือข่ายจิตตปัญญาศึกษา (Contemplative Education Network) ในปีพุทธศักราช 2549 ได้มีการก่อตั้งศูนย์จิตตปัญญาศึกษา (Contemplative Education Center) ขึ้นในมหาวิทยาลัยมหิดล โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อขับเคลื่อนการเรียนรู้แบบจิตตปัญญาศึกษา นอกจากนี้ยังได้มีองค์กร/สถาบันอื่นๆ ในเครือข่ายจิตตปัญญาศึกษาที่ขับเคลื่อนการเรียนรู้ในลักษณะนี้ในสังคมไทยมาโดยไม่ใช้คำว่า จิตตปัญญาศึกษา แต่เป็นการเรียกขานในนามของการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ การศึกษาที่พัฒนาจิตใจ กระบวนการเรียนรู้อย่างมีจิตวิญญาณแบบองค์รวม การศึกษาวิถีพุทธ หรือจิตวิวัฒน์ศึกษา สถาบันเหล่านี้ ได้แก่ โรงเรียนรุ่งอรุณ สถาบันอาศรมศิลป์ เครือข่ายโรงเรียนวิถีพุทธ โรงเรียนสัตยาไส โรงเรียนเสมสิกขาลัย และสถาบันขวัญเมือง เป็นต้น

ชลดา ทองทวี และคณะ (2551, หน้า 25) กล่าวถึงความเป็นมาของคำว่าจิตตปัญญาศึกษา (Contemplative Education) เริ่มต้นใช้อย่างเป็นทางการครั้งแรกที่มหาวิทยาลัยนาโรปะ มลรัฐโคโลราโด สหรัฐอเมริกา ซึ่งก่อตั้งขึ้นโดยเชอเกียม ตรุงปะ ริโปเซ บนฐานของพุทธศาสนิกายวัชรยาน และจิตตปัญญาศึกษามีรากฐานแนวคิดเรื่องไตรยางค์แห่งการเรียนรู้ ได้แก่

1. การเรียนรู้ในฐานวัฒนธรรมเพื่อการทำเป็น คือ การนำวิถีชีวิตรวมกันเป็นตัวตั้งโดยที่ไม่นำวิชาเป็นตัวตั้ง
2. การเรียนรู้ด้วยกระบวนการทางวิทยาศาสตร์เพื่อการคิดเป็น คือ ใช้เหตุผลวิเคราะห์สังเคราะห์สิ่งที่รับรู้ให้เป็นความรู้ที่คมชัดลึกยิ่งขึ้น
3. การเรียนรู้ด้วยจิตตปัญญาศึกษาเพื่อความรู้แจ้ง คือ การศึกษาจากการดูจิตของตนเองแล้วเกิดปัญญา

พนธ์ ธาตุทอง (2554, หน้า 27) กล่าวถึงปรัชญาแนวคิดเรื่องจิตตปัญญาศึกษา (Contemplative Education) เริ่มต้นขึ้นที่สหรัฐอเมริกา ในปีคริสต์ศักราช 1974 ที่มหาวิทยาลัยนาโรปะ มลรัฐโคโลราโด สหรัฐอเมริกา ซึ่งก่อตั้งขึ้นโดยเชอเกียม ตรุงปะ ริโปเซ แต่เริ่มเป็นที่รู้จักแพร่หลายมากขึ้นในช่วงไม่กี่ปีมานี้ ในหมู่นักการศึกษา

ทุกระดับ โดยมีอิทธิพลต่อเครือข่ายการศึกษาระดับอุดมศึกษาหลายแห่ง เช่น เครือข่าย Five Colleges หรือมหาวิทยาลัย 5 แห่ง คือ Amherst Colleges, Hampshire Colleges, Mount Holyoke, Smith Colleges และ University of Massachusetts, Amherst หรือ เครือข่ายในมลรัฐโคโลราโดกล่าวคือ Rocky Mountain Contemplative Higher Education Network (RMCHEN) ซึ่งเริ่มเปิดตัวอย่างเป็นทางการในเดือนกันยายน คริสต์ศักราช 2006

สรุป จิตตปัญญาศึกษา (Contemplative Education) เริ่มต้นขึ้นที่ สหรัฐอเมริกา ในปีคริสต์ศักราช 1974 ที่มหาวิทยาลัยนาโรปะ มลรัฐโคโลราโด สหรัฐอเมริกา ซึ่งก่อตั้งขึ้นโดยเชอเกียม ตรุงปะ ริโปเซ โปเซ บนฐานของพุทธศาสนิกาย วัชรยาน และจิตตปัญญาศึกษา มีรากฐานแนวคิดเรื่องไตรยางค์แห่งการเรียนรู้ ได้แก่ การเรียนรู้ในฐานะวัฒนธรรม เพื่อการทำให้เป็น คือ การนำวิถีชีวิตรวมกันเป็นตัวตั้งโดยที่ไม่นำ วิชาเป็นตัวตั้ง การเรียนรู้ด้วยกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ เพื่อการคิดเป็น คือ ใช้เหตุผล วิเคราะห์สังเคราะห์สิ่งที่รับรู้ให้เป็นความรู้ที่คมชัดลึกยิ่งขึ้น และการเรียนรู้ด้วยจิตตปัญญา ศึกษาเพื่อความรู้แจ้ง คือ การศึกษาจากการดูจิตของตนเองแล้วเกิดปัญญา นอกจากนี้ยัง ได้มีองค์กร/สถาบันอื่นๆ ในเครือข่ายจิตตปัญญาศึกษาที่ขับเคลื่อนการเรียนรู้ในลักษณะนี้ ในสังคมไทยมาโดยไม่ใช้คำว่า จิตตปัญญาศึกษา แต่เป็นการเรียกขานในนามของการศึกษา เพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ การศึกษาที่พัฒนาจิตใจ กระบวนการเรียนรู้อย่างมี จิตวิญญาณแบบองค์รวม การศึกษาวิถีพุทธ หรือจิตวิวัฒน์ศึกษา สถาบันเหล่านี้ ได้แก่ โรงเรียนรุ่งอรุณ สถาบันอาศรมศิลป์ เครือข่ายโรงเรียนวิถีพุทธ โรงเรียนสัตยาไส โรงเรียน เสมสิกขาลัย และสถาบันขวัญเมือง เป็นต้น

2. ความหมายของจิตตปัญญาศึกษา

ในส่วนของความหมายของจิตตปัญญาศึกษา มีดังนี้

สุมน อมรวิวัฒน์ (2548, หน้า 14) ได้แปลคำว่า Contemplative Education เป็นภาษาไทยว่า จิตตปัญญาศึกษา หมายถึง การเรียนรู้ด้วยใจอย่างใคร่ครวญ ซึ่งนัยของคำๆ นี้มิใช่แสดงถึงรูปแบบการศึกษาหรือระบบการศึกษาแต่เน้นไปที่กระบวนการ คำๆ นี้ เหมือนเป็นการจุดประกายความหมายใหม่ให้ย้อนกลับไปหาราก คุณค่า ความหมาย ที่แท้จริงของการเรียนรู้ที่มีผลระยะยาวต่อชีวิตของคนๆ หนึ่งทั้งชีวิต นอกจากนี้ยังกล่าวอีก ว่า Contemplative Education สะท้อนให้เห็นความเป็นพลวัตร ไม่หยุดนิ่ง มีความคิด สร้างสรรค์ จินตนาการ นำไปสู่การตั้งคำถามอย่างถึงรากต่อการศึกษาในระบบที่ได้จำกัด การเรียนรู้ให้แน่นิ่งอยู่ในกรอบขั้นตอนที่ถูกจัดวางไว้อย่างตายตัว นอกจากนี้ยังได้อธิบาย

ความหมายของจิตตปัญญาศึกษาไว้ว่า เป็นการศึกษานุ่มนวลใจอย่างใคร่ครวญและค้นหาความจริงของสรรพสิ่งเป็นการเรียนรู้ที่สร้างกระบวนการทัศน์ใหม่ จัดหลักสูตร เน้นการปลูกฝังความตระหนักรู้ ความเมตตา จิตสำนึกต่อส่วนรวม การนำปรัชญาแนวพุทธมาพัฒนาจิต และฝึกปฏิบัติจนผู้เรียนเกิดปัญญาสามารถเชื่อมโยงศาสตร์ต่างๆ มาประยุกต์ใช้ในชีวิต

ประเวศ วะสี (2549, หน้า 57) ได้กล่าวไว้ในการประชุมเสวนา

จิตตปัญญาศึกษาการเรียนรู้จากภายใน ณ มหาวิทยาลัยมหิดล ไว้ว่า จิตตปัญญาศึกษา หรือ Contemplative Education หมายถึง การศึกษาที่ทำให้เข้าใจด้านในของตัวเอง รู้ตัว เข้าถึงความจริงทำให้เปลี่ยนมุมมองเกี่ยวกับโลกและผู้อื่น เกิดความเป็นอิสระ ความสุข ปัญญา และความรักอันไพศาลต่อเพื่อนมนุษย์และสรรพสิ่ง หรืออีกนัยหนึ่งเกิดความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ซึ่งเป็นการเรียนรู้ภายในเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์และพัฒนาอย่างแท้จริง

Deborah J. Haynes (1980, p. 123) กล่าวว่า Contemplative มาจากคำว่า Contemplari ซึ่งเป็นภาษาละติน หมายถึง การสังเกต การพิจารณา พังคุดอย่างตั้งใจ โดยได้กล่าวถึง Contemplative Education ว่าเป็นวิธีการที่จะพัฒนาสมาธิ ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งและเพื่อก่อให้เกิดความตระหนักรู้ และความรักความเมตตา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสอนให้ผู้เรียนรู้จักเทคนิคของการตระหนักรู้ สมาธิและวิธีการที่จะกำหนดความตั้งใจ นั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อยุคปัจจุบันซึ่งเป็นยุคแห่งการแยกส่วน ยุคแห่งความรวดเร็ว การมีภารกิจอันหลากหลายและถูกรบกวนสมาธิอย่างต่อเนื่อง

James (1890; p. 115) กล่าวว่า Contemplative Education เป็นการศึกษาที่จะพัฒนาให้เกิดคุณลักษณะของการมีวิจรรณญาณ เจตนารมณ์อันมุ่งมั่น เป็นการศึกษาสู่ความเป็นเลิศ

Hart (2004, p. 118) กล่าวว่า Contemplative Education เป็นคำที่ใช้เรียกวิธีการที่จะรู้เป็นการรับรู้ โดยผ่านความเงียบ การมองเข้าด้านใน การครุ่นคิด การเห็น การเฝ้าดู

Arthur Zajonc (2005, p. 108) กล่าวว่า การใคร่ครวญ (Contemplative) แปลได้ว่าที่ใคร่ครวญ ครุ่นคิด คำนึงด้วยใจโดยแยกกาย เมื่อความหมายเป็นเช่นนี้ ทำให้นึกถึงคำบาลีในพุทธศาสนาที่ว่า โยนิโสมนสิการ (การพิจารณาโดยแยกกาย) ที่ดูแล้วของคำจากสองภาษาต่างให้ความหมายอย่างเดียวกันนั่นเอง กล่าวคือ Contemplation จะเป็นการเพ่งพิจารณาใคร่ครวญเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างลึกซึ้ง ทั้งนี้ Meditation และ Contemplation เป็นกระบวนการปฏิบัติหน้าที่ที่สามารถกระทำได้ในขณะนั่งอยู่

ยื่น นอนลง หรือเคลื่อนไหวและเป็นไปเพื่อหลายวัตถุประสงค์พร้อมกันได้ เช่น เพื่อพัฒนาสมาธิ หรือเพื่อบ่มเพาะความรักความเมตตาหรือเพื่อทำให้ความกังวลใจสงบ แต่เนื่องจากคำว่า Meditation มักจะทำให้คิดถึงการปฏิบัติแบบนั่งสมาธิเป็นหลัก และมักจะไม่ได้อธิบายถึงความรวมถึงกิจกรรมอื่นๆ เช่น ศิลปะ หรือการเดินรำ ดังนั้นองค์กร The Center for Contemplative Mind in Society จึงเห็นว่าการเลือกใช้คำว่า Contemplative practices มีความเหมาะสมมากกว่าเนื่องจากครอบคลุมทั้ง Meditation และ Contemplation รวมถึงการปฏิบัติอื่นๆ ในลักษณะคล้ายคลึงกันได้

สรุปจิตตปัญญาศึกษาเป็นการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงที่มีลักษณะพิเศษ คือ มุ่งการพัฒนาด้านในตนเองอย่างลึกซึ้ง เพื่อให้เกิดปัญญาที่เห็นความเชื่อมโยงของสรรพสิ่ง เกิดความรัก ความเมตตาที่อยู่บนพื้นฐานความเข้าใจทำให้เกิดสำนึกที่ดีตระหนักรู้ภาระหน้าที่ของตน จิตตปัญญาศึกษาจึงหมายถึงกระบวนการเรียนรู้ด้วยใจอย่างใคร่ครวญ เน้นการฝึกปฏิบัติให้พัฒนาด้านในอย่างแท้จริง เพื่อให้เกิดความตระหนักรู้ถึงคุณค่าของสิ่งต่างๆ โดยปราศจากอคติ เกิดความรักความเมตตาเข้าถึงความจริง และอ่อนน้อมต่อธรรมชาติ เข้าใจตนเอง และผู้อื่น เกิดความรัก ความเมตตา มีจิตสำนึกต่อส่วนรวมเกิดปัญญาและสามารถเชื่อมโยงศาสตร์ต่างๆ มาประยุกต์ใช้ในชีวิตได้อย่างสมดุล

3. หลักการพื้นฐาน

แนวคิดจิตตปัญญาศึกษามีหลักการพื้นฐาน ดังนี้

ธนา นิลชัยโกวิทย์ และคณะ (2550, หน้า 147) ได้สังเคราะห์หลักการที่เน้นองค์ประกอบพื้นฐานในการจัดกระบวนการหรือการเรียนรู้แนวจิตตปัญญาศึกษาที่เรียกว่า หลักจิตตปัญญาศึกษา 7 หรือที่เรียกว่า 7 C's ดังนี้

1. หลักการพิจารณาด้วยใจอย่างใคร่ครวญ (Contemplation) คือ การเข้าสู่สภาวะจิตที่เหมาะสมต่อการเรียนรู้ และนำจิตดังกล่าวไปใช้งานอย่างใคร่ครวญในด้าน พุทธิปัญญา (Cognitive) และในด้านระหว่างบุคคล (Interpersonal)

2. หลักความรักความเมตตา (Compassion) คือ การส่งพลังออก โอบอุ้มดูแลกลุ่มของกระบวนการ และการจัดกระบวนการด้วยสิ่งแวดล้อมและบริบทที่เกื้อกูลต่อการเรียนรู้ (สัปปายะ)

3. หลักการเชื่อมโยงสัมพันธ์ (Connection) คือ การช่วยให้ผู้เข้ารับการอบรมเชื่อมโยงประสบการณ์ในกระบวนการเข้ากับชีวิตได้ ทำให้กระบวนการเข้ามาสู่ภายใน (Internalization) บุรณาการสู่วิถีชีวิต และการเอื้อให้เกิดการเชื่อมโยงระหว่างผู้เข้ารับการอบรมร่วมกัน

4. หลักการเผชิญหน้ากับความจริง (Confronting) คือ การเปิดให้ผู้เข้ารับการอบรมออกจากพื้นที่ปลอดภัยของตนเอง เพื่อเผชิญหน้ากับพื้นที่เสี่ยง เพื่อเปิดพื้นที่การเรียนรู้ใหม่ๆ และเข้าถึงข้อจำกัดทางศักยภาพของตนเองต่อการเรียนรู้และพัฒนา

5. หลักความต่อเนื่อง (Continuity) คือ การสร้างความไหลลื่นของกระบวนการ อันช่วยให้เกิดการพลวัตของการเรียนรู้ เพื่อช่วยให้ศักยภาพของการเรียนรู้ของผู้เข้ารับการอบรมได้ปลดปล่อยและสามารถทำงานเพื่อบ่มเพาะและพัฒนา

6. หลักความมุ่งมั่น (Commitment) คือ การเอื้อให้ผู้เข้ารับการอบรมสามารถนำเอากระบวนการกลับไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างต่อเนื่องหลังการอบรม และนำไปสู่การเรียนรู้ที่เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง

7. หลักชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Community) คือ ความรู้สึกเป็นชุมชนร่วมกันของผู้เข้ารับการอบรมรวมทั้งกระบวนการที่เกื้อหนุนให้เกิดการเรียนรู้ และเปลี่ยนแปลงภายในของแต่ละคน รวมไปถึงการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์แลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในกลุ่ม ซึ่งเป็นการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และเชื่อมโยงกับชีวิตจริง

ประเวศ วะสี (2550, หน้า 88) ได้กล่าวถึงหลักการของจิตตปัญญาศึกษา โดยเสนอว่ากระบวนการเรียนรู้แบบจิตตปัญญาศึกษามีหลักการ ดังนี้

1. การเข้าถึงโลกทัศน์และชีวิต เรามองโลก มองธรรมชาติอย่างไร หากเราเข้าถึงความจริงจะพบความงามในนั้นเสมอ เมื่อเราเข้าถึงธรรมชาตีก็น่าจะถึงความ เป็นอิสระ

2. กิจกรรมต่างๆ เช่น กิจกรรมที่เกี่ยวกับชุมชน ดนตรี ศิลปะ กิจกรรมอาสาสมัคร (Volunteer) สุนทรียสนทนา (Dialogue) เป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการพัฒนาตนเอง พัฒนาจิตใจ

3. การปลีกวิเวกไปอยู่ในธรรมชาติ สัมผัสธรรมชาติ (Retreat) ได้รู้ใจตนเองเมื่อจิตสงบเชื่อมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับธรรมชาติ จะเกิดปรากฏการณ์ต่างๆ ขึ้น

4. การทำสมาธิ (Meditation)

ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา (2551, หน้า 27) กล่าวถึงจิตตปัญญาศึกษา มีหลักสำคัญอันเป็นจุดเน้น 8 ประการ คือ

1. ประสบการณ์ตรงของการเรียนรู้ ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง ซึ่งเป็นหนทางได้ความรู้ความเข้าใจที่สัมพันธ์เชื่อมโยงโดยตรงกับชีวิตผู้เรียนรวมทั้งเต็มใจพร้อมเผชิญหน้ากับความเจ็บปวดและความทุกข์เป็นการเรียนรู้ในสถานการณ์ตรงหน้า
2. การรับฟังอย่างลึกซึ้ง (Deep Listening) และเป็นการเรียนรู้ด้วยใจที่เปิดกว้างให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ที่จะสัมผัสชีวิตของตนเองและผู้อื่นอย่างจริงจัง และด้วยความอ่อนน้อมเปิดกว้างต่อความหลากหลายทางความคิดจนนำไปสู่การสื่อสารและความสัมพันธ์ที่สร้างสรรค์และการละวางตัวตนของตนเอง
3. การเคารพศักยภาพแห่งการเรียนรู้ของทุกคนอย่างไร้อคติ เพราะหัวใจของการศึกษาเพื่อพัฒนาด้านใน คือ กระบวนการเรียนรู้และการฝึกฝนตนที่มุ่งให้ผู้เรียนได้ค้นหาศักยภาพภายในตนเองจนกลายเป็นตัวของตัวเองที่สมบูรณ์อย่างไม่จำเป็นต้องไปเปรียบเทียบกับใคร
4. การน้อมสัจใจอย่างใคร่ครวญ (Contemplation) ให้ความสำคัญต่อการเรียนรู้ที่ไร้การยึดมั่นต่อหลักการตรรกะ แต่บ่มเพาะน้อมนำประสบการณ์ที่พบเจอมาคิดใคร่ครวญอย่างลึกซึ้งบนฐานจิตใจที่สงบเย็นเพื่อค้นหาความหมายต่อชีวิตและเรียนเพื่อที่จะรู้จักตนเองและเพิ่มพูนความรู้ด้วยการน้อมนำไปลองปฏิบัติต่อให้เห็นจริง
5. การเฝ้ามองเห็นด้วยความเป็นจริง (Meditation) โดยการปฏิบัติธรรมหรือการภาวนาหรือการเฝ้าดูธรรมชาติที่แท้จริงของชีวิต นั่นคือการเปลี่ยนแปลงไม่คงที่ ความบีบคั้นที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงและสภาวะของการเป็นกระแสแห่งเหตุปัจจัยที่เคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง การปฏิบัติภาวนา ฝึกสังเกตธรรมชาติของจิต จะทำให้เราเห็นความเชื่อมโยงจากภายในสู่ภายนอกเห็นความเป็นจริงที่พ้นไปจากอำนาจแห่งตัวตนของตน
6. ความสดของปัจจุบันขณะการเรียนรู้จากภายใน คือ กระบวนการแห่งการค้นพบคุณค่าและความหมายของการมีชีวิตอยู่ในทุกขณะด้วยสติสัมปชัญญะ เป็นชีวิตที่มีอิสระอันเกิดจากการกลับมาตระหนักคุณค่าและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ของตน

7. การให้คุณค่าแก่รากฐานทางภูมิปัญญาอันหลากหลายของท้องถิ่น และวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่ให้ความสำคัญต่อคุณค่าทางจิตวิญญาณของภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาเป็นการเรียนรู้ที่ไม่แยกจากวิถีชีวิตทางวัฒนธรรมและความสัมพันธ์อันซับซ้อนของชุมชนเป็นการศึกษาเพื่อความเข้าใจตนเองและเพื่อนมนุษย์เพื่อพัฒนาศักยภาพของความเป็นมนุษย์ผู้มีจิตใจสูงและเปิดกว้างอย่างแท้จริง

8. การสร้างชุมชนเรียนรู้ร่วมกัน การเรียนรู้บนฐานการโอบอ้อมสนับสนุนของกัลยาณมิตรที่เป็นเพื่อนเดินทางในการเรียนรู้พัฒนาด้านในที่จะช่วยสะท้อนให้เห็นตนเองและร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์เรียนรู้ที่หลากหลาย

สรุปจิตตปัญญาศึกษามีหลักสำคัญคือการให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง ซึ่งเป็นหนทางได้ความรู้ความเข้าใจที่สัมพันธ์เชื่อมโยงโดยตรงกับชีวิต เป็นกระบวนการการปฏิบัติที่นำมาประยุกต์ใช้ให้เห็นคุณค่าใหม่ด้วยการทำให้ผู้เรียนเห็นความสำคัญของทุกสรรพสิ่งในโลก เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน การกระทำใดของเราอย่างหนึ่งอย่างใดจะส่งผลกระทบต่อผู้อื่น หรือสิ่งอื่นไม่มากก็น้อย ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ที่จะสัมผัสชีวิตของตนเองและผู้อื่นอย่างจริงจังและด้วยความอ่อนน้อมเปิดกว้างต่อความหลากหลายทางความคิดจนนำไปสู่การสื่อสารและความสัมพันธ์ที่สร้างสรรค์และการละวางตัวตนของตนเอง ด้วยการปฏิบัติภาวนา ผีกลังเกตธรรมชาติของจิต จะทำให้เราเห็นความเชื่อมโยงจากภายในสู่ภายนอกเห็นความเป็นจริงที่สะท้อนให้เห็นตนเองและร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์เรียนรู้ที่หลากหลาย

4. แนวทางปฏิบัติตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา

สำหรับแนวทางปฏิบัติตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา มีดังนี้

พลวัต วุฒิประจักษ์ (2553, หน้า 88-89) ได้ใช้กรอบแนวคิดของ Center for Contemplative Mind in Society ได้แบ่งประเภทของการฝึกปฏิบัติออกเป็น 7 แนวทาง ดังตาราง 1

ตาราง 1 ประเภทของการฝึกปฏิบัติ 7 แนวทาง

แนวทาง	เป้าหมาย	รูปแบบ
1. การปฏิบัติผ่านความสงบนิ่ง (stillness practices)	มุ่งเน้นความสงบตั้งมั่นของร่างกายและจิตใจ	- การทำสมาธิ
2. การปฏิบัติผ่านการเคลื่อนไหว (movement practices)	ฝึกสังเกตและมีสติอยู่กับการเคลื่อนไหวร่างกาย	- โยคะ - ชี่กง ไท่เก๊ก การเดิน
3. การปฏิบัติผ่านกระบวนการเชิงสร้างสรรค์ (creation process practices)	สังเกตใคร่ครวญภายในและพัฒนาญาณทัศนะ (intuition) และความละเอียดอ่อนประณีต	- การวาดภาพ - จัดดอกไม้ - เขียนพู่กันจีน - ม้วนคาลา
4. การปฏิบัติผ่านการทำกิจกรรมทางสังคม (activist practices)	สัมผัสเรียนรู้และใคร่ครวญเห็นความเชื่อมโยงแห่งเหตุปัจจัยของความสุขและความทุกข์ในชีวิตจริง	- การเจริญสติในชีวิตประจำวัน - การทำกิจกรรมอาสาสมัคร
5. การปฏิบัติผ่านกระบวนการเชิงความสัมพันธ์ (relational practices)	ฝึกสติเฝ้ามองสภาวะภายในสะท้อนตนเอง อาศัยความสัมพันธ์ของกัลยาณมิตรสะท้อนซึ่งกันและกัน	- สุนทรียสนทนา - การฝึกฟังอย่างลึกซึ้ง - การสนทนากับเสียงภายใน (Voice Dialogue) - การเขียนบันทึก (journal)
6. การปฏิบัติผ่านพลังพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ (natural practices)	สัมผัสพลัง/จิตวิญญาณของธรรมชาติเปิดญาณทัศนะ (intuition) และสัมผัสเรียนรู้ตนเองเพื่อพัฒนาความสงบเย็นและละเอียดประณีตภายใน	- การสวดมนต์ภาวนา - นิเทศภาวนา (Vision Quest) - การปลีกวิเวก สัมผัสธรรมชาติ (retreat)
7. การปฏิบัติผ่านกิจกรรมรังสรรค์ (generative practices)	ระลึกถึงพระผู้เป็นเจ้า พระผู้ศักดิ์สิทธิ์ จิตที่บริสุทธิ์	- การสวดมนต์ - การอ่านพระคัมภีร์ - เมตตาภาวนา ท่องเส้น

ชลดา ทองทวี และคณะ (2551, หน้า 14) ทำการศึกษาวิจัยและจัดการ ความรู้จิตตปัญญาศึกษา พบว่ากระบวนการเรียนรู้เชิงจิตตปัญญาศึกษานั้นสามารถใช้การ ปฏิบัติที่หลากหลายโดยคำนึงถึงความเหมาะสมต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนที่มีบริบทของชีวิต แตกต่างกันไปเป็นหลัก เนื่องจากการเรียนรู้เพื่อพัฒนาด้านในเป็นการเรียนรู้ในระดับฝังลึก (Tacit Knowledge) เป็นการเปลี่ยนแปลงกระบวนการทัศนที่ต้องอาศัยการเรียนรู้ผ่าน ประสบการณ์ตรงของผู้เรียนจึงเกิดการนำเอากระบวนการปฏิบัติภาวนาเชิงศาสนาและ ความเชื่อและกระบวนการทางศิลปะเข้ามาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนเชิงจิตตปัญญา ศึกษาอย่างมากหลาย การปฏิบัติสมาธิภาวนา โยคะ ไทชี่ฉวน การเขียนฟู่กันจีนและ การละคร

Roger Walsh (2007, p. 8 อ้างถึงใน จุมพล พูลภัทรชีวิน, 2548, หน้า 52) ศาสตราจารย์ด้านจิตแพทย์ปรัชญาและมานุษยวิทยาจากวิทยาลัยแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา ค้นพบวิถีปฏิบัติที่ปรากฏร่วมอยู่ในศาสนาหลัก 7 ศาสนาของโลก ได้แก่ พุทธ คริสต์ อิสลาม ยิว ฮินดู เต๋า และขงจื้อ ซึ่งเป็นแนวทางบ่มเพาะ คุณสมบัติทางจิตวิญญาณ ได้แก่ ความรักความเมตตา ความปิติสุข ความสงบ ความเข้าใจ อย่างลึกซึ้ง ปัญญา และความต้องการที่จะรับใช้ช่วยเหลือให้งอกงามขึ้นในตัวมนุษย์ วิถีปฏิบัติ 7 ประการ ได้แก่

1. เปลี่ยนแรงจูงใจโดยการลดกิเลส และค้นพบความต้องการ ทางจิตวิญญาณของตนเอง
2. บ่มเพาะปัญญาทางอารมณ์ให้งอกงาม โดยการเยียวยาจิตใจ จากความกลัวและความโกรธและเรียนรู้ที่จะรัก
3. ปฏิบัติชอบ การทำดีจะทำให้รู้สึกดี
4. มีจิตใจสงบตั้งมั่น
5. เปิดดวงตาแห่งจิตวิญญาณ ทำให้สามารถตระหนักชัดถึง ความศักดิ์สิทธิ์ของสรรพสิ่ง
6. บ่มเพาะความฉลาดทางจิตวิญญาณเพื่อพัฒนาปัญญาและ ความเข้าใจชีวิต
7. เผยจิตวิญญาณสู่การกระทำ โดยเอื้อเพื่อเกื้อกูลผู้อื่นและทำงาน บริการสาธารณะอย่างมีความสุข

สรุปแนวทางปฏิบัติตามแนวคิดปัญญาศึกษานั้นใช้การปฏิบัติที่หลากหลาย โดยคำนึงถึงความเหมาะสมต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนที่มีบริบทของชีวิตแตกต่างกันไป เป็นหลัก เนื่องจากการเรียนรู้เพื่อพัฒนาด้านในเป็นการเรียนรู้ในระดับฝังลึก (Tacit Knowledge) เป็นการเปลี่ยนแปลงกระบวนการทัศนที่ต่ออาศัยการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรงของผู้เรียนโดยการค่อยๆ เดินทางเข้าสู่พื้นที่ด้านในของตนเอง จากส่วนที่สัมผัสได้ง่าย ได้แก่ กีฬาหรือการจัดการกับความโกรธพร้อมๆ กับการให้รู้จักกับด้านบวก ได้แก่ ความรักและความต้องการทางจิตวิญญาณจากนั้นค่อยๆ เข้าสู่แก่นที่ลึกซึ้งขึ้น คือ ปัญญา และการเข้าใจชีวิตทั้งมวลซึ่งมีแนวทางบ่มเพาะคุณสมบัติทางจิตวิญญาณ ได้แก่ ความรัก ความเมตตา ความปิติสุข ความสงบ ความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ปัญญา และความต้องการที่จะรับใช้ช่วยเหลือให้งอกงามขึ้นในตัวมนุษย์ วิธีปฏิบัติ 7 ประการ ได้แก่ เปลี่ยนแรงจูงใจ โดยการลดกิเลส บ่มเพาะปัญญาทางอารมณ์ให้งอกงาม ปฏิบัติชอบ เปิดดวงตาแห่งจิตวิญญาณ บ่มเพาะความฉลาดทางจิตวิญญาณเพื่อพัฒนาปัญญาและความเข้าใจชีวิต และเผยจิตวิญญาณสู่การกระทำ โดยเอื้อเพื่อเกื้อกูลผู้อื่นและทำงานบริการสาธารณะอย่างมีความสุข

5. แนวทางการประยุกต์ใช้จิตตปัญญาศึกษาสู่การจัดการเรียนรู้

สำหรับแนวทางการประยุกต์ใช้จิตตปัญญาสู่การจัดการเรียนรู้ มีดังนี้

เดิมแท้ ชาวหินฟ้า (2548, หน้า 9) กล่าวถึงโครงการวิจัยและจัดการ

ความรู้จิตตปัญญาศึกษายังพบตัวอย่างของการเรียนการสอนแนวคิดปัญญาศึกษา ในต่างประเทศ ได้แก่ มหาวิทยาลัยฉือจี้ (Tzu Chi University) ประเทศไต้หวันซึ่งมีพันธกิจในการผลิตบัณฑิตที่มีมุมมองหลากหลาย สามารถประสบความสำเร็จตามเป้าหมายของตนไปพร้อมกับพบความหมายของชีวิต ดังจะเห็นได้จากหลักสูตรคณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยฉือจี้ ได้ถือหลักพรหมวิหาร 4 ประกอบด้วย 1) เมตตา เพื่อฝึกการมีจิตใจที่ต้องการให้ผู้อื่นมีความสุข 2) กรุณา เพื่อฝึกลงมือทำเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นพันทุกข์ 3) มุทิตา เพื่อฝึกเรียนรู้ เข้าใจและกตัญญูในสรรพสิ่ง 4) อุเบกขา เพื่อฝึกเข้าใจความเป็นธรรมชาติธรรมชาติสามารถลดตัวตนและปล่อยวาง กล่าวคือเป็นหลักสูตรที่ผสมผสานและเน้นความสำคัญของการฝึกอบรมศิลปวัฒนธรรมมนุษยศาสตร์ และการพัฒนาจิตวิญญาณ บรรยายภาคการเรียนการสอนของมหาวิทยาลัยจึงเน้นเรื่องของความรักรักความเมตตา เป็นหลักการสำคัญ

จิรัฏฐกาล พงศ์ภคเธียร (2550, หน้า 220–247) ได้ศึกษาและพบว่า ไม่มีหลักสูตรจิตตปัญญาในระดับปริญญาตรี แต่มีรายวิชาในมหาวิทยาลัยมหิดลที่อาจารย์ผู้สอนได้ริเริ่มจัดการเรียนการสอนแนวจิตตปัญญาศึกษาด้วยตนเอง ได้แก่ วิชาเทอร์โมไดนามิกส์ 1 ของคณะวิศวกรรมศาสตร์ โดยผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จารุวรรณ กุลติลก และวิชาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ของคณะวิทยาศาสตร์ โดย ดร.สรยุทธ รัตนพจนารถ ทั้งสองวิชาได้ให้ผู้เรียนทำสมาธิก่อนเรียน และเจริญสติระหว่างเรียน ถูกรับรองให้เขียนบันทึก (Journal) และใช้กระบวนการสนทนา (Dialogue) เป็นหลักในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เนื้อหา นอกจากนี้ปรากฏหลักฐานการจัดการเรียนการสอนแบบจิตตปัญญาศึกษา โดยมีแนวคิดที่เริ่มก่อตัวขึ้นเป็นระบบจากสถาบันศาสนา ซึ่งผลจากการสำรวจพื้นที่จิตตปัญญาศึกษาโดยส่วนใหญ่ พบว่า

1. เป็นการศึกษาวิจัยผลการนำเอาแนวทางจิตตปัญญาศึกษาไปใช้ใน ชีวิตและในงานสอนของครูและมีการนำไปใช้ในการสอนผู้เรียนโดยเน้นการเรียนรู้แบบเป็นองค์รวมทั้ง ร่างกาย อารมณ์ สังคม สติปัญญา
2. เน้นกระบวนการคิดแบบเชื่อมโยง ทั้งตนเองกับสรรพสิ่งรอบตัว และการเชื่อมโยงกับตนเอง และการตระหนักรู้ภายใน
3. โดยการนำประเด็นหัวข้อที่เป็นตัวตน และความสนใจ ความต้องการของผู้เรียนมาออกแบบการเรียนรู้
4. จิตตปัญญาศึกษาสามารถนำไปใช้ได้อย่างกว้างขวางมาก ทั้งในระดับเด็กเล็กจนถึงระดับมหาวิทยาลัย นาฏศิลป์ การสอนแบบบูรณาการ และใช้ได้กับการสอนวิชาจริยศึกษาโดยตรง
5. จิตตปัญญาศึกษายังเป็นการพัฒนาครูอีกด้วย เนื่องจากครูที่สอนแบบเป็นองค์รวมได้นั้นต้องผ่านการเรียนรู้ในแบบองค์รวม
6. จิตตปัญญาศึกษาเป็นการดึงศักยภาพภายในตนเองออกมาทั้งใน ศักยภาพที่เป็นทักษะ ความคิดสร้างสรรค์ และที่เป็นศักยภาพขั้นสูง ได้แก่ ความตระหนักรู้ เห็นความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของสรรพสิ่ง

นอกจากนี้ยังได้ศึกษาค้นพบถึงปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอก และปัจจัย เกื้อหนุนของการศึกษาตามแนวจิตตปัญญาศึกษาที่ทำให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลง ซึ่งได้อธิบายความหมายของแต่ละปัจจัยไว้ดังนี้

1. ปัจจัยภายใน

1.1 มีความรักความเมตตา หมายถึง คุณสมบัติของจิตที่มีความอ่อนโยน มีความรัก ความเข้าใจ และเห็นอกเห็นใจผู้อื่น

1.2 การตระหนักรู้ หมายถึง การมีสติระลึกอยู่กับปัจจุบัน ความสามารถจดจำอารมณ์ และกลับมาอยู่กับปัจจุบันขณะได้

1.3 การเกิดปัญญาญาณ หมายถึง ความสามารถหรือความรู้ที่เกิดขึ้นอันเป็นผลจากภาวะของการมีสมาธิและเกิดความตระหนักรู้ที่ทำให้จิตขยายกว้างจนเกิดความรู้ใหม่ เป็นความเห็นความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในเรื่องใดๆ ที่มีความสนใจอยู่ในช่วงเวลานั้นๆ

1.4 การเห็นเชื่อมโยง หมายถึง การมองเห็นความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องการมีผลกระทบต่อกันของชีวิตและสรรพสิ่ง

1.5 การคิดเชิงวิพากษ์ หมายถึง ความสามารถในการคิดระดับสูงที่เกิดจากการมองเห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงสิ่งที่เป็นเหตุปัจจัยของสิ่งต่างๆ อย่างแท้จริง โดยไม่ใช้ความคิดที่เกิดจากความจำหรือข้อมูลที่ได้รับมาเท่านั้น เป็นความคิดใหม่ที่ลึกซึ้ง ความคิดสร้างสรรค์ที่ใช้ในการมองเรื่องราวหรือแก้ปัญหาต่างๆ

1.6 มีวิจารณ์ญาณ หมายถึง ความสามารถในการวิเคราะห์ แยกแยะและเลือกที่จะยอมรับความคิดหรือแนวทางต่างๆ มาเป็นสิ่งที่ตนเองให้คุณค่าและความหมาย จนออกมาเป็นพฤติกรรม

1.7 การมีประสบการณ์ตรง หมายถึง การได้ลงมือปฏิบัติ ได้สัมผัสจริงกับสภาวะ เรื่องราวเหตุการณ์ต่างๆ อย่างที่เป็นจริง

1.8 การใคร่ครวญ หมายถึง การเฝ้าดูอย่างเนิ่นนานพอ โดยไม่ตัดสินเพื่อให้ได้สัมผัสเข้าใจถึงสิ่งนั้นๆ อย่างที่เป็นจริง

2. ปัจจัยภายนอก

2.1 กัลยาณมิตร หมายถึง เพื่อนที่นำพาไปในทางที่ดี ให้คำแนะนำดีๆ ตักเตือนเมื่อเห็นเพื่อนมีแนวโน้มที่จะเดินทางผิด โดยอาจเป็นครู พ่อแม่ เพื่อน เป็นต้น

2.2 แบบอย่างของผู้สอน หมายถึง การที่ผู้สอนหรือครูอาจารย์ สะท้อน กระตุ้นให้คิด ทำตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีในสิ่งที่ตนเองสอน เป็นผู้ปฏิบัติดี คิดดี พูดดี ทำดี สามารถเป็นแรงบันดาลใจให้แก่ผู้เรียนได้

2.3 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หมายถึง การเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความเห็นความรู้ระหว่างกัน

2.4 บรรยากาศของความรักความเมตตา หมายถึง บรรยากาศของการเรียนรู้ที่ผู้เรียนและผู้สอนร่วมกันทำให้เกิดขึ้น ซึ่งเป็นผลจากความสัมพันธ์อันดี ความรัก ความเข้าใจที่มีต่อกัน ระหว่างผู้เรียนด้วยกันเอง หรือระหว่างครูกับศิษย์ ทำให้เกิดความรู้สึกปลอดภัย ความวางใจที่จะแสดงตัวตนหรือความรู้ภายในของแต่ละคน ออกมามากขึ้น

2.5 การเรียนรู้แบบองค์รวม หมายถึง การเรียนรู้ที่มีการบูรณาการทั้งมิติทางกาย จิต และจิตวิญญาณ รวมถึงการบูรณาการในภาควิชาการ วิชาชีพ และชีวิต

3. ปัจจัยเกื้อหนุน

3.1 สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ หมายถึง การให้ความสำคัญต่อบรรยากาศโดยเฉพาะส่วนที่เป็นลักษณะทางกายภาพ คือ ลักษณะการจัดห้องเรียน การเลือกสถานที่เรียนที่มีความเหมาะสม มีความสงบ สบาย มีความเป็นธรรมชาติ

3.2 การกำหนดเนื้อหา หมายถึง การออกแบบหรือกำหนดขอบเขตของเนื้อหาที่จะนำมาสอนในชั้นเรียนโดยให้สามารถเชื่อมโยงกับชีวิต และการพัฒนามิตติด้านในของผู้เรียนได้นอกเหนือจากการสอนทักษะทางวิชาการและวิชาชีพ

3.3 การจัดหลักสูตร หมายถึง การออกแบบหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการพัฒนาผู้เรียนให้เกิดความตระหนักรู้ และได้รู้จักตัวตนของตัวเองอย่างแท้จริง

3.4 วัฒนธรรมองค์กร หมายถึง วิธีปฏิบัติที่คนในองค์กรส่วนใหญ่ (ในที่นี้อาจหมายถึงในชั้นเรียน ภาควิชา คณะ หรือสถาบัน) ยอมรับ และถือปฏิบัติกันจนเป็นธรรมเนียมประเพณีที่สืบทอดต่อกันมา เช่น วิธีการแสดงความเคารพต่อกัน การใช้สุนทรียสนทนา หรือวิธีการประชุมโดยเริ่มต้นด้วยการนั่งสงบนิ่งเป็นต้น

3.5 การจัดแหล่งเรียนรู้ หมายถึง การเลือกแหล่งเรียนรู้ที่เหมาะสมกับเนื้อหา และกระบวนการเรียนรู้ โดยในที่นี้อาจเป็นหน่วยงาน องค์กร สถานที่ หรือบุคคลที่จะให้ผู้เรียนได้เข้าไปมีปฏิสัมพันธ์ และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้วย

3.6 การประเมินผลเพื่อการพัฒนา หมายถึง การประเมินพัฒนาการของผู้เรียนในมิติต่างๆ อันเป็นผลจากการเรียนรู้ การจัดกระบวนการเรียนการสอน รวมถึงการที่ผู้เรียนนำความรู้และทักษะที่ได้รับไปพัฒนาตนเอง โดยเน้นการประเมินเป็นรายบุคคล เพื่อให้ผู้สอนสามารถนำผลการประเมินนั้นมาเป็นข้อมูลในการหาแนวทางในการพัฒนาผู้เรียนแต่ละคนได้อย่างเหมาะสม

4. ปัจจัยแวดล้อม

4.1 วิธีชีวิต หมายถึง แนวทางการดำเนินชีวิต พื้นฐานครอบครัว วิธีการเลี้ยงดู อบรมสั่งสอนของครอบครัว แบบอย่างจากพ่อแม่ รวมถึงประสบการณ์ที่ได้รับในวัยเด็ก

4.2 วัฒนธรรม หมายถึง ทศนคติ ความคิด ค่านิยม ความเชื่อ พื้นฐานที่รับเอามายึดถือปฏิบัติ

4.3 สื่อ หมายถึง ช่องทางการเผยแพร่และการรับข้อมูลข่าวสารต่างๆ ที่เข้ามามีอิทธิพลต่อโลกทัศน์ การสร้างค่านิยม และการดำเนินชีวิต

ชลลดา ทองทวี และคณะ (2551, หน้า 44) ได้ศึกษาโครงการวิจัยและการจัดการเรียนรู้จิตตปัญญาศึกษาในประเทศไทยพบว่า มีสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาที่ได้จัดการเรียนรู้แนวจิตตปัญญาศึกษา โดยตั้งหน่วยงานขึ้นเพื่อดำเนินการจัดการเรียนการสอน ได้แก่ สถาบันอาศรมศิลป์ และศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล ทั้งสองหน่วยงานได้เปิดได้เปิดหลักสูตรในระดับมหาบัณฑิต ซึ่งสถาบันอาศรมศิลป์ได้เปิดรับนักศึกษาในปี 2550 และมหาวิทยาลัยมหิดล เปิดรับนักศึกษาในปี 2551 สถาบันอาศรมศิลป์ได้เปิดการเรียนการสอนใน 2 หลักสูตร ได้แก่ สถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมเพื่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม และศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาระบบองค์รวม การเรียนการสอนของทั้งสองหลักสูตรเน้นให้นักศึกษาได้สังเคราะห์ความรู้ด้วยตนเอง โดยหลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต เน้นให้มีประสบการณ์จากการทำงานจริง การได้สัมผัสกับชุมชน เชื่อมโยงประสบการณ์เข้ากับความรู้ที่กำลังศึกษา ส่วนหลักสูตรศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต เน้นการสร้างความเข้าใจในศักยภาพการเรียนรู้ตัวผู้เรียนเอง สะสมประสบการณ์ และออกแบบการเรียนรู้ได้อย่างหลากหลาย นอกจากนี้ยังได้สรุปและนำเสนอแนวทางของการนำแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาไปประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนรู้ โดยจำแนกออกเป็น 2 ระดับ ได้แก่ ระดับหลักการและระดับรูปแบบ ดังนี้

1. ระดับหลักการ คือ การนำแนวคิด คุณค่า และความเชื่อพื้นฐานของจิตตปัญญาศึกษาไปใช้ ประกอบด้วย 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) หลักการเชิงคุณค่า ว่าด้วยความเชื่อ กระบวนทัศน์ และศรัทธาของผู้สอนและผู้เรียน 2) หลักการเชิงกระบวนการ ว่าด้วยแนวคิดพื้นฐานต่อกระบวนการและกิจกรรมการเรียนรู้ 3) หลักการเชิงบริบท ว่าด้วยการสร้างปัจจัยแวดล้อมของกระบวนการที่เอื้อหนุนต่อการเรียนรู้

2. ระดับรูปแบบ คือ การนำกิจกรรม และการปฏิบัติในแนวจิตตปัญญาศึกษา ไปปรับและประยุกต์ใช้

สรุปแนวทางการประยุกต์ใช้แนวคิดจิตตปัญญาศึกษาสู่การจัดการเรียนการสอนซึ่งเป็นการจัดการเรียนการสอนที่เป็นการดึงศักยภาพภายในตนเองออกมาทั้งในศักยภาพที่เป็นทักษะ ความคิดสร้างสรรค์ และที่เป็นศักยภาพขั้นสูง ได้แก่ ความตระหนักรู้ เห็นความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของสรรพสิ่ง และจำเป็นต้องพิจารณานำไปใช้โดยเน้นการเรียนรู้แบบเป็นองค์รวมทั้งร่างกาย อารมณ์ สังคม สติปัญญา เน้นกระบวนการคิดแบบเชื่อมโยง ทั้งตนเองกับสรรพสิ่งรอบตัว และการเชื่อมโยงกับตนเอง และการตระหนักรู้ภายใน สามารถนำมาใช้ได้ทั้งในระดับเด็กเล็กจนถึงระดับมหาวิทยาลัย โดยในการนำไปประยุกต์ใช้ควรคำนึงถึงปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอก และปัจจัยเอื้อหนุนของการศึกษาตามแนวจิตตปัญญาศึกษาที่ทำให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลง ได้แก่ 1) ปัจจัยภายใน ประกอบด้วย การมีความรักความเมตตา การตระหนักรู้ การเกิดปัญญาญาณ การเห็นเชื่อมโยง การคิดเชิงวิพากษ์ การมีวิจาร์ณญาณ การมีประสบการณ์ตรง และการใคร่ครวญ 2) ปัจจัยภายนอก ประกอบด้วย กัลยาณมิตร แบบอย่างของผู้สอน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ บรรยากาศของความรักความเมตตา และการเรียนรู้แบบองค์รวม 3) ปัจจัยเอื้อหนุน ประกอบด้วย สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ การกำหนดเนื้อหา การจัดหลักสูตร วัฒนธรรมองค์กร การจัดแหล่งเรียนรู้ การประเมินผลเพื่อการพัฒนา และ 4) ปัจจัยแวดล้อม ประกอบด้วย วิถีชีวิต วัฒนธรรม และสื่อ

แนวคิดโยนิโสมนสิการ

1. ความหมายของโยนิโสมนสิการ

โยนิโสมนสิการมีความหมาย ดังนี้

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2546, หน้า 669–670) ได้กล่าวถึง โยนิโสมนสิการ อำนวยว่า โยนิโส-มะนะสิกาณ ประกอบด้วย 2 คำ คือ โยนิโส มาจากคำว่า โยนิ แปลว่า เหตุ ต้นเค้า แหล่งเกิด ปัญญา อุบาย วิธี ทาง และคำว่า มนสิการ หมายถึง การทำในใจ การคิด การคำนึง นึกถึง ใส่ใจ พิจารณา ดังนั้นโยนิโสมนสิการ (Yonisonamasikara) จึงหมายถึง การทำไว้ในใจโดยแยบคาย การพิจารณาโดยแยบคาย ในภาษาอังกฤษมีผู้คิดแปลช่วยประกอบความเข้าใจ ได้แก่ Proper Mind Work, Proper Attention, Systematic Attention, Reasoned Attention, Consideration, Reasoned Consideration, Careful Attention, Ordered Thinking, Genetical Reflection, Critical Reflection, Analytical Reflection คือ ความเป็นผู้ฉลาดในการคิด คิดอย่างถูกวิธี ถูกระบบ พิจารณาไตร่ตรองสาวไปจนถึงสาเหตุหรือต้นตอของเรื่องที่กำลังคิด คือ คิดถึงรากถึงโคน นั้นเองแล้วประมวลความคิดรอบด้านจนกระทั่งสรุปออกมาได้ว่าสิ่งนั้นควรหรือไม่ควร ดีหรือไม่ดี เป็นวิธีทางแห่งปัญญาเป็นธรรมสำหรับกลับกรองแยกแยะข้อมูลหรือแหล่งข่าว (ปรโตโฆสะ) เป็นบ่อเกิดแห่งสัมมาทิวหา ทำให้มีเหตุผล ไม่มึนงงและโยนิโสมนสิการไม่ใช่ ปัญญา

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2548, หน้า 26) ให้ความหมาย โยนิโสมนสิการ คือ การทำในใจโดยแยบคาย กระทำไว้ในใจโดยอุบายอันแยบคาย การพิจารณาโดยแยบคาย คือ พิจารณาเพื่อเข้าถึงความจริง โดยสืบค้นหาเหตุผล ไปตามลำดับจนถึงต้นเหตุ แยกแยะองค์ประกอบจนมองเห็นตัวสภาวะ และความสัมพันธ์ แห่งเหตุปัจจัย หรือตริตระองให้รู้จักสิ่งที่ดีที่ชั่ว ยังกุศลธรรมให้เกิดขึ้นโดยอุบายที่ชอบ ซึ่งจะมีให้เกิดอวิชชาและตัณหา ความรู้จักคิด คิดถูกวิธี

เกรียงศักดิ์ โรจนคูรีเสถียร (2555, หน้า 1) ได้กล่าวถึง โยนิโสมนสิการ เป็นวิธีการคิดที่มีประโยชน์สามารถนำไปใช้ในการคิดวางแผนในการทำวิจัย ทำงาน แก้ไข ปัญหา ช่วยในการตัดสินใจ วิเคราะห์ ติดตามผลการทำงาน คำว่า โยนิโสมนสิการ ประกอบด้วย คำสองคำ คำแรก คือ โยนิโส มาจาก โยนิ แปลว่า เหตุ ต้นเค้าแหล่งเกิด ปัญญา อุบาย วิธีทาง และคำที่สอง คือ มนสิการ แปลว่าการนำในใจ การคิดคำนึง นึกถึง

ใส่ใจ พิจารณาเมื่อรวมกันมีความหมายว่า การนึกในใจโดยแยกคายหรือการคิดแบบแยกคาย ซึ่งหมายถึงแนวการคิด 4 ประการ คือ การคิดโดยใช้วิธีการต่างๆ (อุบายมนสิการ) ที่ถูกต้องเพื่อให้ได้ความจริง ความหมายที่สอง คือ การคิดอย่างมีระเบียบเป็นขั้นตอนตามลำดับเหตุและผล ไม่ทำให้ยุ่งสับสน (ปถมนสิการ) ความหมายที่สาม หมายถึง การคิดโดยการค้นหาสาเหตุและผล หาความสัมพันธ์ของเหตุและผลที่เป็นผลต่อเนื่องแบบลูกโซ่ (การณมนสิการ) ความหมายที่สี่เป็นการคิดแบบกำหนดเป้าหมาย กำหนดผลล่วงหน้า เพื่อเป็นกำลังใจให้ตนเองทำงานสำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ (อุปบาทกมนสิการ)

สรุปโยนิโสมนสิการ หมายถึง การทำไว้ในใจโดยแยกคาย การพิจารณาโดยแยกคายมีแนวคิด 4 ประการ คือ การคิดโดยใช้วิธีการต่างๆ (อุบายมนสิการ) ที่ถูกต้องเพื่อให้ได้ความจริง ความหมายที่สอง คือ การคิดอย่างมีระเบียบเป็นขั้นตอนตามลำดับเหตุและผล ไม่ทำให้ยุ่งสับสน (ปถมนสิการ) ความหมายที่สาม หมายถึง การคิดโดยการค้นหาสาเหตุและผล หาความสัมพันธ์ของเหตุและผลที่เป็นผลต่อเนื่องแบบลูกโซ่ (การณมนสิการ) ความหมายที่สี่เป็นการคิดแบบกำหนดเป้าหมาย กำหนดผลล่วงหน้า เพื่อเป็นกำลังใจให้ตนเองทำงานสำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ (อุปบาทกมนสิการ)

2. หน้าที่ของโยนิโสมนสิการ

หน้าที่ของโยนิโสมนสิการ มีดังนี้

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2546, หน้า 4) ได้อธิบายสรุปหน้าที่สำคัญของโยนิโสมนสิการจำแนกไว้เป็น 2 ประเภท คือ

1. โยนิโสมนสิการประเภทพัฒนาปัญญาโดยตรง มุ่งให้เกิดความรู้เข้าใจตามเป็นจริงตรงตามสภาวะแท้ๆ เน้นที่การขจัดอวิชชาที่มีลักษณะเป็นการส่องสว่างคลายความมืดหรือชำระล้างสิ่งสกปรกให้ผลไม่จำกัดกาล เป็นเครื่องนำไปสู่โลกุตระสัมมาทิฐิ อาจเรียกว่า โยนิโสมนสิการระดับสังฆธรรม

2. โยนิโสมนสิการแบบสร้างเสริมคุณภาพจิต มุ่งปลุกเร้าให้เกิดคุณธรรมหรือกุศลธรรมต่างๆ เน้นที่การสกัดหรือขมอดต้นหามีลักษณะเป็นการเสริมสร้างพลังหรือปริมาณฝ่ายดีขึ้นมาดทับข่มทับหรือบังฝ่ายชั่วไว้ให้ผลขึ้นกับกาลชั่วคราวหรือเป็นเครื่องเตรียมหนุนเสริมความพร้อมและสร้างนิสัย เป็นเครื่องนำไปสู่โลกีย์สัมมาทิฐิ อาจเรียกว่า โยนิโสมนสิการระดับจริยธรรม

สรุปหน้าที่สำคัญของโยนิโสมนสิการมุ่งให้เกิดความรู้เข้าใจตามเป็นจริง ตรงตามสภาวะแท้ๆ เน้นที่การขจัดอวิชชาที่มีลักษณะเป็นการส่องสว่างคลายความมืด หรือชำระล้างสิ่งสกปรกให้ผลไม่จำกัดกาล เป็นเครื่องนำไปสู่โลกุตระสัมมาทิฏฐิ อาจเรียกว่า โยนิโสมนสิการระดับสังขธรรม และมุ่งปลุกเร้าให้เกิดคุณธรรมหรือกุศลธรรมต่างๆ เน้นที่ การสกัดหรือข่มตัณหาที่มีลักษณะเป็นการเสริมสร้างพลังหรือปริมาณฝ่ายดีขึ้นมากดทับข่ม ทับหรือบังฝ่ายชั่วไว้ให้ผลขึ้นกับกาลชั่วคราวหรือเป็นเครื่องเตรียมหนุนเสริมความพร้อม และสร้างนิสัย เป็นเครื่องนำไปสู่โลกีย์สัมมาทิฏฐิ อาจเรียกว่าโยนิโสมนสิการระดับจริยธรรม

3. ลักษณะวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ

ลักษณะวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ มีดังนี้

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2546, หน้า 21-61) ได้กล่าวถึง โยนิโสมนสิการหรือการคิดแบบแยกย่อยออกเป็น 10 วิธี คือ

1. วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย คือ พิจารณาปรากฏการณ์ต่างๆ ให้รู้จักสภาวะตามที่มันเป็นจริง หรือพิจารณาปัญหา ค้นหาหนทางแก้ไข ด้วยการสืบสาว หาสาเหตุและปัจจัยต่างๆ ที่สัมพันธ์ส่งผลสืบทอดกันมา จะเรียกว่า วิธีคิดแบบอภิปัจจยตา หรือวิธีคิดแบบปัจจยตาทารก็ได้ ในทางปฏิบัติ อาจแยกวิธีคิดนี้ได้ 2 อย่าง คือ

1.1 คิดแบบปัจจยสัมพันธ์ คือ เมื่อพบเหตุการณ์หรือเรื่องที่ พิจารณาอย่างหนึ่งอย่างใด ก็มองห้อยย้อนและสืบสาวชักโยงออกไปถึงปัจจัยต่างๆ ทั้งหลาย ที่เข้ามาสัมพันธ์นั้น ก่อให้เกิดผลหรือปรากฏการณ์นั้นๆ ขึ้น เช่น ที่พระพุทธเจ้าตรัสสอน บ่อยๆ ให้พระสาวกพิจารณาว่า เมื่อสิ่งนั้นมีสิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนั้นเกิดขึ้นสิ่งนี้จึงเกิดขึ้น ฯลฯ

1.2 คิดแบบสอบสวน หรือตั้งคำถาม คือ เมื่อประสบพบเห็นสิ่งใดๆ ที่ควรพิจารณา ก็คอยตั้งคำถามแก่ตนว่า ทำไม เพราะอะไร เช่น ที่พระพุทธเจ้าทรงตั้ง ปัญหาถามพระองค์เองก่อนตรัสรู้ ว่า ตัณหาเกิดขึ้น เพราะอะไรเป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา เป็นต้น หรือคิดสืบสาวหาสาเหตุจิตใจต่อไป

2. วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ หรือกระจายเนื้อหา เป็นวิธีคิด สำคัญอีกแบบหนึ่งที่มุ่งเพื่อเข้าใจสิ่งต่างๆ ตามสภาวะของมัน ตามธรรมดา สิ่งทั้งหลายก็ดี ปรากฏการณ์ต่างๆ ก็ดี เรื่องราวต่างๆ ที่อุบัติขึ้นก็ดี เกิดจากส่วนประกอบย่อยๆ มารวมกัน เข้า เมื่อแยกแยะกระจายออกไปให้เห็นองค์ประกอบย่อยๆ ต่างๆ ได้แล้ว จึงจะรู้จักสิ่งนั้น

เรื่องราวอื่นๆ ได้ถูกต้องแท้จริง จึงจับจุดที่เป็นปัญหาได้ และจึงจะแก้ปัญหาได้ ตัวอย่างของการคิดแบบนี้เช่นที่พระพุทธศาสนาแยกแยะชีวิตออกเป็นส่วนประกอบย่อยต่างๆ เช่น เป็นขั้น 5 เป็นต้น

3. วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์ คือ มองเหตุการณ์ สถานการณ์

ความเป็นไปของสิ่งทั้งหลายอย่างรู้เข้าใจธรรมดา ธรรมชาติของมัน ซึ่งจะต้องเป็นไปอย่างนั้น ในฐานะที่มันเป็นสิ่งซึ่งเกิดจากเหตุปัจจัยต่างๆ ประดังประดังขึ้น จึงจะต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัยเหล่านั้น กล่าวคือ การที่มันเกิดขึ้นแล้วจะต้องดับไป ไม่เที่ยง ไม่คงที่ ไม่คงอยู่ตลอดไป มีภาวะที่ถูกปัจจัยต่างๆ ที่ขัดแย้ง บีบคั้นได้ ไม่มีอยู่และไม่สามารถดำรงอยู่โดยไตรลักษณ์ หรือสามัญลักษณ์ จึงเรียกความคิดแบบนี้ได้อีกอย่างหนึ่งว่า วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์ วิธีคิดแบบนี้ที่ถูกต้องต้องดำเนินไปให้ครบ 2 ขั้นตอน คือ

3.1 ขั้นที่หนึ่ง รู้เท่าทันและยอมรับความจริง เป็นขั้นวางใจวางท่าทีต่อสิ่งทั้งหลายโดยสอดคล้องกับความเป็นจริงของธรรมชาติ เป็นท่าทีแห่งปัญญา เช่น เมื่อประสบสถานการณ์ที่ไม่ปรารถนาขึ้น ตั้งขึ้น สำนึกขึ้นในเวลานั้นว่า เราจะมองตามความเป็นจริง ไม่มองด้วยตามความอยากของเราที่อยากให้เป็นหรืออยากไม่ให้ เป็นรู้ว่าสิ่งนั้นเป็นอย่างนั้นตามเหตุปัจจัยของมันเปลี่ยนตัวอิสระได้ ไม่เอาตัวไปให้ถูกกดถูกบีบ

3.2 ขั้นที่สอง แก้ไขและทำการไปตามเหตุปัจจัย เป็นขั้นปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายโดยสอดคล้องกับความเป็นจริงของธรรมชาติ เป็นท่าทีแห่งปัญญา คือ รู้ว่าสิ่งทั้งหลายจะเป็นอย่างไรก็ยอมเป็นไปตามเหตุปัจจัย ไม่ใช่ขึ้นต่อความอยากความปรารถนาของเราหรือใครๆ เมื่อเราต้องการให้มันเป็นอย่างนั้น ก็ต้องทำที่เหตุปัจจัยให้ได้เป็นอย่างนั้นแล้วแก้ไขหรือจัดการที่ตัวเหตุปัจจัยนั้นๆ เมื่อทำเหตุปัจจัยได้พร้อมบริบูรณ์ที่จะให้เป็นอย่างนั้น มันก็ต้องเป็นอย่างนั้น ถ้าเหตุปัจจัยไม่พร้อมที่จะให้เป็น มันก็ไม่เป็น แล้วก็รู้และแก้ไขกันที่เหตุปัจจัยนั้นแหละ ไม่ใช่แก้ด้วยความอยาก เมื่อปฏิบัติได้อย่างนี้ ก็ดำรงตนอยู่เป็นอิสระ อยู่อย่างอิสระ ทำการได้ดีที่สุด พร้อมทั้งไม่มีความทุกข์

4. วิธีคิดแบบอริยสังข/คิดแบบแก้ปัญหา หรือวิธีคิดแบบอริยสังขสี่ เป็นวิธีคิดที่ต่อเนื่องจากวิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบนั่นเอง คือ เมื่อเข้าใจจิตธรรมดาของสิ่งทั้งหลายวางใจได้และตกลงใจว่าจะแก้ปัญหาที่ตัวเหตุตัวปัจจัย จากนั้นก็ดำเนินความคิดต่อไปตามวิธีคิดแบบอริยสังขสี่นี้ วิธีคิดแบบนี้มีหลักการสำคัญ คือ การเริ่มต้นจากปัญหาหรือทุกข์โดยกำหนดรู้ ทำความเข้าใจปัญหาหรือความทุกข์ให้ชัดเจน แล้วสืบค้นหา

สาเหตุเพื่อเตรียมแก้ปัญหา พร้อมกันนั้นก็กำหนดเป้าหมายของตนให้แน่ชัดว่าคืออะไร จะเป็นไปได้หรือไม่ จะเป็นไปได้อย่างไร แล้วคิดวางวิธีปฏิบัติที่จะกำจัดสาเหตุของปัญหา โดยสอดคล้องกับการที่จะบรรลุจุดหมายที่ได้กำหนดไว้นั้น ทั้งนี้อาจจัดวางเป็นขั้นตอนดังนี้

ขั้นที่ 1 กำหนดรู้ คือ แจกแจงแกลงปัญหา ทำความเข้าใจปัญหา สภาพและขอบเขตของปัญหาให้เข้าใจชัดเจนว่าเป็นอะไร คืออะไร เป็นที่ตรงไหนเหมือน แพทย์ตรวจดูอาการของโรค ดูความผิดปกติของร่างกาย วินิจฉัยให้รู้ว่าเป็นอะไร ที่ตรงไหน รู้เข้าใจโรคและร่างกายเฉพาะอย่างยิ่งส่วนซึ่งเป็นที่ตั้งของโรคให้ชัดเจน (ทุกข์)

ขั้นที่ 2 สืบสวนเหตุแห่งทุกข์ที่จะพึงละ คือ วิเคราะห์ค้นหามูลเหตุ หรือต้นตอของปัญหาซึ่งจะต้องแก้ไขกำจัดหรือทำให้หมดสิ้นไป ตามปกติขั้นนี้ตรงกับวิธีคิด แบบที่ 1 คือ วิธีคิดแบบปัจจัยการนั่นเอง เหมือนแพทย์ค้นหาสมมุติฐานของโรค หาสาเหตุของโรค ซึ่งจะนำไปสู่การรักษาที่ถูกต้องตรงจุด มีใช้รักษาแต่เพียงอาการ (สมุทัย)

ขั้นที่ 3 เล็งหมายชัดซึ่งการดับทุกข์ที่จะทำให้สำเร็จ คือ เล็งเห็น ชัดเจนถึงภาวะปราศจากปัญหา ซึ่งมุ่งหมายว่าคืออะไร เป็นไปได้จริงหรือไม่ อย่างไร มีความชัดเจนเกี่ยวกับเป้าหมายและหลักการทั่วไป หรือตัวกระบวนการของการแก้ปัญหา ก่อนที่จะวางรายละเอียดและกลวิธีปลีกย่อยในขั้นดำเนินการ เหมือนแพทย์รู้ว่าโรคนั้นๆ รักษาได้ มองเห็นกระบวนการของโรคชัดเจนว่าจะหายไปได้อย่างไร (นิโรธ)

ขั้นที่ 4 จัดวางวิธีการดับทุกข์ที่จะต้องปฏิบัติ คือ เมื่อมีความชัดเจน เกี่ยวกับเป้าหมายและหลักการทั่วไปแล้ว ก็กำหนดวางวิธีการ แผนการและรายการ ที่จะต้องทำในการที่จะแก้ไขกำจัดสาเหตุของปัญหาให้สำเร็จ โดยสอดคล้องกับเป้าหมาย และหลักการทั่วไปนั้นเพื่อเตรียมแก้ไขปัญหาคต่อไป (มรรค)

5. วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ หรือคิดตามหลักการและความมุ่งหมาย เป็นวิธีคิดในระดับปฏิบัติการหรือลงมือทำ คือ การที่จะกระทำการต่างๆ โดยรู้และเข้าใจถึง หลักการและความมุ่งหมายของเรื่องนั้นๆ จะดำเนินไปเพื่อจุดหมายอะไร เพื่อให้เป็น การปฏิบัติที่ได้ผลตามความมุ่งหมายนั้น ไม่กลายเป็นการปฏิบัติที่คลาดเคลื่อนเลื่อนลอย งามาย เช่น เมื่อจะลงมือทำงานอะไรนั้น ก็ตรวจสอบตนเองให้ชัดเจนว่าเข้าใจหลักการและ ความมุ่งหมายของงานนั้นดีแล้วหรือไม่ โดยอาจคอยตั้งคำถามว่า อันนี้เพื่ออะไรๆ เป็นต้น

6. วิธีคิดแบบเห็นคุณโทษและทางออก คือ มองให้ครบทั้งข้อดี ข้อเสีย และทางแก้ไขหาทางออกให้หลุดรอดปลอดภัยจากข้อบกพร่องต่างๆ เป็นวิธีมองสิ่งทั้งหลาย ตามความเป็นจริงอีกแบบหนึ่ง เน้นการศึกษาและยอมรับความจริงตามที่สิ่งนั้นๆ เป็นอยู่

ทุกแง่มุมเพื่อให้รู้และเข้าใจถูกต้องตามความเป็นจริงทั้งด้านดี ด้านเสีย จุดอ่อน จุดแข็ง ศัพท์ทางธรรมดาเรียกว่า วิธีคิดโดยรู้สัจสภาวะ อาทิภาวะ และนิสสรณะ วิธีคิดแบบนี้ พระพุทธเจ้าทรงเน้นมาก เพราะคนทั้งหลายมักจะตื่นตามกันและเอนเอียงง่ายพอจับได้ อะไรดี ก็มองเห็นแต่ดีไปหมด พอจับได้ว่าอะไรไม่ดี ก็เห็นแต่เสียไปหมด ทำให้พลาด ทั้งความรู้จริงและการปฏิบัติที่ถูกต้อง อันที่จริงนั้นปกติของสิ่งทั้งหลายย่อมมีทั้งส่วนดี ส่วนเสีย จุดอ่อน จุดแข็ง เป็นต้น อาจดีมาก หากอยู่ในกรณีแวดล้อมอย่างหนึ่ง หรืออาจจะ ดีน้อย หากได้อยู่ในกรณีแวดล้อมหรือเงื่อนไขอีกอย่างหนึ่ง เมื่อได้ตระหนักและยอมรับ ถึงข้อดี ข้อเสีย จุดอ่อน จุดแข็งแล้ว เราก็จะได้ระมัดระวัง ปิดกั้นทางเสียหรือหาสิ่งชดเชย ทดแทนให้ประโยชน์ที่ได้สมบูรณ์ต่อไป

7. วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้และคุณค่าเทียม หรือการพิจารณาเกี่ยวกับ ปฏิเสวนา คือ การใช้สอยหรือบริโภค เป็นวิธีคิดแบบสกัดหรือบรรเทาตัดค้นหา ตัดทางไม่ให้กิเลสเข้ามาครอบงำจิตใจแล้วชักจูงพฤติกรรมต่อไป วิธีคิดแบบนี้ใช้มากในชีวิตประจำวัน เพราะเกี่ยวข้องกับบริโภคใช้สอยปัจจัยสี่ และวัสดุอุปกรณ์อำนวยความสะดวกต่างๆ ทางเทคโนโลยี มีหลักการโดยย่อว่า คนเราเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ เพราะเรามีความต้องการ สิ่งใดที่สามารถสนองความต้องการของเราได้ สิ่งนั้นก็มีความประโยชน์ มีคุณค่าแก่เรา คุณค่านี้จำแนกได้เป็น 2 ประเภท ตามชนิดของความต้องการ คือ

7.1 คุณค่าแท้ หมายถึง ความหมาย คุณค่า หรือประโยชน์ของสิ่งที่สนองความต้องการของชีวิตโดยตรง มนุษย์นำมาใช้ในการแก้ปัญหาของตน เพื่อประโยชน์สุขทั้งของตนเองและผู้อื่น คุณค่านี้อาศัยปัญญาเป็นเครื่องตีค่า จะเรียกว่าคุณค่าที่สนองปัญญาก็ได้ เช่น อาหาร มีคุณค่าเป็นประโยชน์สำหรับหล่อเลี้ยงร่างกายให้ดำรงชีวิตอยู่ต่อไปได้ มีสุขภาพดี มีกำลังเกื้อกูลแก่การปฏิบัติหน้าที่ เป็นต้น (คุณค่านี้เกี่ยวเนื่องด้วยธรรมฉันทะ)

7.2 คุณค่าเทียม หมายถึง ความหมาย คุณค่า หรือประโยชน์ของสิ่งที่มนุษย์พกให้แก่สิ่งนั้นเพื่อปรนเปรอการเสพสรวายเวทนา เพื่อเสริมความมั่งคั่งยิ่งใหญ่ของตัวตนที่ยึดถือไว้ คุณค่านี้อาศัยตัณหาเป็นเครื่องตีค่า จะเรียกว่าคุณค่าที่สนองตัณหาก็ได้ เช่น อาหาร มีคุณค่าอยู่ที่ความเอร็ดอร่อย เสริมความสนุกสนาน หรือความโก้หรูหรารของรถยนต์ มีราคา ความสวยงามเป็นเครื่องแสดงหรือวัตถุลูณะ เป็นต้น

วิธีคิดแบบนี้ มุ่งให้เข้าใจและเลือกเสพคุณค่าแท้ที่เป็นประโยชน์ ต่อชีวิตอย่างแท้จริงเพื่อประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น คุณค่าแท้นอกจากจะเป็น ประโยชน์แก่ชีวิตอย่างแท้จริงแล้ว ยังเกื้อกูลต่อความเจริญงอกงามของกุศลธรรม เช่น ความมีสติ ทำให้พ้นจากความเป็นทาสของวัตถุ เป็นต้น

8. วิธีคิดแบบเร้ากุศล เป็นวิธีคิดในแนวสกัดกันหรือบรรเทาและขัดเกลา ตัณหา ส่งเสริมความเจริญงอกงามแห่งกุศลธรรมและสร้างเสริมสัมมาทิฐิที่เป็นโลกียะ หลักการทั่วไปของวิธีคิดนี้มีอยู่ว่า ประสบการณ์ คือ สิ่งที่ได้ประสบหรือได้รับรู้อย่างเดียวกับ บุคคลที่ประสบหรือรับรู้ต่างกัน อาจมองเห็นและคิดนึกปรุงแต่งไปคนละอย่าง สุดแต่ โครงสร้าง แนวทางความเคยชินที่เป็นเครื่องปรุงของจิต คือ สังขาร ที่ผู้นั้นได้สั่งสมไว้ หรือก็คือ สุดแต่การทำใจในขณะนั้นๆ คนหนึ่งมองแล้ว คิดปรุงแต่งไปในทางดีงาม แต่อีก คนหนึ่งมองแล้ว คิดปรุงแต่งไปในทางไม่ดีไม่งาม เป็นโทษเป็นอกุศล รวมถึงเรื่องของเวลา คราวหนึ่งคิดดี คราวหนึ่งคิดร้าย การทำใจที่ช่วยตั้งต้นและชักนำความคิดให้เป็นไปในทางที่ ดีงามและเป็นประโยชน์ เรียกว่า วิธีคิดแบบอุบายปลูกเร้าคุณธรรม วิธีคิดในแบบนี้มี ความสำคัญในแง่ที่ทำให้เกิดความคิดและการกระทำที่ดีงามเป็นประโยชน์ในขณะนั้นๆ และ ช่วยแก้ไขนิสัยความเคยชินร้ายๆ ของจิตที่ได้สั่งสมไว้แต่เดิม พร้อมกับสร้างนิสัย ความเคยชินใหม่ที่ดีงามให้แก่จิตไปในเวลาเดียวกัน

ตัวอย่างเช่น การคิดถึงความตาย เมื่อคิดถึงแล้วก็จะเกิดความสลด หดหู่ ความเศร้า ความเหี่ยวแห้งใจ ตลอดจนเกิดความดีใจเมื่อนึกถึงความตายของคนที่เรา เกลียดชัง แต่ถ้าในขณะที่เราคิดนั้น เรามีโยนิโสมนสิการอยู่ด้วย เราก็จะเกิดความรู้สึก ดีในตัว เร้าใจไม่ประมาทเร่งชวนชวายนปฏิบัติกิจหน้าที่ ทำสิ่งดีงามเป็นประโยชน์ ตลอดจน รู้เท่าทันความจริงที่เป็นคติธรรมตาของสังขาร เป็นต้น เรียกได้ว่าเป็นการคิดถึงความตาย ที่ถูกวิธี

9. วิธีคิดแบบอยู่กับปัจจุบัน คือ วิธีคิดแบบมีปัจจุบันธรรมตาเป็นอารมณ์ ความจริง วิธีคิดแบบที่ 9 นี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของวิธีคิดแบบที่ 8 ที่แยกแสดงออกมาเป็น อีกข้อหนึ่งต่างหากนั้นเป็นเพราะมีแง่ที่ควรทำความเข้าใจเป็นพิเศษ และเป็นวิธีคิดที่มี ความสำคัญโดยลำพังตัวของมันเอง

ข้อที่จะต้องทำความเข้าใจเป็นพิเศษนั้น คือ การที่ผู้เข้าใจผิดเกี่ยวกับความหมายของการเป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยเข้าใจไปว่า พุทธศาสนาสอนให้คิดถึงสิ่งที่อยู่เฉพาะหน้ากำลังเป็นไปในปัจจุบันเท่านั้น ไม่คิดพิจารณาเกี่ยวกับอดีต หรืออนาคต ตลอดจนไม่คิดเตรียมการวางแผนเพื่อกาลภายหน้า

ลักษณะความคิดชนิดที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เป็นการคิดที่อยู่ในแนวทางของความรู้หรือคิดด้วยอำนาจปัญญา เป็นการคิดที่สามารถรวมเอาเรื่องที่เป็นอยู่ในขณะนี้ เรื่องที่ล่วงผ่านมาแล้ว และเรื่องของกาลภายหน้าเข้าในการเป็นอยู่ในปัจจุบัน เช่น การคิดพิจารณาเกี่ยวกับเรื่องในอดีต ถือเป็นความคิดที่นำมาใช้เป็นบทเรียน ก่อให้เกิดความไม่ประมาทระมัดระวังป้องกันภัยในอนาคต เป็นต้น

คำว่าปัจจุบันในทางธรรม มิใช่เพ่งที่เหตุการณ์ที่กำลังเกิดขึ้น แต่หมายถึง สิ่งที่เกี่ยวข้องในขณะนั้นๆ เป็นสำคัญ ดังนั้น สิ่งก็ตามความหมายของคนทั่วไปไม่ว่าจะเป็นอดีตหรืออนาคต ก็อาจกลายเป็นปัจจุบัน ตามความหมายของนามธรรมได้ สรุปรายๆ ว่า ความเป็นปัจจุบัน กำหนดเอาที่ความเกี่ยวข้อง ต้องรู้ ต้องทำเป็นสำคัญ สิ่งที่เป็นปัจจุบันคลุมถึงเรื่องราวทั้งหลายที่เชื่อมโยงต่อกันมา

วิธีคิดแบบนี้มุ่งที่จะช่วยแบ่งแยกความคิดถึงอดีตและอนาคตตามแนวทางของตณหาที่เพื่อผันเลือนลอย ผลาญเวลาและคุณภาพของจิตใจให้สูญเปล่า การคิดที่ถูกวิธีจะช่วยให้เกิดประโยชน์ในการปฏิบัติในทางปัจจุบันให้ถูกต้องได้ผลดียิ่งขึ้น เป็นการสนับสนุนให้มีการตระเตรียมและวางแผนในกิจการล่วงหน้า

10. วิธีคิดแบบวิภาษวาท คำว่าวิภาษวาท แปลว่า การพูดแยกแยะ จำแนก แจกแจง แยกความแบบวิเคราะห์ เป็นการมองและแสดงความจริง โดยแยกแยะออกให้เห็นแต่ละแง่แต่ละด้านให้ครบทุกด้าน ไม่ใช่จับเอาบางแง่ขึ้นมาวินิจฉัยตีคลุมลงไปอย่างนั้นทั้งหมด ความจริงวิภาษวาทเป็นชื่อเรียกระบบความคิดของพระพุทธศาสนาทั้งหมด มีความหมายครอบคลุมวิธีคิดที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นหลายๆ อย่าง

วิธีคิดแบบนี้ทำให้ความคิดและการวินิจฉัยเรื่องราวต่างๆ ชัดเจนตรงไปตรงมาตามความเป็นจริง เท่าความจริง พอดีกับความจริง เพื่อให้เข้าใจความหมายของวิภาษวาทชัดเจนยิ่งขึ้น ขอจำแนกวิธีคิดแบบวิภาษวาทออกไปในลักษณะต่างๆ ดังนี้

10.1 จำแนกโดยแง่ด้านของความจริง แบ่งได้ 2 อย่างเป็น

10.1.1 จำแนกตามที่เป็นอยู่จริงของสิ่งนั้นๆ คือ ของความจริงให้ตรงตามที่เป็นอยู่ในแง่ด้านนั้น ไม่ใช่จับเอาความจริงเพียงแง่หนึ่งมาตีคลุมเป็นอย่างนั้นไปหมด

10.1.2 จำแนกโดยมองความจริงของสิ่งนั้นๆ ให้ครบทุกแง่ทุกด้าน คือ ไม่มองแคบๆ ไม่ติดอยู่กับส่วนเดียวแ่งเดียวของสิ่งนั้น แต่มองให้หลายแง่หลายด้าน เช่น คนๆ หนึ่งอาจจะดีในแง่หนึ่ง แต่ไม่ดีในแง่นี้ การคิดจำแนกในแง่นี้ เป็นส่วนเสริมกันกับข้อแรกให้ได้ผลสมบูรณ์ และมีผลรวมไปถึงการเข้าใจในภาวะที่องค์ประกอบต่างๆ มารวมกันโดยครบถ้วน จึงเกิดขึ้นเป็นสิ่งนั้นๆ เป็นการเห็นที่กว้างไปถึงลักษณะด้านต่างๆ และองค์ประกอบต่างๆ ของมัน

10.2 จำแนกโดยส่วนประกอบ คือ วิเคราะห์แยกแยะให้รู้ว่าสิ่งนั้นเกิดขึ้นจากองค์ประกอบย่อยๆ ต่างๆ มาชุมนุมกันเข้า ไม่ติดอยู่ภายนอกหรือถูกลวงโดยภาพรวมของสิ่งนั้นๆ เช่น การแยกแยะคนออกเป็นนามและรูปเป็นขั้น 5 แบ่งซอยออกจนเห็นภาวะที่ไม่เป็นอัตตา

10.3 จำแนกโดยลำดับขณะ คือ แยกแยะวิเคราะห์ปรากฏการณ์ตามลำดับแห่งเหตุปัจจัย ให้มองเห็นตัวเหตุปัจจัยที่แท้จริงที่เกิดขึ้นในแต่ละขณะ เป็นวิธีที่ใช้มากในฝ่ายอภิธรรม ตัวอย่างเช่น โจรปล้นบ้านและฆ่าเจ้าทรัพย์ตาย หากคิดจำแนกโดยลำดับขณะแล้ว จะเห็นว่า โจรโลภอยากได้ทรัพย์ แต่เจ้าทรัพย์เป็นอุปสรรคต่อการใช้ทรัพย์นั้น ความโลภทรัพย์จึงเป็นเหตุให้โจรมีโทสะต่อเจ้าทรัพย์ โจรจึงฆ่าเจ้าทรัพย์ ตัวเหตุที่แท้ของการฆ่า คือ โทสะ หาใช่โลภะไม่ โภภะเป็นเพียงเหตุให้ลักทรัพย์ และเป็นปัจจัยให้โทสะเกิดเท่านั้น ในภาษาสามัญจะพูดว่า โจรฆ่าคนเพราะความโลภ แต่ถ้าพิจารณาตามขบวนการที่เป็นไปตามลำดับขณะ ความโลภเป็นเพียงตัวการเริ่มต้นในเรื่องนั้นเท่านั้น

10.4 จำแนกโดยความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย คือ สืบสาวหาเหตุปัจจัยต่างๆ ที่สัมพันธ์สืบทอดกันมาของสิ่งหรือปรากฏการณ์ต่างๆ ทำให้มองเห็นความจริงที่สิ่งทั้งหลายไม่ได้ตั้งอยู่ลอยๆ แต่เกิดขึ้นโดยอาศัยเหตุแห่งปัจจัย การคิดจำแนกในแง่นี้ตรงกับวิธีคิดแบบที่ 2 คือ วิธีคิดแบบสืบสาวหาเหตุปัจจัย ตามแนวคิดนี้พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงธรรมอย่างที่เราเรียกว่า อิททัปปัจจยตา หรือปฏิจจสมุปบาท เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มัชฌิมนธรรมเทศนา หรือ วิธีคิดแบบมัชฌิมนธรรม

การจำแนกโดยสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย นอกจากช่วยไม่ให้เปลืองมองสิ่งต่างๆ อย่างโดดเดี่ยวขาดลอย แล้วยังครอบคลุมไปถึงการที่จะให้รู้จักกับเหตุปัจจัยได้ตรงกับผลของมัน ความขัดสนที่มักเกิดขึ้นแก่คนทั่วไป 3 อย่าง คือ

10.4.1 การนำเอาเรื่องราวอื่นๆ นอกกรณีมาปะปะล้นสนกับเหตุปัจจัยเฉพาะกรณี วิธีคิดแบบนี้ช่วยให้แยกเอาเรื่องราวหรือปัจจัยอื่นๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องออกไปจากเหตุปัจจัยที่แท้จริง รวมถึงการจับผลให้ตรงกับเหตุด้วย

10.4.2 ความไม่ตระหนักถึงภาวะที่ปรากฏการณ์หรือผลที่คล้ายกัน ซึ่งอาจเกิดจากเหตุปัจจัยที่ต่างกัน หรืออย่างเดียวกัน เช่น การได้ทรัพย์มาอาจเกิดจากขยันทำงาน จากการทำให้ผู้ให้ทรัพย์พอใจ หรือจากการลักขโมยก็ได้ เป็นต้น

10.4.3 การไม่ตระหนักถึงเหตุปัจจัยส่วนพิเศษ นอกเหนือจากเหตุปัจจัยที่เหมือนกัน คือ คนมักมองเฉพาะแต่เหตุปัจจัย บางอย่างที่ตนนั้นหมายว่า จะให้เกิดผลอย่างนั้นๆ ครั้นต่างบุคคลทำเหตุปัจจัยอย่างเดียวกันแล้ว คนหนึ่งได้รับผลที่ต้องการ อีกคนหนึ่งไม่ได้รับผลนั้น ก็เห็นว่าเหตุปัจจัยนั้นไม่ได้ผลจริง

10.5 จำแนกโดยเงื่อนไข คือ มองโดยพิจารณาเงื่อนไขประกอบด้วย เช่น ถ้าถามว่าบุคคลนี้ควรคบหรือไม่ ถ้าพระภิกษุเป็นผู้ตอบก็อาจกล่าวได้ว่า ถ้าคบแล้วอกุศลธรรมเจริญ กุศลธรรมเสื่อม ก็ไม่ควรคบ แต่ถ้าคบแล้วอกุศลเสื่อม กุศลธรรมเจริญ ก็ควรคบ

สรุปลักษณะวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ ประกอบด้วย 10 วิธี ได้แก่ วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์ วิธีคิดแบบอริยสัจ/คิดแบบแก้ปัญหา วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ วิธีคิดแบบเห็นคุณโทษ และทางออก วิธีคิดแบบคุณค่าแท้และคุณค่าเทียม วิธีคิดแบบเร้ากุศล วิธีคิดแบบอยู่กับปัจจุบัน และวิธีคิดแบบวิภาษวาท เป็นต้น

4. แนวทางการประยุกต์ใช้โยนิโสมนสิการสู่การจัดการเรียนรู้

สำหรับแนวทางการประยุกต์ใช้โยนิโสมนสิการสู่การจัดการเรียนรู้ มีดังนี้
 สุมณ อมรวิวัฒน์ (2533, หน้า 161) ได้เสนอแนวคิดในการจัดการเรียนการสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ ซึ่งมุ่งเน้นให้ครูจัดสภาพแวดล้อม แรงจูงใจ และวิธีการสอนให้ศิษย์เกิดความศรัทธาที่จะเรียนรู้ ได้ฝึกฝนวิธีคิดโดยแยกคายและนำการเรียนรู้ไปสู่การปฏิบัติจนประจักษ์จริง การจัดการเรียนการสอนมุ่งเน้นให้ครูเป็นกัลยาณมิตรของศิษย์ ครูและศิษย์มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ศิษย์มีโอกาสคิดแสดงออก

และปฏิบัติอย่างถูกวิธี จนสามารถใช้ปัญญาแก้ปัญหาได้อย่างเหมาะสม ขั้นตอนการสอน ประกอบด้วยขั้นตอนหลักๆ คือ 1) ขั้นนำ เป็นขั้นที่ครูจัดสภาพห้องเรียนให้เหมาะสม และครูวางตนเป็นกัลยาณมิตรของผู้เรียน และคงบุคลิกภาพที่ดีของการเป็นครู 2) ขั้นสอน เป็นขั้นที่ครูเสนอปัญหาให้แก่ผู้เรียนคิดตามรวบรวมข้อมูลความรู้ต่างๆ และจัดกิจกรรมที่เร้าให้ผู้เรียนเกิดการคิด สรุปความคิด และตัดสินใจเลือกทางเลือกของการแก้ปัญหา และลงมือปฏิบัติเพื่อพิสูจน์ผลการเลือกนั้น และ 3) ขั้นสรุปเป็นขั้นการอภิปราย สรุปผลการปฏิบัติ สรุปการเรียนรู้ และวัดประเมินผล

พระเทพโสมภณ (ประยูร ธมมจิตโต) (2548, หน้า 2) กล่าวถึง การประยุกต์ใช้อุปายมณสิกการ คือ คิดถูกวิธี ว่าเมื่อกำลังศึกษาค้นคว้าเรื่องอะไร ท่านต้องเลือกวิธีการศึกษาให้สอดคล้องกับธรรมชาติของเรื่องนั้น ได้พูดมาแล้วในตอนต้น ว่าพระพุทธศาสนาเป็นวิภาษวาท คือ สอนจำแนกแยกประเด็น วิธีการจำแนกแยกประเด็น เรียกว่า วิภาษวิธี คือ คิดแยกย่อย เช่น แยกย่อยมนุษย์ออกเป็นขั้นที่ 5 ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ แต่ละขั้นก็ยังแยกย่อยไปได้อีก วิธีการของวิทยาศาสตร์ก็ใช้ วิภาษวิธีที่เรียกกันว่า reduction คือ การลดทอนลงเป็นส่วนย่อย เมื่อนักวิทยาศาสตร์ศึกษาเรื่องอะไร เขาจะลดทอนเรื่องนั้นให้เป็นจุดเล็กๆ แล้วดูทุกส่วนประกอบอย่างละเอียด เพื่อให้รู้จักว่าสิ่งนั้นคืออะไร การค้นพบอนุภาคของปรมาณูที่แบ่งย่อยเป็นอิเล็กตรอน โปรตรอนและนิวตรอน เป็นตัวอย่างอันหนึ่งของวิภาษวิธีในวิทยาศาสตร์

สมชาย กันตะสีโล (2548, หน้า 5) กล่าวถึงการนำเอาหลักโยนิโสมนสิกการ มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้ ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาปัญญา เป็นการศึกษาดลอดชีวิต ถ้าทำได้ก็เป็นเครื่องแสดง การจัดการศึกษาของเราประสบผลสำเร็จอีกก้าวหนึ่ง ที่เป็นไปในทิศทางที่เรียกว่ามิติใหม่ทางการศึกษา เป็นพัฒนาการที่ยั่งยืนและแบบบูรณาการ คือ ตัวเราก็อยู่ได้ สังคมก็อยู่ได้ และธรรมชาติแวดล้อมก็อยู่ได้ ไม่เดือดร้อนรุ่มวาย เมื่อไม่เบียดเบียน ไม่เดือดร้อน ไม่รุ่มวาย ก็เป็นอันสุขสงบ สันติภาพ ซึ่งถือได้ว่าเป็นจุดรวมของคนทั้งในส่วนที่เป็นปัจเจกชนและสังคมโดยรวม

สรุปแนวทางการประยุกต์ใช้โยนิโสมนสิกการสู่การจัดการเรียนรู้ เป็นกระบวนการพัฒนาปัญญา เป็นมิติใหม่ทางการศึกษา เป็นพัฒนาการที่ยั่งยืนและแบบบูรณาการ คือ ตัวเราก็อยู่ได้ สังคมก็อยู่ได้ และธรรมชาติแวดล้อมก็อยู่ได้ ไม่เดือดร้อนรุ่มวาย เมื่อไม่เบียดเบียน ไม่เดือดร้อน ไม่รุ่มวาย ก็เป็นอันสุขสงบ ซึ่งมุ่งเน้นให้ครูจัดสภาพแวดล้อม แรงจูงใจ และวิธีการสอนให้ศิษย์เกิดความศรัทธาที่จะเรียนรู้

ได้ฝึกฝนวิธีคิดโดยแยกคายและนำการเรียนรู้ไปสู่การปฏิบัติจนประจักษ์จริง การจัดการเรียนการสอนมุ่งเน้นให้ครูเป็นกัลยาณมิตรของศิษย์ ครูและศิษย์มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ศิษย์มีโอกาสดิคิดแสดงออก และปฏิบัติอย่างถูกวิธี จนสามารถใช้ปัญญาแก้ปัญหาได้อย่างเหมาะสม ขั้นตอนการสอน ประกอบด้วย ขั้นตอนหลักๆ คือ 1) ขั้นนำ เป็นขั้นที่ครูจัดสภาพห้องเรียนให้เหมาะสมและครูวางตนเป็นกัลยาณมิตรของผู้เรียน และคงบุคลิกภาพที่ดีของการเป็นครู 2) ขั้นสอน เป็นขั้นที่ครูเสนอปัญหาให้แก่ผู้เรียนคิดตามรวบรวมข้อมูลความรู้ต่างๆ และจัดกิจกรรมที่เร้าให้ผู้เรียนเกิดการคิด สรุปความคิด และตัดสินใจเลือกทางเลือกของการแก้ปัญหาและลงมือปฏิบัติเพื่อพิสูจน์ผลการเลือกนั้น และ 3) ขั้นสรุป เป็นขั้นการอภิปราย สรุปผลการปฏิบัติ สรุปการเรียนรู้ และวัดประเมินผล

คุณธรรมในยุคประชาคมอาเซียน

1. บริบทเกี่ยวกับประชาคมอาเซียน

ในบริบทเกี่ยวกับประชาคมอาเซียนนั้น มีนักการศึกษา กล่าวไว้ดังนี้

จิรวัดมน์ วีรังกร (2554, หน้า 12) กล่าวว่า ประชาคมอาเซียน (ASEAN Community) พัฒนามาจากสมาคมแห่งประชาชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (The Association of Southeast Asian Nations–ASEAN) หรือ “อาเซียน” โดยถือกำเนิดจากการที่ประเทศในกลุ่มอาเซียนมีการรวมตัวกัน ภายหลังจากการประกาศ “ปฏิญญากรุงเทพฯ” (Bangkok Declaration) และได้ก่อตั้งประชาชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรืออาเซียน เมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2510 ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นสมาคมประชาชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (The Association of Southeast Asian Nations) โดยมีประเทศสมาชิกเมื่อเริ่มก่อตั้งรวม 5 ประเทศ ได้แก่ อินโดนีเซีย ไทย มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ และสิงคโปร์ เพื่อส่งเสริมความร่วมมือและช่วยเหลือซึ่งกันและกันในทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม เทคโนโลยี วิทยาศาสตร์ และการบริหาร ต่อมาอาเซียนได้ขยายวงสัมพันธ์ภาพออกไปสู่ประเทศโดยรอบที่เคยอยู่ในค่ายคอมมิวนิสต์มาก่อน และเพิ่มสมาชิกขึ้นเป็น 10 ประเทศ โดยเวียดนาม ได้เข้าเป็นสมาชิกเมื่อปี 2538 ประเทศสาธารณรัฐประชาชนลาว และพม่า ในปี 2540 และกัมพูชาได้เป็นสมาชิกรายที่ 10 ซึ่งเป็นรายสุดท้ายที่เข้าร่วมในอาเซียน เมื่อปี 2542 ประชาคมอาเซียน มุ่งเน้นการรวมตัว ใน 3 เรื่องสำคัญ คือ

1. การเป็นประชาคมด้านการเมืองและความมั่นคง การรวมตัวกัน
ในด้านนี้ มีวัตถุประสงค์ที่จะทำให้ประเทศในภูมิภาคอยู่อย่างสันติสุข แก้ไขปัญหาภายใน
ภูมิภาคโดยสันติวิธี และยึดมั่นในหลักความมั่นคงรอบด้าน ยึดถือหลักการเคารพอธิปไตย
ของประเทศสมาชิก แต่จะร่วมมือกันเพื่อให้ภูมิภาคอาเซียนเกิดความมั่นคง ปลอดภัย

2. การเป็นประชาคมด้านเศรษฐกิจ การรวมตัวกันในด้านนี้ จะเป็น
ประเด็นสำคัญที่สุดเพื่อให้เกิดความร่วมมือทางการค้า การลงทุน อันจะนำไปสู่
ความมั่งคั่ง และมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจในภูมิภาค

3. การเป็นประชาคมด้านสังคมและวัฒนธรรม การรวมตัวกัน
ในด้านนี้ มีจุดมุ่งหมายที่จะทำให้ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อยู่ร่วมกันในสังคม
ที่เอื้ออาทร ประชากรมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดี ได้รับการพัฒนาในทุกด้าน และมีความมั่นคง
ทางสังคม (social security) มีวิสัยทัศน์เดียวกัน มีอัตลักษณ์เดียวกัน มีการช่วยเหลือ
เกื้อกูลกัน และความรู้สึกถึงความเป็นประชาคมเดียวกัน (One Vision, One Identity,
One Community) และสามารถยกระดับความเป็นพลเมืองของประเทศสู่ความเป็นพลเมือง
ของอาเซียนในที่สุด

รัตติกิรณ จงวิศาล (2554, หน้า 31) กล่าวว่า ประชาคมอาเซียน
ประกอบด้วย ความร่วมมือ 3 เสาหลัก คือ 1) ประชาคมความมั่นคงอาเซียน (ASEAN
Security Community-ASC) มีวัตถุประสงค์ที่จะทำให้ประเทศในภูมิภาคอยู่อย่างสันติสุข
โดยการแก้ไขปัญหาในภูมิภาคโดยสันติวิธีและยึดมั่นในหลักความมั่นคงรอบด้าน
2) ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community-AEC) มีวัตถุประสงค์
เพื่อให้ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความมั่นคง มั่งคั่งและสามารถแข่งขันกับ
ภูมิภาคอื่นๆ ได้ 3) ประชาคมสังคมและวัฒนธรรม (ASEAN Socio-Cultural Community-
ASCC) มีจุดมุ่งหมายที่จะทำให้ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่ร่วมกันในสังคม
ที่เอื้ออาทร โดยเน้นความร่วมมือในด้านต่างๆ อาทิ การพัฒนาสังคม การพัฒนา
การฝึกอบรม การศึกษาขั้นพื้นฐานและสูงกว่าการพัฒนาทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
การสร้างงาน และการคุ้มครองทางสังคมการส่งเสริมความร่วมมือด้านสาธารณสุข

ชัชชญา พิระธรณิศร์ (2554, หน้า 1) กล่าวว่า การที่ประเทศไทย
ซึ่งถือเป็นหนึ่งในกลุ่มประเทศสมาชิกอาเซียน จากจำนวนทั้งหมด 10 ประเทศ คือ ไทย
สิงคโปร์ อินโดนีเซีย ลาว พม่า มาเลเซีย เวียดนาม บรูไน ฟิลิปปินส์ และกัมพูชา

ได้ตัดสินใจประกาศ “ปฏิญญาสากล” ต่อชาวโลกว่าจะพัฒนาพลเมืองให้เป็น “ประชาคมอาเซียน” ในปีพุทธศักราช 2558 โดยมีข้อตกลงร่วมกัน คือ สร้างความร่วมมือซึ่งกันและกัน ในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และการบริหาร ตลอดจน ในด้านสันติภาพ ความมั่นคงในส่วนบุคคล ความเจริญทางด้านเศรษฐกิจพัฒนาการทางวัฒนธรรม พัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีของประชาคมอาเซียน รวมทั้งการที่จะให้ความช่วยเหลือกันในรูปแบบของการฝึกอบรม การวิจัยและการส่งเสริมการศึกษา

ชาญวิทย์ ไกรฤกษ์ (2554, หน้า 1) กล่าวถึงการรวมตัวเป็นประชาคมอาเซียนมีวัตถุประสงค์ เพื่อส่งเสริมความร่วมมือด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ส่งเสริมสันติภาพและความมั่นคงของภูมิภาค ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างอาเซียนกับต่างประเทศและองค์การระหว่างประเทศ

ศรีสนิธ อินทรมณี (2554, หน้า 1) กล่าวว่า กลุ่มคนที่เป็นผู้ได้รับผลกระทบมากที่สุด ในการก้าวสู่ประชาคมอาเซียนอย่างสมบูรณ์ ในปีพุทธศักราช 2558 คือ กลุ่มคนที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับปริญญาตรี หรือใกล้ที่จะสำเร็จการศึกษาและเข้าสู่ภาวการณ์ทำงานมีการจัดเตรียมความพร้อมด้านต่างๆ อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะ การพัฒนาศักยภาพนักศึกษา ทั้งด้านการติดต่อสื่อสาร เทคโนโลยีสารสนเทศ คุณสมบัตินทางวิชาการ ควบคู่กับคุณธรรม

กรมอาเซียน (2555, หน้า 8) กล่าวถึง ประเทศสมาชิกสมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 10 ประเทศ หรืออาเซียน มีเป้าหมายจะก้าวไปสู่การเป็นประชาคมอาเซียน ในปี 2558 (คริสต์ศักราช 2015) ประกอบด้วย สามด้านหลัก ได้แก่ 1) ประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน (ASEAN Security Community–ASC) 2) ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community–AEC) 3) ประชาคมสังคมและวัฒนธรรม (ASEAN Socio–Cultural Community–ASCC) วิสัยทัศน์ของผู้นำอาเซียน คือ การสร้างประชาคมอาเซียนที่มีขีดความสามารถในการแข่งขันสูง มีกฎกติกาในการทำงานและมีประชาชนเป็นศูนย์กลาง (ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประชาคมอาเซียน) เป้าหมายหลักของการรวมตัวเป็นประชาคมอาเซียนคือการสร้างประชาคมอาเซียนที่มีความแข็งแกร่ง มีความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ สามารถสร้างโอกาสและรับมือกับสิ่งท้าทายทั้งด้านการเมือง ความมั่นคง เศรษฐกิจ และภัยคุกคามรูปแบบใหม่ได้อย่างรอบด้านโดยให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดี สามารถประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจได้อย่างสะดวกมากยิ่งขึ้นและประชาชนในอาเซียนมีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

สมเกียรติ อ่อนวิมล (2555, หน้า 1) กล่าวว่าบริบทของประชาคมอาเซียน ประกอบด้วย 3 ประชาคมย่อย เปรียบเสมือนสามเสาหลักซึ่งเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ได้แก่

1. ประชาคมการเมือง และความมั่นคงอาเซียน (ASEAN Security Community-ASC) มุ่งให้ประเทศในภูมิภาคอยู่ร่วมกันอย่างสันติ มีระบบแก้ไขความขัดแย้งระหว่างกันได้ด้วยดี มีเสถียรภาพอย่างรอบด้าน มีการขอความร่วมมือเพื่อรับมือกับภัยคุกคาม ความมั่นคงทั้งรูปแบบเดิม และรูปแบบใหม่ๆ เพื่อให้ประชาชนมีความปลอดภัยและมั่นคง

2. ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community-AEC) มุ่งให้เกิดการรวมตัวกันทางเศรษฐกิจ และการอำนวยความสะดวกในการติดต่อค้าขายระหว่างกัน อันจะทำให้ภูมิภาคมีความเจริญมั่งคั่ง และสามารถแข่งขันกับภูมิภาคอื่นๆ ได้ เพื่อความอยู่ดีกินดีของประชาชนในประเทศอาเซียน

3. ประชาคมสังคม และวัฒนธรรมอาเซียน (ASEAN Socio-Cultural Community-ASCC) เพื่อให้ประชาชนแต่ละประเทศอาเซียนอยู่ร่วมกันภายใต้แนวคิดสังคมที่เอื้ออาทร มีสวัสดิการทางสังคมที่ดี และมีความมั่นคงทางสังคม เพราะฉะนั้น คำว่า AEC เปรียบเสมือนเสาหลักของอาเซียนเท่านั้น

รัฐบาลควรให้ความสำคัญเรื่องการวางรากฐานการศึกษาให้แน่น พัฒนาพื้นฐานการศึกษา ให้ความสำคัญของโอกาสทางการศึกษา ซึ่งที่ผ่านมา ก็ยังไม่ได้มีการลงรายละเอียดอะไรมากนัก ในปี 2558 ทุกโรงเรียนในประเทศไทยควรเป็น International School มีอินเทอร์เน็ตความเร็วสูงให้เข้าถึงนักเรียนทุกคน และมีคอมพิวเตอร์ควบคู่กันไป อนาคตการขนย้ายแรงงานมีขึ้นอย่างแน่นอน เด็กไทยควรฝึกสอนให้ใช้ชีวิตแบบนักข่าว คือ ติดตามรับรู้ข่าวสารความเคลื่อนไหวความรอบรู้ทั่วไป และฝึกให้มีการคิดวิเคราะห์อย่างมีข้อมูล มีเหตุผลและคิดเป็นวิทยาศาสตร์ อย่างน้อยต้องพูดภาษาอังกฤษให้ได้ เพราะนอกจากจะให้ความรู้ในยามเด็กพัฒนาชีวิตต่อไปในอนาคตแล้ว ยามแก่เฒ่าก็สามารถได้สุนทรียภาพ มีความสุขส่วนตัวในการใช้ชีวิตต่อไปอีกเช่นกัน

สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (2555, หน้า 12) กล่าวถึงการเตรียมความพร้อมด้านต่างๆ เพื่อการก้าวสู่ประชาคมอาเซียนอย่างสมบูรณ์ ในปีพุทธศักราช 2558 เป็นไปอย่างกว้างขวาง เช่น การเผยแพร่ความรู้ ข้อมูลข่าวสาร

เจตคติที่ดีเกี่ยวกับอาเซียน การกำหนดให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางข้อมูลทางด้าน Leadership Development การพัฒนาศักยภาพนักศึกษาให้มีทักษะที่พร้อมในการก้าวสู่ประชาคมอาเซียน ทั้งด้านการติดต่อสื่อสาร เทคโนโลยีสารสนเทศ คุณสมบัติทางวิชาการ โดยเฉพาะสาขาไอทีและยานยนต์ ที่กระทรวงแรงงานคาดว่าจะเป็นแรงงานฝีมือที่ประเทศในอาเซียนต้องการอย่างมาก เหล่านี้คือ ความรู้ ซึ่งต้องกำกับ หรือคู่คุณธรรม ของบัณฑิตไทย ในยุคประชาคมอาเซียน

กระทรวงศึกษาธิการ (2555, หน้า 24) กล่าวเกี่ยวกับบริบทของประชาคมอาเซียน ประกอบด้วย ประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จำนวน 10 ประเทศ มีประชากรรวมประมาณ 601 ล้านคน (ปี 2553) ประเทศสมาชิก ประกอบด้วยสมาชิกอาเซียนเดิม 6 ประเทศ (ASEAN 6) ได้แก่ สมาชิกที่ก่อตั้งตั้งแต่ปี 2510 จำนวน 5 ประเทศ คือ ไทย มาเลเซีย สิงคโปร์ อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ และประเทศซึ่งเข้ามาเป็นสมาชิกเมื่อปี 2527 คือ บรูไน สมาชิกอาเซียนใหม่ 4 ประเทศ (CLMV) ได้แก่ เวียดนาม เข้ามาเป็นสมาชิกเมื่อปี 2538 พม่า ลาว เข้ามาเป็นสมาชิกเมื่อปี 2540 และกัมพูชาเข้ามาเป็นสมาชิกเมื่อปี 2542 สัญลักษณ์ของอาเซียน คือ รูปวงข้าวสีเหลืองบนพื้นสีแดง ล้อมรอบด้วยวงกลมสีขาว สีน้ำเงินโดยมีความหมาย คือ ต้นข้าว 10 ต้น หมายถึง ประเทศสมาชิก 10 ประเทศ สีเหลือง หมายถึง ความเจริญรุ่งเรือง สีแดง หมายถึง ความกล้าหาญ และการมีพลวัติ สีขาว หมายถึง ความบริสุทธิ์ สีน้ำเงิน หมายถึง สันติภาพและความมั่นคง

สรุปเกี่ยวกับบริบทของประชาคมอาเซียน คือ ประชาคมอาเซียน (ASEAN Community) พัฒนามาจากสมาคมแห่งประชาชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (The Association of Southeast Asian Nations-ASEAN) หรืออาเซียน โดยถือกำเนิดจากการที่ประเทศในกลุ่มอาเซียนมีการรวมตัวกัน ภายหลังการประกาศ ปฏิญญากรุงเทพฯ (Bangkok Declaration) และได้ก่อตั้งประชาชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรืออาเซียน เมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2510 ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นสมาคมประชาชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (The Association of Southeast Asian Nations) ประกอบด้วย ประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จำนวน 10 ประเทศ มีประชากรรวมประมาณ 601 ล้านคน (ปี 2553) ประเทศสมาชิก ประกอบด้วย สมาชิกอาเซียนเดิม 6 ประเทศ (ASEAN 6) ได้แก่ สมาชิกที่ก่อตั้งตั้งแต่ปี 2510 จำนวน 5 ประเทศ คือ ไทย มาเลเซีย สิงคโปร์ อินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์ ซึ่งเข้ามาเป็นสมาชิกเมื่อปี 2527 คือ บรูไน สมาชิกอาเซียนใหม่ 4 ประเทศ (CLMV) ได้แก่ เวียดนาม เข้ามาเป็นสมาชิกเมื่อปี 2538 พม่า ลาว เข้ามาเป็นสมาชิกเมื่อปี 2540 และกัมพูชาเข้ามา

เป็นสมาชิกเมื่อปี 2542 สัญลักษณ์ของอาเซียน คือ รูปวงข้าวสีเหลืองบนพื้นสีแดง ล้อมรอบด้วยวงกลมสีขาว สีน้ำเงินโดยมีความหมาย คือ ต้นข้าว 10 ต้น หมายถึง ประเทศสมาชิก 10 ประเทศ สีเหลือง หมายถึง ความเจริญรุ่งเรือง สีแดง หมายถึง ความกล้าหาญและการมีพลวัติ สีขาว หมายถึง ความบริสุทธิ์ สีน้ำเงิน หมายถึง สันติภาพ และความมั่นคง เป้าหมายหลักของการรวมตัวเป็นประชาคมอาเซียน คือ การสร้างประชาคมอาเซียนที่มีความแข็งแกร่ง มีความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ สามารถสร้างโอกาสและรับมือกับสิ่งที่ท้าทายทั้งด้านการเมือง ความมั่นคง เศรษฐกิจ และภัยคุกคามรูปแบบใหม่ได้อย่างรอบด้าน โดยให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดี สามารถประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจได้อย่างสะดวกมากยิ่งขึ้นและประชาชนในอาเซียนมีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

2. ความหมายของคุณธรรม

มีนักการศึกษากล่าวถึงความหมายของคุณธรรม ดังนี้

ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2543, หน้า 115) ให้ความหมายคุณธรรมในแง่สิ่งดีงามไว้ว่าคุณธรรมหมายถึงสิ่งที่บุคคลยอมรับว่าเป็นสิ่งดีงาม มีประโยชน์มาก มีโทษน้อย คุณธรรมในแต่ละสังคมอาจต่างกันขึ้นอยู่กับวัฒนธรรม เศรษฐกิจ ศาสนา และการศึกษาของคนในสังคมนั้นๆ

ราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2542 (2546, หน้า 253)

ได้ให้ความหมายคุณธรรมไว้ในแบบเดียวกันว่า เป็นสภาพคุณงามความดี

ทิตนา แคมมณี (2546, หน้า 4) กล่าวว่าคุณธรรม หมายถึง คุณลักษณะหรือสภาวะภายในจิตใจของมนุษย์ที่เป็นไปในทางที่ถูกต้องดีงาม ซึ่งเป็นภาวะนามธรรมอยู่ในจิตใจ

สุวิทย์ มูลคำ และอรทัย มูลคำ (2546, หน้า 182) กล่าวว่า คุณธรรม หมายถึง สภาพคุณงามความดีซึ่งคนที่มีคุณธรรมจะไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้อื่นแล้วยังมีจิตใจเอื้ออาทรต่อผู้อื่นอีกด้วย

ลิขิต ธีรเวคิน (2548, หน้า 37) กล่าวว่าคุณธรรมคือ จิตวิญญาณของปัจเจกบุคคล ศาสนา และอุดมการณ์ เป็นดวงวิญญาณของปัจเจกบุคคลและสังคมด้วยปัจเจกบุคคลต้องมีวิญญาณ สังคมต้องมีจิตวิญญาณ คุณธรรมของปัจเจกบุคคลอยู่ที่การกล่อมเกลาเรียนรู้โดยพ่อแม่ สถาบันการศึกษา ศาสนา พรรคการเมืองและองค์กรของรัฐ

พระวิจิตรธรรมาภรณ์ (เทอด ญาณวชิโร) (2552, หน้า 3) กล่าวว่า
 คุณธรรม คือ ความดีงามที่ถูกปลูกฝังขึ้นในจิตใจ มีความกตัญญู ชยัน ประหยัด ซื่อสัตย์
 สามัคคี มีวินัย มีน้ำใจ และเป็นสุภาพชน เป็นต้น จนเกิดจิตสำนึกที่ดี รู้สึกประทับใจ ชอบ ชั่ว ดี
 เกรงกลัวต่อการทำความชั่ว โดยประการต่างๆ เมื่อจิตเกิดคุณธรรมขึ้นแล้ว จะทำให้
 เป็นผู้มีจิตใจดี และคิดแต่สิ่งที่ดี จึงได้ชื่อว่า เป็นผู้มีคุณธรรม

กระทรวงศึกษาธิการ (2553, หน้า 282) กล่าวว่าคุณธรรม คือ
 ความดีงามในจิตใจที่ทำให้บุคคลประพฤติดี ผู้มีคุณธรรมเป็นผู้มีความเคยชิน
 ในการประพฤติดีด้วยความรู้สึกในทางดีงาม คุณธรรมเป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกับกิเลส
 ซึ่งเป็นความไม่ดีในจิตใจผู้มีคุณธรรมจึงเป็นผู้ไม่มกมากด้วยกิเลสซึ่งจะได้รับยกย่อง
 ว่าเป็นคนดี

จรรยาพร ธรณินทร์ (2553, หน้า 1) กล่าวว่าคุณธรรม (Moral/Virtue)
 คือ คุณ + ธรรมะ คุณงามความดีที่เป็นธรรมชาติ ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม
 ซึ่งรวมสรุปว่า คือ สภาพคุณงาม ความดี คุณธรรม (Virtue) แนวความคิดที่ดี เป็นตัวบังคับ
 ให้ประพฤติดี หรือสภาพคุณงามความดีทางความประพฤติและจิตใจ หรือคุณธรรม
 คือจริยธรรมที่แยกเป็นรายละเอียดแต่ละประเภท หากประพฤติปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ
 ก็จะเป็นสภาพคุณงามความดีทางความประพฤติและจิตใจของผู้นั้น

Good (1973, p. 641) กล่าวว่าคุณธรรมมีความหมาย 2 นัย นัยแรก คือ
 ความดีงามของลักษณะนิสัยหรือพฤติกรรมที่ได้กระทำตามกันมาจนเป็นความเคยชิน
 นัยสอง คือ คุณภาพของบุคคลที่ได้กระทำตามความคิดและตามมาตรฐานของสังคม
 ซึ่งเกี่ยวกับความประพฤติและหลักศีลธรรม

Kohlberg (1976, p. 5) ให้ความหมายคุณธรรมว่า คือ ความรู้สึกประทับใจ
 ชั่วดี เป็นเกณฑ์และมาตรฐานของการประพฤติและปฏิบัติในสังคมและทำให้บุคคล
 มีการพัฒนาจนกระทั่งมีลักษณะพฤติกรรมที่เป็นของตนเอง มาตรฐานการตัดสินใจ
 ของสังคมจะเป็นเครื่องตัดสินว่าการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมเช่นนั้นเป็นเรื่องที่ผิดหรือถูก

สรุปคุณธรรม หมายถึง สภาพคุณงามความดี คุณลักษณะหรือสภาวะ
 ภายในจิตใจของมนุษย์ที่เป็นไปในทางที่ถูกต้องดีงาม ความดีงามที่ถูกปลูกฝังขึ้นในจิตใจ
 ที่เป็นตัวบังคับให้ประพฤติดี เป็นสิ่งที่บุคคลยอมรับว่าเป็นสิ่งดีงาม มีประโยชน์มาก
 มีโทษน้อย คุณธรรมในแต่ละสังคมอาจต่างกันขึ้นอยู่กับวัฒนธรรม เศรษฐกิจ ศาสนาและ
 การศึกษาของคนในสังคมนั้นๆ และคุณธรรมของแต่ละบุคคลอยู่ที่การกล่อมเกลาเรียนรู้

โดยพ่อแม่ สถาบันการศึกษา ศาสนา พรรคการเมืองและองค์กรของรัฐ คนที่มีคุณธรรม เป็นผู้มีความเคยชินในการประพฤติดีด้วยความรู้สึกในทางดีงาม คุณธรรมเป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกับกิเลส ซึ่งเป็นความไม่ดีในจิตใจผู้ที่มีคุณธรรมจึงเป็นผู้ไม่มักมากด้วยกิเลสซึ่งจะได้รับยกย่องว่าเป็นคนดี คนที่มีคุณธรรมจะไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้อื่นแล้วยังมีจิตใจเอื้ออาทรต่อผู้อื่นอีกด้วย

3. คุณธรรมในยุคประชาคมอาเซียน

คุณธรรมในยุคประชาคมอาเซียนที่ควรปลูกฝังให้กับเยาวชน ผู้วิจัยศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและสังเคราะห์ได้ ดังตาราง 2

ตาราง 2 คุณธรรมที่ควรปลูกฝังให้กับเยาวชนในยุคประชาคมอาเซียน

แหล่งที่มา	คุณธรรมที่ควรปลูกฝังในยุคประชาคมอาเซียน
ศรีสนธิ อินทรมณี (2554, หน้า 1)	<ol style="list-style-type: none"> 1. ความมีระเบียบวินัย 2. ความซื่อสัตย์ 3. ความซื่อสัตย์ 4. ความซื่อสัตย์ 5. ความสุภาพ/มีสัมมาคารวะ 6. ความกตัญญู 7. การปลูกจิตสำนึกที่ดี 8. ความสามัคคี 9. ความมีเหตุผล 10. การเห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน
ชัชชญา พิระธรณิศร์ (2554, หน้า 1)	<ol style="list-style-type: none"> 1. ความมีวินัย 2. มีความรับผิดชอบ 3. ความซื่อสัตย์ 4. ความมีจิตสาธารณะ

ตาราง 2 (ต่อ)

แหล่งที่มา	คุณธรรมที่ควรปลูกฝังในยุคนาคราชคณาจารย์
ชมสุภักดิ์ ครุฑทกะ (2554, หน้า 69)	1. ความเอื้ออาทร 2. ความมีจิตสาธารณะ
ปรีชา กันธิยะ (2555, หน้า 34)	1. ความกตัญญู 2. ความมีระเบียบวินัย 3. ความสามัคคี 4. ความเมตตา 5. ความใฝ่เรียนรู้ 5. ความสุภาพ 7. ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
สำราญ ผลดี (2555, หน้า 5-9)	1. ความมีระเบียบวินัย
สุรศักดิ์ ปาเฮ (2555, หน้า 12-13)	1. ความรับผิดชอบ 2. ความเคารพสิทธิผู้อื่น
สุริยนต์ หลาบหนองแสง (2555, หน้า 5)	1. มีความพอเพียง 2. มีภูมิใจในความเป็นไทย 3. มีความพอประมาณ 4. มีเหตุผล 5. มีความเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน
ไพฑูริย์ สิ้นลารัตน์ (2555, หน้า 4)	1. มีความรับผิดชอบ 2. มีความใฝ่รู้ใฝ่เรียน 3. มีความอดทน 4. แสวงหาความรู้ 5. มีความเป็นไทย 6. มีจิตสำนึกสาธารณะ

ตาราง 2 (ต่อ)

แหล่งที่มา	คุณธรรมที่ควรปลูกฝังในยุคนาชาคมอาเซียน
แพรวภัทร ยอดแก้ว (2555, หน้า 6-10)	<ol style="list-style-type: none"> 1. ความมีน้ำใจเอื้ออาทรต่อผู้อื่น 2. เคารพสิทธิและหน้าที่ของผู้อื่น 3. มีจิตสำนึกรักทรัพยากรธรรมชาติ 4. มีความรับผิดชอบ 5. มีความสามัคคี 6. มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี
ภณ ใจสมัคร (2555, หน้า 67-72)	<ol style="list-style-type: none"> 1. ความรับผิดชอบ 2. ความมีระเบียบวินัย 3. ความซื่อสัตย์สุจริต
ปราโมทย์ สุขศิริศักดิ์ (2556, หน้า 5)	<ol style="list-style-type: none"> 1. มีเมตตา 2. มีจิตสาธารณะ 3. มีความสามัคคี 4. มีมนุษยสัมพันธ์ 5. การมีวินัย
สมใจ กงเติม (2556, หน้า 12)	<ol style="list-style-type: none"> 1. ความรับผิดชอบ 2. ความมีระเบียบวินัย
ณรงค์ ขุ่มทอง (2556, หน้า 3)	<ol style="list-style-type: none"> 1. ความมีจิตสาธารณะ
จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น (2556, หน้า 5)	<ol style="list-style-type: none"> 1. ความสามัคคี 2. จิตสำนึกต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์
ศูนย์คุณธรรม (2557, หน้า 1-6)	<ol style="list-style-type: none"> 1. รู้หน้าที่ 2. รู้กตัญญู 3. รู้พอเพียง 4. รู้รักความเป็นไทย 5. รู้ทันโลกออนไลน์

ตาราง 2 (ต่อ)

แหล่งที่มา	คุณธรรมที่ควรปลูกฝังในยุคประชาคมอาเซียน
วิริยะ บุญยะนิवास และรัชนี วิเศษมงคล (2557, ออนไลน์)	<ol style="list-style-type: none"> 1. ความภูมิใจความเป็นไทย 2. ความมีมนุษยสัมพันธ์ 3. ความมีวินัย 4. ความมีจิตสาธารณะ 5. ความสามัคคี 6. ความซื่อสัตย์ 7. ความรับผิดชอบ 8. ความใฝ่เรียนรู้ 9. การยอมรับการเปลี่ยนแปลง 10. ความรักการอ่าน
จารุพันธ์ อึ้งภากรณ์ (2557, ออนไลน์)	<ol style="list-style-type: none"> 1. ความซื่อสัตย์ 2. ความรับผิดชอบ 3. ความมีระเบียบวินัย

จากแหล่งที่มาของคุณธรรมที่ควรปลูกฝังให้กับเยาวชนในยุคประชาคมอาเซียนข้างต้น ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ความถี่ของคุณธรรมที่ควรปลูกฝังให้กับเยาวชนในยุคประชาคมอาเซียน ดังตาราง 3

จากการสังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับคุณธรรมที่ควรส่งเสริม ในยุคประชาคมอาเซียน ผู้วิจัยสังเคราะห์คุณธรรมที่ควรส่งเสริมให้กับเยาวชน ในยุคประชาคม ได้จำนวน 23 คุณธรรม และแจกแนบความถี่และร้อยละ พบว่า คุณธรรมที่มีความถี่และร้อยละสูงสุดที่ควรส่งเสริม คือ ความมีระเบียบวินัย รองลงมา คือ ความรับผิดชอบ ความมีจิตสาธารณะ ความสามัคคี ความซื่อสัตย์ ความมีน้ำใจเอื้ออาทร ความรักความเป็นไทย ความกตัญญู ความใฝ่เรียนรู้ ความมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ความขยันหมั่นเพียร ความสุภาพ ความมีเหตุผล การเคารพสิทธิผู้อื่น ความเมตตา ความพอเพียง การปลูกจิตสำนึกที่ดี ความรักธรรมชาติ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การรัก การอ่าน การยอมรับการเปลี่ยนแปลง การรู้ทันโลกออนไลน์ และความอดทน ผู้วิจัยจึงเลือกคุณธรรมที่มีความถี่สูงคือความมีระเบียบวินัย ความรับผิดชอบ ความมีจิตสาธารณะ และความสามัคคี เพื่อพัฒนานักเรียนตามหลักสูตรเสริมเพื่อเสริมสร้างคุณธรรมในยุคประชาคมอาเซียนโดยใช้แนวคิดจิตตปัญญาศึกษาและโยนิโสมนสิการ สำหรับนักเรียน ประถมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสกลนคร เขต 1

3.1 ความรู้เกี่ยวกับคุณธรรมด้านความมีระเบียบวินัย

ความมีระเบียบวินัยมีความหมายและความสำคัญ ดังนี้

กรมศาสนา (2542, หน้า 17) ได้ให้ความหมาย ระเบียบวินัย หมายถึง ความเรียบร้อยที่นำไปสู่ความเป็นคนวิเศษ

กระทรวงศึกษาธิการ (2553, หน้า 183) ให้คำจำกัดความ ความมีระเบียบวินัย หมายถึง การที่นักเรียนกระทำกิจกรรมต่างๆ ได้สำเร็จ และสะอาด เรียบร้อยทันเวลา ด้วยความตั้งใจและมีวินัยในตนเองถูกต้องตามกฎหมายหรือระเบียบที่วางไว้ แสดงว่าเป็นผู้อยู่ในระเบียบและวัฒนธรรมอันดีงามของห้องเรียนและสังคม

คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล (2553, หน้า 1) กล่าวถึง ระเบียบวินัยว่า เป็นโครงสร้างที่ผู้ใหญ่กำหนดขึ้นเพื่อให้เด็กได้เรียนรู้ว่าสิ่งใดที่เขาสามารถทำได้ อีกทั้งยังเป็นพื้นฐานในการพัฒนาการควบคุมตนเองภายใต้เงื่อนไขที่จะเลือกแสดง พฤติกรรมที่เหมาะสม และเป็นที่ยอมรับของผู้อื่นในสังคม ซึ่งจะส่งผลให้เด็กสามารถ ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข และมีคุณภาพชีวิตที่ดี หากเราปลูกฝังให้เด็ก มีระเบียบวินัยแล้ว เด็กย่อมเรียนรู้ที่จะเคารพในสิทธิของผู้อื่น

สรุปความมีระเบียบวินัยเป็นโครงสร้างที่ผู้ใหญ่กำหนดขึ้นเพื่อให้เด็กได้เรียนรู้ว่าสิ่งใดที่เขาสามารถทำได้ ซึ่งเป็นพื้นฐานในการพัฒนาการควบคุมตนเอง และสามารถกระทำกิจกรรมต่างๆ ได้สำเร็จ สะอาดเรียบร้อยทันเวลา ด้วยความตั้งใจ อันจะส่งผลให้เด็กสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข และมีคุณภาพชีวิตที่ดี หากเราปลูกฝังให้เด็กมีระเบียบวินัยแล้ว เด็กย่อมเรียนรู้ที่จะเคารพในสิทธิของผู้อื่น

3.1.1 นิยามศัพท์ความมีระเบียบวินัย

ในการพัฒนาคุณธรรมด้านความมีระเบียบวินัยตามหลักสูตรเสริมเพื่อเสริมสร้างคุณธรรมในยุคนาชาคมอาเซียนโดยใช้แนวคิดจิตตปัญญาศึกษา และโยนิโสมนสิการ สำหรับนักเรียนประถมศึกษา สังเกตสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสกลนคร เขต 1 ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัย เพื่อกำหนดนิยามศัพท์ความมีระเบียบวินัย ดังตาราง 4

ตาราง 4 นิยามศัพท์ความมีระเบียบวินัย

ชื่อผู้วิจัย/เรื่อง	นิยามศัพท์ความมีระเบียบวินัย	นิยามศัพท์ความมีระเบียบวินัยของหลักสูตรเสริมฯ
จารุณี กองเวียง (2551, หน้า 9) ผลการใช้รูปแบบ กิจกรรมหน้าเสาธง ที่มีต่อความมี ระเบียบวินัยและ เจตคติต่อกิจกรรม หน้าเสาธงของ นักเรียนโรงเรียน หนองแกสระแก้ว วิทยา สำนักงาน เขตการศึกษา หนองบัวลำภู เขต 1	ความมีระเบียบวินัย หมายถึง การแสดงออก ของนักเรียนที่สามารถควบคุมตนเองแล้วปฏิบัติ ตามระเบียบ กฎเกณฑ์ กติกาของโรงเรียนได้ ซึ่งแบ่งเป็นสองประเภท คือ 1. ระเบียบวินัยที่กระทำต่อตนเอง ได้แก่ 1.1 การควบคุมตนเองทั้งกาย วาจาและใจ ได้แก่ การใช้คำพูดที่สุภาพในการสนทนากับ ผู้อื่นไม่พูดคุยกันในที่ประชุม ปฏิบัติตามระเบียบ ข้อบังคับของโรงเรียนโดยการยืนตรงเคารพ ธงชาติ เข้าแถวตามลำดับก่อนหลัง ไม่เดิน ลัดสนาม 1.2 การยอมรับในผลการกระทำของตนเอง ได้แก่ การยอมรับผิดเมื่อกระทำผิด ยอมรับ ผลการกระทำของตนเองทั้งที่ถูกต้องและ ผิดพลาด 1.3 การตรงต่อเวลา ได้แก่ มาโรงเรียน ทันเวลา ส่งงานเสร็จตามเวลา เมื่อมีนัดหมาย ไปตรงเวลาหรือก่อนเวลา	ความมีระเบียบวินัย หมายถึง การที่นักเรียนสามารถควบคุม พฤติกรรมของตนเองเพื่อให้ ปฏิบัติตามกฎกติกาของ โรงเรียนได้ แบ่งเป็น 2 ด้าน ได้แก่ 1. การควบคุมตนเองทั้งกาย วาจา และใจ หมายถึง พฤติกรรมที่พึงประสงค์ที่ แสดงออกทางกาย วาจา ใจ ได้แก่ - การแต่งกายถูกระเบียบ - การพูดสุภาพกับผู้อื่น - การยืนตรงเคารพธงชาติ - การเข้าแถวรับบริการ - การตั้งใจเรียน

ตาราง 4 (ต่อ)

ชื่อผู้วิจัย/เรื่อง	นิยามศัพท์ความมีระเบียบวินัย	นิยามศัพท์ความมีระเบียบวินัยของหลักสูตรเสริมฯ
	<p>1.4 การมีเหตุผล ได้แก่ การรู้จักคิด พิจารณา การกระทำให้ถูกต้อง</p> <p>2. ระเบียบวินัยที่กระทำต่อผู้อื่น</p> <p>2.1 การเห็นประโยชน์ส่วนรวม ได้แก่ ปิดน้ำ หรือไฟทุกครั้งที่ออกจากห้อง เก็บเศษกระดาษ เพื่อความสะอาดของโรงเรียน เมื่อรับประทาน อาหารในโรงอาหารเสร็จแล้วนำภาชนะใส่ อาหารไปเก็บยังที่ซึ่งกำหนดไว้</p> <p>2.2 การยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นตาม กฎเกณฑ์ของสังคม ได้แก่ ยอมรับตามมติ ข้อเสนอของคนส่วนใหญ่</p> <p>2.3 การเคารพในสิทธิและหน้าที่ของผู้อื่น ได้แก่ ไม่หยับของผู้อื่นก่อนได้รับอนุญาต ไม่บังคับผู้อื่นกระทำตามความต้องการของ ตนเอง</p>	<p>2. การตรงต่อเวลา หมายถึง พฤติกรรมที่พึงประสงค์ที่ แสดงออกในการรักษาเวลา การตรงต่อเวลา ได้แก่</p> <ul style="list-style-type: none"> - การมาโรงเรียนตรงเวลา - การทำงานเสร็จตามกำหนด - การส่งการบ้านตามกำหนด - การมาตามนัดตรงเวลา
<p>ฉัญพร แซ่เทียน (2551, หน้า 5) บัณฑิตที่ส่งผลต่อ ความมีระเบียบวินัยของนักเรียน ช่วงชั้นที่ 3 โรงเรียนในอำเภอ กระสัง จังหวัด บุรีรัมย์</p>	<p>ความมีระเบียบวินัย หมายถึง การที่นักเรียน ปฏิบัติตามกฎระเบียบที่ทางโรงเรียนวางเพื่อ ควบคุมพฤติกรรมของนักเรียนเพื่อให้เกิด ความมีระเบียบเรียบร้อยในโรงเรียนและควบคุม การเรียนการสอนให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ หรือไม่แสดงพฤติกรรมใดๆ ที่เข้าไปขัดขวาง การเรียนการสอนทำให้ไม่เป็นไปอย่างมี ประสิทธิภาพ ได้แก่ การเคารพกฎระเบียบ ของโรงเรียน การไม่เกี่ยวข้องกับอบายมุข การแสดงพฤติกรรมที่เหมาะสม การทำงานที่ ได้รับมอบหมาย การแต่งกาย นิสัยทางการ เรียน การมีสัมมาคารวะการเคารพกฎกติกา ในห้องเรียน</p>	

ตาราง 4 (ต่อ)

ชื่อผู้วิจัย/เรื่อง	นิยามศัพท์ความมีระเบียบวินัย	นิยามศัพท์ความมีระเบียบวินัยของหลักสูตรเสริมฯ
<p>ขวัญเรือน เสธารมย์ (2551, หน้า 7) ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความมีระเบียบวินัยของนักเรียน ช่วงชั้นที่ 3 โรงเรียนบ้านสำนักทอง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาของเขต 1</p>	<p>ความมีระเบียบวินัย หมายถึง การที่นักเรียนประพฤติและปฏิบัติตามกฎระเบียบข้อบังคับของทางโรงเรียนที่วางไว้และตามกฎระเบียบของสังคมเพื่อควบคุมพฤติกรรมของนักเรียนให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ภายในโรงเรียน และควบคุมการเรียนการสอนให้เป็นไปอย่างเรียบร้อยและเกิดประสิทธิภาพ ไม่แสดงพฤติกรรมทางด้านลบที่ส่งผลและขัดขวางต่อกระบวนการเรียนการสอนทำให้ไม่เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ด้าน ได้แก่</p> <p>1. ความมีระเบียบวินัยในห้องเรียน หมายถึง การที่นักเรียนปฏิบัติตามกฎระเบียบที่วางไว้ เพื่อควบคุมพฤติกรรมการเรียนการสอนในห้องเรียนให้เป็นไปอย่างเรียบร้อยและเกิดประสิทธิภาพ หรือนักเรียนไม่แสดงพฤติกรรมทางด้านลบที่ส่งผลและขัดขวางต่อกระบวนการเรียนการสอน ได้แก่ การทำงานที่ได้รับมอบหมาย นิสัยทางการเรียน การมีสัมมาคารวะ การเคารพกฎกติกาในห้องเรียน</p> <p>2. ความมีระเบียบวินัยนอกห้องเรียน หมายถึง การที่นักเรียนปฏิบัติตามกฎระเบียบวินัยที่โรงเรียนกำหนด ไว้เพื่อควบคุมพฤติกรรมของนักเรียนให้เกิดความมีระเบียบวินัยในโรงเรียน ได้แก่ การเคารพกฎระเบียบของโรงเรียน การไม่เกี่ยวข้องกับอบายมุข การแสดงพฤติกรรมที่พึงประสงค์</p>	

ตาราง 4 (ต่อ)

ชื่อผู้วิจัย/เรื่อง	นิยามศัพท์ความมีระเบียบวินัย	นิยามศัพท์ความมีระเบียบวินัยของหลักสูตรเสริมฯ
<p>อนุพงศ์ วุฒิสวัสดิ์การ (2552, หน้า 7-8) การพัฒนา การดำเนินงาน เสริมสร้าง การมีระเบียบวินัย ของนักเรียน โรงเรียนโคราช พิทยาคม อำเภอ เมือง จังหวัด นครราชสีมา</p>	<p>ระเบียบวินัย หมายถึง ระเบียบแบบแผน ข้อบังคับที่โรงเรียนกำหนดขึ้นเพื่อเป็นแนวทาง ในการปฏิบัติและเป็นสิ่งควบคุมสำหรับให้ นักเรียนอยู่ในระเบียบแบบแผนเดียวกัน โดยมุ่งเน้นการดำเนินงานเสริมสร้าง ความมีระเบียบวินัยของนักเรียน ประกอบด้วย</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. วินัยด้านการแต่งกาย หมายถึง บุคลิกภาพหรือบุคลิกลักษณะของนักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนโคราชพิทยาคม อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ที่จะต้อง มีทรงผม เสื้อผ้า กางเกง และรองเท้าถูกต้อง ตามระเบียบข้อบังคับของโรงเรียน 2. วินัยด้านการแสดงความเคารพ หมายถึง การแสดงออกในกิริยาท่าทางในการทำความ เคารพตามแบบอย่างประเพณีและมารยาท ของไทยที่พึงกระทำต่อบุคคลทั้งที่บ้านและ ที่โรงเรียน ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนโคราชพิทยาคม อำเภอเมือง จังหวัด นครราชสีมา 	
<p>ขวัญชีวา อ่วมชีพ (2554, หน้า 5) การใช้วิธีสอนโดย การแสดงบทบาท สมมติเพื่อส่งเสริม ความมีระเบียบ วินัยของนักเรียน ชั้นประถมศึกษา ปีที่ 2 โรงเรียน ฟ้าใส จังหวัด เชียงใหม่</p>	<p>ระเบียบวินัย หมายถึง ข้อตกลงที่ทางโรงเรียน ฟ้าใสกำหนดขึ้นเพื่อให้เกิดผลดีในเรื่อง พฤติกรรมความมีระเบียบวินัยอัน ได้แก่ การตรงต่อเวลา การไม่เล่นหรือขว้างปา สิ่งของในห้องเรียน การรักษาความสะอาด ของห้องเรียน การรักษาความสะอาดของ ร่างกายและเครื่องแต่งกาย การไม่ส่งเสียงดัง ไม่พูดคุยกันในขณะที่ครูสอนและการเข้าแถว ต่อคิวตามลำดับก่อนหลัง</p>	

สรุปนิยามศัพท์ควมามีระเบียบวินัยของหลักสูตรเสริมที่พัฒนาขึ้น หมายถึง การที่นักเรียนสามารถควบคุมพฤติกรรมของตนเองเพื่อให้ปฏิบัติตามกฎกติกาของโรงเรียนได้ แบ่งเป็น 2 ด้าน ได้แก่

1. การควบคุมตนเองทั้งกาย วาจา และใจ หมายถึง พฤติกรรมที่พึงประสงค์ที่แสดงออกทางกาย วาจา ใจ ได้แก่ การแต่งกายถูกระเบียบ การพูดสุภาพกับผู้อื่น การยืนตรงเคารพธงชาติ การเข้าแถวรับบริการ การตั้งใจเรียน
2. การตรงต่อเวลา หมายถึง พฤติกรรมที่พึงประสงค์ที่แสดงออกในการรักษาเวลา การตรงต่อเวลา ได้แก่ การมาโรงเรียนตรงเวลา การทำงานเสร็จตามกำหนด การส่งการบ้านตามกำหนด การมาตามนัดตรงเวลา

3.2 ความรู้เกี่ยวกับคุณธรรมด้านความรับผิดชอบ

ความรับผิดชอบมีความหมายและความสำคัญ ดังนี้

ดวงเดือน พันธุมนาวิน (2524, หน้า 28) กล่าวว่าความรู้สึกรับผิดชอบต่อเป็นลักษณะของความเป็นพลเมืองที่สำคัญอย่างหนึ่งนอกจากความมีวินัยทางสังคม ความเอื้อเฟื้อและความเกรงใจ ซึ่งลักษณะของความเป็นพลเมืองดีนี้ คือนิสัยและการกระทำของบุคคลซึ่งสอดคล้องกับมาตรฐานและกฎเกณฑ์ของศาสนาและกฎหมายบ้านเมือง รวมถึงลักษณะซึ่งเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน เนื่องจากว่าความรู้สึกรับผิดชอบต่อเป็นลักษณะนิสัยและทัศนคติของบุคคล ซึ่งเป็นเครื่องผลักดันให้ปฏิบัติตามระเบียบ เคารพสิทธิผู้อื่น ทำตามหน้าที่ของตนเองและมีความซื่อสัตย์สุจริต ความเป็นคนมีความรับผิดชอบนี้เป็นลักษณะที่ช่วยให้การอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นไปด้วยความราบรื่น สงบสุข นอกจากนั้นความรับผิดชอบยังเป็นคุณธรรมที่สำคัญในการพัฒนาประเทศอีกด้วย

กรมวิชาการ (2544, หน้า 196) ให้ความหมายของความรับผิดชอบต่อ หมายถึง ความสนใจตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเพียรพยายาม ละเอียดรอบคอบ เพื่อให้สำเร็จตามเป้าหมาย ยอมรับผลการกระทำของตน ทั้งในด้านที่เป็นผลดีและผลเสีย ทั้งพยายามปรับปรุงการปฏิบัติหน้าที่ให้ดียิ่งขึ้น

โสภภาพรรณ อัครฉราศิริโรจน์ (2545, หน้า 58) ให้ความหมายของความรับผิดชอบว่า หมายถึง รู้จักหน้าที่และปฏิบัติตามระเบียบกฎเกณฑ์ รู้จักเคารพสิทธิของผู้อื่น ยอมรับในการกระทำของตนทั้งที่เป็นผลดีและผลเสีย ไม่ปิดความผิดให้ผู้อื่น คำนึงถึงความเสียหายที่เกิดจากการกระทำหรือคำพูดของตน และพร้อมที่จะปรับปรุงการกระทำให้ดีขึ้น

นัยนา จันทมิตร (2547, หน้า 34) ให้ความหมายของความรับผิดชอบว่า หมายถึง ความสนใจ ความตั้งใจที่จะปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเพียรพยายามและละเอียดรอบคอบ เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย รักษาสิทธิและหน้าที่ของตนด้วยความเต็มใจ ไม่ว่าจะกระทำผิดหรือถูก ไม่ปิดความรับผิดชอบไปให้ผู้อื่นและพร้อมที่จะปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้ได้ผลยิ่งขึ้น โดยไม่ทอดทิ้งแม้จะมีอุปสรรคนานาประการก็ตาม อีกทั้งยังมีความกระตือรือร้น มุ่งมั่นที่จะทำงานให้สำเร็จอย่างดีตามความสามารถของบุคคลนั้น เมื่อได้รับมอบหมายให้ทำงานต่างๆ จะแสดงพฤติกรรมให้สังเกตได้ เช่น ความสนใจ ความตั้งใจ เอาใจใส่และขยันหมั่นเพียรที่จะปฏิบัติงานให้สำเร็จไม่เลื่องงาน ติดตามงาน และยอมรับผลจากงานที่ตนกระทำโดยมีความพร้อมในการปรับปรุงแก้ไขงานให้ดีขึ้นเสมอ

กร ทองสุข (2548, หน้า 19) ได้กล่าวว่าความรับผิดชอบหากคนขาดความรับผิดชอบจะเกิดผลเสีย ดังนี้

1. ไม่ได้ได้รับความไว้วางใจในการทำงานสำคัญใดๆ และมักจะได้รับคำตำหนิในการทำงาน
2. เป็นคนที่เฉื่อยชา ไม่สามารถแก้ไขอุปสรรคใดๆ ได้ ต้องพึ่งผู้อื่นอยู่เสมอ กลายเป็นคนไม่มีความสามารถและไม่มีความเชื่อมั่นในตนเอง
3. มักจะทำงานใดๆ ไม่บรรลุจุดมุ่งหมายได้ทันเวลา
4. ไม่ก่อให้เกิดความก้าวหน้าในสังคม ทำให้สังคมวุ่นวาย ไม่เรียบร้อย ไม่มีระเบียบ

เสถียรภัทร์ สมฤทธิ์ (2548, หน้า 45) กล่าวถึงความรับผิดชอบ แบ่งออกได้ 2 ประเภท คือ

1. ความรับผิดชอบต่อตนเอง แยกเป็น 2 ประเด็น คือ

1.1 ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ผู้มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่สูงจะถือว่างานที่ได้รับมอบหมายให้เป็นหน้าที่ของตนนั้นสำคัญที่สุด ซึ่งจะละเลยหลีกเลี่ยงไม่ได้จะต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด และปฏิบัติตามระเบียบต่างๆ ที่วางไว้เป็นแนวทางอย่างเคร่งครัด

1.2 ความรับผิดชอบต่อการกระทำของตน

ผู้มีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตน ย่อมจะยอมรับผลการกระทำของตน ทั้งในแง่ดีและแง่ไม่ดี พร้อมทั้งนำข้อบกพร่องในอดีตมาเป็นข้อเตือนใจในการทำงานครั้งต่อไป ซึ่งจะพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบเสียก่อนว่าสิ่งที่ทำต่อไปนั้นจะเกิดผลดีหรือผลเสียอย่างไรหรือไม่

2. ความรับผิดชอบต่อส่วนรวมหรือสังคม เป็นความรับผิดชอบต่อต้องการให้เกิดขึ้นในพลเมืองของไทย ซึ่งมักจะเป็นผู้ที่คิดก่อนกระทำเสมอว่าการกระทำของตนจะมีผลกระทบกระเทือนเกิดผลเสียต่อคนอื่นหรือไม่และไม่ถือเอาความพอใจความสะดวกสบายของตนแต่เพียงฝ่ายเดียว โดยคำนึงถึงผลร้ายที่จะเกิดขึ้นแก่คนอื่นหรือสังคมส่วนรวม ตัวอย่างเช่น ปัญหาการจราจร ปัญหามลภาวะ ปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติ ฯลฯ ซึ่งล้วนแล้วแต่เกิดจากคนขาดความรับผิดชอบต่อส่วนรวมทั้งสิ้น เนื่องจากเห็นประโยชน์และความสบายส่วนตนหรือที่เรียกว่า เห็นแก่ตัว มากจนลืมคิดถึงประโยชน์ส่วนรวม ดังนั้นความรับผิดชอบต่อส่วนรวมจึงมีความสำคัญมากอย่างยิ่งในการพัฒนาประเทศ

สรุปความรับผิดชอบหมายถึงความสนใจตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเพียรพยายาม ละเอียดรอบคอบ เพื่อให้สำเร็จตามเป้าหมาย ยอมรับผลการกระทำของตน ทั้งในด้านที่เป็นผลดีและผลเสีย ทั้งพยายามปรับปรุงการปฏิบัติหน้าที่ให้ดียิ่งขึ้น ความรู้สึกรับผิดชอบเป็นลักษณะนิสัยและทัศนคติของบุคคล ซึ่งเป็นเครื่องผลักดันให้ปฏิบัติตามระเบียบ เคารพสิทธิผู้อื่น ทำตามหน้าที่ของตนเองและมีความซื่อสัตย์สุจริตความเป็นคนมีความรับผิดชอบนี้เป็นลักษณะที่ช่วยให้การอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นไปด้วยความราบรื่น สงบสุข ความรับผิดชอบแบ่งออกเป็นความรับผิดชอบต่อตนเองและต่อสังคม

คนที่ขาดความรับผิดชอบจะไม่ได้ได้รับความไว้วางใจในการทำงานสำคัญใดๆ เป็นคนที่เฉื่อยชาทำงานใดๆ ไม่บรรลุจุดมุ่งหมายได้ทันเวลา ทำให้สังคมวุ่นวายไม่เรียบร้อย ไม่มีระเบียบ

3.2.1 นิยามศัพท์ความรับผิดชอบ

ในการพัฒนาคุณธรรมด้านความมีระเบียบวินัยตามหลักสูตรเสริมเพื่อเสริมสร้างคุณธรรมในยุคนาชาคมอาเซียนโดยใช้แนวคิดจิตตปัญญาศึกษาและโยนิโสมนสิการ สำหรับนักเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสกลนคร เขต 1 ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยเพื่อกำหนดนิยามศัพท์ความรับผิดชอบ ดังตาราง 5

ตาราง 5 นิยามศัพท์ความรับผิดชอบ

ชื่อผู้วิจัย/เรื่อง	นิยามศัพท์ความรับผิดชอบ	นิยามศัพท์ความรับผิดชอบของหลักสูตรเสริมฯ
دنุพล สุนทรรัตน์ (2550, หน้า 7) การพัฒนาหลักสูตรเสริมเพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษาเอกชน	ความรับผิดชอบ หมายถึง คุณภาพเจตคติและพฤติกรรมการมีคุณธรรมจริยธรรมด้านความรับผิดชอบของนักเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษาเอกชน	ความรับผิดชอบ หมายถึง ความมุ่งมั่นตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ให้บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมายด้วยความพากเพียร อดทนพร้อมทั้งยอมรับผลการกระทำนั้น
ศศิธร วีราวุธ (2552, หน้า 5) การสร้างแบบวัดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ด้านความรับผิดชอบสำหรับนักเรียนช่วงชั้นที่ 2 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเพชรบูรณ์ เขต 1	ความรับผิดชอบ หมายถึง การที่มี ความมุ่งมั่นตั้งใจปฏิบัติหน้าที่การงานให้บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย พากเพียรทำให้สำเร็จด้วยความมานะ อดทน ยอมรับผลการกระทำนั้นและพยายามปรับปรุงการปฏิบัติหน้าที่ให้ดียิ่งขึ้น	ซึ่งประกอบด้วย 2 ด้าน ได้แก่ 1. ความรับผิดชอบต่อตนเอง หมายถึง การมีความตั้งใจปฏิบัติหน้าที่การเป็นนักเรียน ได้แก่ สนใจในการเรียน ชยันใน การเรียน ชยันในการทำงาน 2. ความรับผิดชอบต่อส่วนรวม หมายถึง การมีความตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ต่อโรงเรียน ได้แก่ ดูแลรักษาความสะอาดในโรงเรียน ดูแลทรัพย์สินของโรงเรียน

ตาราง 5 (ต่อ)

ชื่อผู้วิจัย/เรื่อง	นิยามศัพท์ความ รับผิดชอบ	นิยามศัพท์ความ รับผิดชอบ ของหลักสูตรเสริม ฯ
<p>ไสว รินทรราช (2552, หน้า 5) การดำเนินงานเพื่อเสริมสร้างวินัยนักเรียนด้านความรับผิดชอบต่อโรงเรียน โคกสำราญวิทยา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา กาฬสินธุ์ เขต 1</p>	<p>ความรับผิดชอบ หมายถึง คุณลักษณะของนักเรียนที่ได้รับการพัฒนาให้เป็นที่ยอมรับและเป็นที่ยอมรับของครู ผู้ปกครอง ชุมชน และสังคม ทั้งความรับผิดชอบต่อตนเองและความรับผิดชอบต่อสังคม</p>	
<p>นฤทธิ วงศ์เมืองแก่น (2554, หน้า 8) การพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน พฤติกรรมความมีระเบียบวินัย ในตนเองและความคิดเห็นของนักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่มีต่อวิธีการฝึกสมาธิแบบอานาปานสติ</p>	<p>ความรับผิดชอบ หมายถึง การประพฤติปฏิบัติตนใน การรับผิดชอบ แบ่งเป็น 2 ด้าน</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ความรับผิดชอบต่อตนเอง หมายถึง การรับผิดชอบต่อหน้าที่ การเป็นนักเรียน คือมีความขยันตั้งใจเรียน ส่งการบ้านตามที่ครูมอบหมาย 2. ความรับผิดชอบต่อส่วนรวม หมายถึง ความรับผิดชอบต่อร่วมกัน ในการดูแลรักษา 	

	<p>ความสะอาด ของโรงเรียน คูแฉ รักษาทรัพย์สิน ของโรงเรียน การทำ ความสะอาดห้องเรียน การทำทำความสะอาด เขตพื้นที่รับผิดชอบ</p>	
<p>สุรสิทธิ์ นาคสัมฤทธิ์ (2555, หน้า 8) การพัฒนาหลักสูตรเสริมเพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม โดยใช้วิธีลูกเสือ สำหรับนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏ สวนดุสิต</p>	<p>ความรับผิดชอบ หมายถึง ความรู้สึกใน ลักษณะของความเป็น พลเมืองดี เป็นความ ผูกพันในการที่จะ ปฏิบัติหน้าที่ให้สำเร็จ ลุล่วงไปได้มี พฤติกรรมที่ แสดงออกถึงความ มุ่งมั่นต่อ การทำงานทั้งใน ส่วนตัวและส่วนรวม ของนักศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏ สวนดุสิต</p>	

สรุปนิยามศัพท์ความรับผิดชอบต่อของหลักสูตรเสริม หมายถึง
ความมุ่งมั่นตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ให้บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมายด้วยความพากเพียร
อดทนพร้อมทั้งยอมรับผลการกระทำนั้น ประกอบด้วย 2 ด้าน ได้แก่

1. ความรับผิดชอบต่อตนเอง หมายถึง การมีความตั้งใจปฏิบัติหน้าที่การเป็นนักเรียน ได้แก่ สนใจในการเรียน ชยันในการเรียน ชยันในการทำงาน
2. ความรับผิดชอบต่อส่วนรวม หมายถึง การมีความตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ต่อโรงเรียน ได้แก่ ดูแลรักษาความสะอาดในโรงเรียน ดูแลทรัพย์สินของโรงเรียน

3.3 ความรู้เกี่ยวกับคุณธรรมด้านความมีจิตสาธารณะ

ความมีจิตสาธารณะมีความหมายและความสำคัญ ดังนี้

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2543, หน้า 17) กล่าวถึงจิตสาธารณะ หมายถึง ความคิดเห็นที่ไม่เห็นแก่ตัว มีความปรารถนาที่จะช่วยเหลือ ช่วยแก้ปัญหาให้แก่ผู้อื่น หรือสังคม พยายามฉวยโอกาสที่จะช่วยเหลืออย่างจริงจังและมองโลกในแง่ดีบนพื้นฐานความเป็นจริง

ศุภรัตน์ ทองอ่อน (2550, หน้า 15) ให้ความหมายจิตสาธารณะ หมายถึง คุณลักษณะทางจิตใจของบุคคลเกี่ยวกับการมองเห็นคุณค่า หรือการให้คุณค่าแก่การมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและสิ่งต่างๆ ที่เป็นสิ่งสาธารณะที่ไม่มีผู้หนึ่งผู้ใดเป็นเจ้าของ หรือเป็นสิ่งที่คนในสังคมเป็นเจ้าของร่วมกัน เป็นสิ่งที่สามารถสังเกตได้จากความรู้สึกนึกคิด หรือการกระทำที่แสดงออกมา

ศิริ แคนสา (2551, หน้า 16) กล่าวว่า จิตสาธารณะ หมายถึง สำนึกในประโยชน์ สำนึกในผลกระทบที่พึงมีต่อชุมชนและสังคมโดยรวม โดยผู้ที่ต้องรับผลนั้นอาจไม่เห็นตัวตนชัดเจนว่าเป็นบุคคลใด ทราบแต่เพียงว่าสังคมโดยรวมต้องได้รับผลแน่นอน ประกอบด้วย ส่วนประกอบ 3 ด้าน คือ

1. ด้านความรู้ความเข้าใจเชิงจิตสำนึกสาธารณะเป็นความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิหน้าที่ของตนเองและผู้อื่นในการใช้ทรัพย์สินส่วนรวม รู้ผลที่เกิดจากการกระทำหรือความเป็นไปและการรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมและโลก
2. ด้านความคิดเชิงจิตสาธารณะ เป็นกระบวนการหรือลักษณะการคิดที่บุคคลใช้เป็นหลักในการตัดสินใจเกี่ยวกับจริยธรรมตามทฤษฎีของโคลเบอร์ก
3. ด้านการปฏิบัติตนของบุคคลเชิงจิตสาธารณะ เป็นพฤติกรรมที่แสดงออกถึงการหลีกเลี่ยงการใช้หรือการกระทำที่จะทำให้เกิดความชำรุดเสียหาย

ต่อของส่วนรวมที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันของกลุ่ม การถือเป็นหน้าที่ที่จะมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาของส่วนรวมในวิสัยที่ตนสามารถทำได้ และการเคารพสิทธิในการใช้ของของส่วนรวมที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันของกลุ่มโดยไม่ยึดครองของส่วนรวมมาเป็นของตนตลอดจนไม่ปิดกั้นโอกาสของบุคคลอื่นที่จะใช้ของส่วนรมนั้น

เจษฎา หนูรุ่ม (2551, หน้า 4) กล่าวถึงองค์ประกอบของจิตสาธารณะ มีดังนี้

1. การใช้ หมายถึง ลักษณะพฤติกรรมของนักเรียนในการใช้ของส่วนรวม การรักษาททรัพย์สิน การดูแลรักษาความสะอาด การไม่ทำลายทรัพย์สินที่เป็นสาธารณสมบัติในโรงเรียนทั้งในโรงเรียนและนอกห้องเรียนให้เกิดความชำรุดเสียหาย โดยแสดงออก ดังนี้

1.1 ดูแลรักษาสິงของเมื่อใช้แล้วมีการเก็บรักษาให้คงอยู่ในสภาพดี

1.2 ลักษณะของการใช้คือใช้ของส่วนรวมอย่างประหยัดและทะนุถนอม

2. การถือเป็นหน้าที่ หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงออกถึงการมุ่งปฏิบัติเพื่อส่วนรวมในการดูแลรักษาของส่วนรวมในโรงเรียนทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียนในวิสัยที่ตนสามารถทำได้โดยแสดงออกดังนี้

2.1 ทำตามหน้าที่และเคารพกฎระเบียบที่กำหนด

2.2 รับผิดชอบต่อสิ่งที่ทำบางสิ่งบางอย่างเพื่อส่วนรวมคอยสอดส่องดูแลสาธารณสมบัติของส่วนรวม

3. การเคารพสิทธิ หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงออกถึงการเคารพสิทธิในการใช้ของใช้ส่วนรวมที่เป็นประโยชน์ร่วมกันของกลุ่ม การไม่ยึดครองของส่วนรวมมาเป็นของตนตลอดจนไม่ปิดกั้นโอกาสของบุคคลอื่นที่จะใช้ของส่วนรมนั้น โดยแสดงออก ดังนี้

3.1 ไม่นำของส่วนรวมมาเป็นของตนเอง

3.2 แบ่งปันและเปิดโอกาสให้ผู้อื่นได้ใช้ของใช้ส่วนรวม

Gardner (2006, pp. 1-20) กล่าวถึงการที่บุคคลจะสามารถเอาตัวรอดและประสบความสำเร็จทั้งในด้านการทำงาน และด้านการใช้ชีวิตในยุคศตวรรษที่ 21

ในตัวบุคคลนั้นจะต้องมีจิตสาธารณะ 5 ประการที่มีความสำคัญมากต่อมนุษย์ในยุคของโลกไร้พรมแดน เพราะจิตทั้ง 5 มีผลต่อการพัฒนาตัวบุคคล ได้แก่

1. จิตแห่งวิทยาการ (Disciplined Mind) หมายถึง การเรียนรู้ตลอดชีวิต คิดเป็น ทำเป็น ปรับปรุง ประยุกต์ สิ่งที่เราเรียนมาและพัฒนาให้ดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง
 2. จิตแห่งการสังเคราะห์ (synthesizing Mind) หมายถึง การสังสม ต่อยอดและสร้างนวัตกรรมความรู้โดยการเลือกสรรข้อมูลที่สำคัญจากแหล่งข้อมูลที่หลากหลายแล้วจัดกระทำข้อมูล ทำความเข้าใจข้อมูล และประเมินข้อมูล โดยปราศจากอคติ แล้วสังเคราะห์ข้อมูลนั้นให้เป็นข้อมูลใหม่ที่มีความหมายต่อตนเองและผู้อื่น
 3. จิตแห่งการสร้างสรรค์ (Creating Mind) หมายถึง การคิดสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ที่แตกต่างไปจากเดิม
 4. จิตแห่งความเคารพ (Respectful Mind) หมายถึง การเปิดใจกว้างพร้อมรับฟังทุกความคิดเห็น ทั้งของคุณและกลุ่มคนที่มีความคิดเห็นที่แตกต่างหลากหลายอย่างเห็นอกเห็นใจและเป็นไปในทางสร้างสรรค์เพื่อนำไปสู่การทำงานร่วมกับคนที่แตกต่างกัน
 5. จิตแห่งคุณธรรม (Ethical Mind) หมายถึง การมีความรู้คู่คุณธรรมซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาเพื่อประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน
- สรุปจิตสาธารณะมีความสำคัญเพราะมีผลต่อการพัฒนาตัวบุคคล จิตสาธารณะเป็นคุณลักษณะทางจิตใจของบุคคลเกี่ยวกับการมองเห็นคุณค่าความคิดเห็นที่ไม่เห็นแก่ตัว มีความปรารถนาที่จะช่วยเหลือ ช่วยแก้ปัญหาให้แก่ผู้อื่น หรือสังคม สำนึกในประโยชน์ สำนึกในผลกระทบที่พึงมีต่อชุมชนและสังคมโดยรวม โดยผู้ที่ต้องรับผลนั้นอาจไม่เห็นตัวตนชัดเจนว่าเป็นบุคคลใด ทราบแต่เพียงว่าสังคมโดยรวมต้องได้รับผล ซึ่งจิตสาธารณะมีองค์ประกอบด้านความรู้ความเข้าใจ ความคิดเชิงจิตสาธารณะ และการปฏิบัติตนของบุคคลเชิงจิตสาธารณะ ในตัวบุคคลนั้นจะต้องมีจิตสาธารณะ 5 ประการ จิตแห่งวิทยาการ (Disciplined Mind) จิตแห่งการสังเคราะห์ (synthesizing Mind) จิตแห่งการสร้างสรรค์ (Creating Mind) จิตแห่งความเคารพ (Respectful Mind) และจิตแห่งคุณธรรม (Ethical Mind) เป็นต้น

3.3.1 นิยามศัพท์ความมีจิตสาธารณะ

ในการพัฒนาคุณธรรมด้านความมีระเบียบวินัยตามหลักสูตรเสริม เพื่อเสริมสร้างคุณธรรมในยุคประชาคมอาเซียนโดยใช้แนวคิดจิตตปัญญาศึกษาและ โยนิโสมนสิการ สำหรับนักเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาสกลนคร เขต 1 ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยเพื่อกำหนดนิยามศัพท์ ความมีจิตสาธารณะ ดังตาราง 6

ตาราง 6 นิยามศัพท์ความมีจิตสาธารณะ

ชื่อผู้วิจัย/เรื่อง	นิยามศัพท์ความมีจิตสาธารณะ	นิยามศัพท์ความมีจิตสาธารณะ ของหลักสูตรเสริมฯ
โกวิท พงษ์ภักดี (2553, หน้า 9) การใช้โปรแกรมฝึก การคิดแบบโยนิโส มนสิการเพื่อพัฒนาจิต สาธารณะของนักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3	จิตสาธารณะ (Public Mind) หมายถึง ผลของการแสดงออกทางความคิด ที่ตระหนักถึงประโยชน์ส่วนรวม มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม เสียสละเพื่อส่วนรวมได้ และมีจิตเอื้อ อาทรต่อบุคคลอื่นที่สามารถวัดได้ โดยแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) มีค่า 5 ระดับตาม วิธีการสร้างแบบวัดของ Likert แบ่งออกเป็น 2 ด้าน 1. จิตสาธารณะด้านความคิด 1.1 การตระหนักรู้ถึงปัญหา ได้แก่ การแสดงวิสัยทัศน์การวิเคราะห์ วิพากษ์ วิจารณ์ และรับรู้ ความสามารถของตนในการผลักดัน เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม	ความมีจิตสาธารณะ (Public Mind) หมายถึง ลักษณะพฤติกรรม ของนักเรียนที่แสดงออกถึง การช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความเต็มใจ โดยไม่หวังผลตอบแทนและ การร่วมกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ ต่อโรงเรียน ชุมชน และสังคม 1. การช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความเต็มใจโดยไม่หวังผลตอบแทน หมายถึง พฤติกรรมของนักเรียนที่ช่วยพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครู เพื่อนทำงานด้วยความเต็มใจ ได้แก่ อาสาทำงานให้ผู้อื่น แบ่งปันสิ่งของ ทรัพย์สินและ อื่นๆ ช่วยแก้ปัญหาหรือสร้าง ความสุขให้ผู้อื่น

ตาราง 6 (ต่อ)

ชื่อผู้วิจัย/เรื่อง	นิยามศัพท์ความมีจิตสาธารณะ	นิยามศัพท์ความมีจิตสาธารณะ ของหลักสูตรเสริมฯ
---------------------	----------------------------	--

	<p>1.2 ความรู้สึกที่ดีต่อผู้อื่น ได้แก่ การมีความรัก ความเมตตา ความเอื้ออาทร และความสามัคคี เคารพความแตกต่างระหว่างบุคคล เข้าใจความรู้สึกของผู้อื่น ไม่ปิดกั้นโอกาสของบุคคลอื่น</p> <p>2. จิตสาธารณะทางด้านพฤติกรรม</p> <p>2.1 ความรับผิดชอบต่อสังคม ได้แก่ การทุ่มเทอุทิศตน มุ่งปฏิบัติเพื่อส่วนรวมและทำประโยชน์ให้กับส่วนรวมได้โดยไม่เอาผลประโยชน์ของตนเป็นที่ตั้ง</p> <p>2.2 ด้านการลงมือปฏิบัติในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมเพื่อส่วนรวม การเข้าเครือข่ายในการทำกิจกรรมทางสังคม</p>	<p>2. การร่วมกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อโรงเรียน ชุมชน และสังคม หมายถึง พฤติกรรมของนักเรียนที่กระตือรือร้นเข้ามีส่วนร่วมช่วยแก้ปัญหาในกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อโรงเรียน ชุมชนและสังคมตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น</p>
<p>มนีรัตน์ นุชชาติ (2553, หน้า 7) ปัจจัยสภาพแวดล้อมในโรงเรียนที่ส่งผลต่อพฤติกรรมด้านจิตสาธารณะของนักเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาสมุทรสาคร</p>	<p>จิตสาธารณะ หมายถึง การรู้จักเอาใจใส่เป็นธุระและเข้าร่วมในเรื่องของส่วนรวมที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันของกลุ่มโดยพิจารณาจากความรู้ความเข้าใจหรือพฤติกรรมที่แสดงออกถึงลักษณะ ดังนี้</p> <p>1. การใช้สิ่งของ หมายถึง การดูแลรักษาสิ่งของเมื่อใช้แล้วมีการเก็บรักษาให้คงอยู่ในสภาพดี ลักษณะการใช้ของส่วนรวมอย่างประหยัดและทะนุถนอมหลีกเลี่ยงการใช้และการกระทำที่จะก่อให้เกิดความชำรุดเสียหายต่อสาธารณสมบัตินั้นๆ</p>	

ตาราง 6 (ต่อ)

ชื่อผู้วิจัย/เรื่อง	นิยามศัพท์ความมีจิตสาธารณะ	นิยามศัพท์ความมีจิตสาธารณะของหลักสูตรเสริมฯ
---------------------	----------------------------	---

	<p>2. การถือเป็นเรื่องที่ หมายถึง ทำตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย และเคารพกฎระเบียบที่กำหนดไว้ รับอาสาทำบางสิ่งบางอย่าง เพื่อส่วนรวมดูแลสอดส่องสมบัติ ส่วนรวม</p> <p>3. การเคารพสิทธิในการใช้สาธารณสมบัติของผู้อื่น หมายถึง สิ่งของของคนทั่วไปมีสิทธิในการใช้นั้นเดียวกัน จะต้องไม่ยึดสาธารณสมบัตินั้นไว้ เป็นของส่วนตัวและไม่ปิดกั้นโอกาสใช้ประโยชน์ของผู้อื่น</p>	
<p>ศิริลักษณ์ เลื่อนยศ (2553, หน้า 5)</p> <p>การพัฒนา แบบวัดคุณลักษณะ อันพึงประสงค์ด้าน การมีจิตสาธารณะ สำหรับนักเรียน มัธยมศึกษาตอนต้น</p>	<p>การมีจิตสาธารณะ หมายถึง พฤติกรรมของนักเรียนที่แสดงออก ถึงการช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความเต็มใจโดยไม่หวังผลตอบแทน เข้าร่วม กิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อ ครอบครัว โรงเรียน ชุมชน และ สังคม วัดได้ด้วยแบบวัดที่ผู้วิจัยสร้าง ขึ้นแบ่งได้ดังนี้</p> <p>1. การช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความเต็มใจโดยไม่หวังผลตอบแทน หมายถึง พฤติกรรมของนักเรียน ที่ช่วยพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครู ทำงาน ด้วยความเต็มใจและอาสาทำงาน ให้ผู้อื่นด้วยกำลังกายกำลังใจและ กำลังสติปัญญา โดยไม่หวัง ผลตอบแทน แบ่งปันสิ่งของ ทรัพย์สินและอื่นๆ และช่วยแก้ปัญหา หรือสร้างความสุขให้กับผู้อื่น</p>	

ตาราง 6 (ต่อ)

ชื่อผู้วิจัย/เรื่อง	นิยามศัพท์ความมีจิตสาธารณะ	นิยามศัพท์ความมีจิตสาธารณะ ของหลักสูตรเสริมฯ
---------------------	----------------------------	--

	<p>2. การร่วมกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อโรงเรียน ชุมชน และสังคม หมายถึง พฤติกรรมของนักเรียน ที่ดูแล รักษาสาธารณสมบัติและสิ่งแวดล้อมด้วยความเต็มใจเข้าร่วมกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อโรงเรียน ชุมชน และสังคม เข้าร่วมกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาหรือร่วมสร้างสิ่งที่ดีงามของส่วนรวม ตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นด้วยความกระตือรือร้น</p>	
<p>อัศพงศ์ สุขมาตย์ (2553, หน้า 9) การพัฒนาหลักสูตร เสริมสร้าง คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4</p>	<p>จิตสาธารณะ หมายถึง การหลีกเลี่ยง การกระทำหรือการใช้ของส่วนรวมให้เกิดความชำรุดเสียหาย การรับผิดชอบ ในการดูแลของส่วนรวมที่เป็นประโยชน์ ร่วมกันและเคารพสิทธิในการใช้ของส่วนรวมร่วมกัน</p>	
<p>สมหมาย วิเศษชู (2554, หน้า 8) การพัฒนา กระบวนการ เสริมสร้างจิต สาธารณะของ นักเรียนโรงเรียน ส่องชัยวิทยาคม</p>	<p>จิตสาธารณะ หมายถึงพฤติกรรมที่เกิดขึ้นด้วยความสมัครใจและ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมหรือ สถานการณ์ที่ก่อให้เกิดประโยชน์ แก่ผู้อื่น ชุมชน และสังคม ด้วย ความเต็มใจ กระตือรือร้น โดยไม่หวัง ผลตอบแทน</p>	

สรุปนิยามศัพท์ความมีจิตสาธารณะของหลักสูตรเสริม

ความมีจิตสาธารณะ (Public Mind) หมายถึง ลักษณะพฤติกรรมของนักเรียนที่แสดงออก ถึงการช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความเต็มใจโดยไม่หวังผลตอบแทนและการร่วมกิจกรรม ที่เป็นประโยชน์ต่อโรงเรียน ชุมชน และสังคม

1. การช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความเต็มใจโดยไม่หวัง

ผลตอบแทน หมายถึง พฤติกรรมของนักเรียนที่ช่วยพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครู เพื่อนทำงาน ด้วยความเต็มใจ ได้แก่ อาสาทำงานให้ผู้อื่น แบ่งปันสิ่งของ ทรัพย์สินและอื่นๆ

ช่วยแก้ปัญหาหรือสร้างความสุขให้ผู้อื่น

2. การร่วมกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อโรงเรียน ชุมชน และสังคม หมายถึง พฤติกรรมของนักเรียนที่กระตือรือร้นเข้า มีส่วนร่วม ช่วยแก้ปัญหา ในกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อโรงเรียน ชุมชนและสังคมตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น

3.4 ความรู้เกี่ยวกับคุณธรรมด้านความสามัคคี

ความสามัคคีมีความหมายและความสำคัญ ดังนี้

ราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2542 (2546, หน้า 157) กล่าวถึงความหมายของความสามัคคี หมายถึง ความพร้อมเพรียง ความปรองดอง แต่ถ้าคำนึงในแง่พฤติกรรมอาจจะให้คำจำกัดความไว้ว่า เป็นการร่วมแรงร่วมใจในการคิดและปฏิบัติสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อให้กลุ่มบรรลุผลสำเร็จ

มลฤดี จิระสันติกุล (2546, หน้า 23) กล่าวว่า ความสามัคคีเป็นการรวมกำลังเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ของกลุ่มและกำลังที่รวมกันนั้นเป็นได้ทั้งกำลังกาย กำลังความคิดเห็น กำลังความรู้ โดยใช้กำลังความสามารถเหล่านี้ร่วมกันปฏิบัติงานด้วยความกลมเกลียวไม่ทะเลาะวิวาทเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง

วนิดา สายสินธุ์ (2551, หน้า 22, 23) กล่าวถึงความสามัคคี หมายถึง การรวมกำลังเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเพื่อทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งให้สำเร็จตามความต้องการของกลุ่มหรือสังคม และกำลังรวมกันนั้นเป็นกำลังกาย กำลังความคิด กำลังความรู้ กำลังความสามารถร่วมกันทำงานด้วยความกลมเกลียวโดยไม่มีการทะเลาะคิดทำลายหรือแก่งแย่งชิงดีกัน นอกจากนี้พฤติกรรมที่แสดงออกถึงความสามัคคี หมายถึง การที่บุคคลในกลุ่มแสดงออกซึ่งการรวมกำลังเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ของกลุ่ม ซึ่งพฤติกรรมสำคัญที่แสดงออกมีลักษณะที่แสดงออกถึงการร่วมมือกันทำงานมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันระหว่างบุคคลในกลุ่มรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจากส่วนรวมและเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง

ปิยะพร ทองสิงห์ (2552, หน้า 26) กล่าวว่าความสามัคคี หมายถึง การที่บุคคลในกลุ่มร่วมแรงร่วมใจรวมกำลังเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเพื่อทำงานให้สำเร็จตามความมุ่งหมายของกลุ่มและกำลังที่รวมกันนั้นเป็นได้ทั้งกำลังกาย ความคิดเห็น ความรู้

สรุปความสามัคคีเป็นการรวมกำลังเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ของกลุ่มและกำลังที่รวมกันนั้น เป็นได้ทั้งกำลังกาย กำลังความคิดเห็น กำลังความรู้ โดยใช้กำลังความสามารถเหล่านี้ ร่วมกันปฏิบัติงานด้วยความกลมเกลียว ไม่ทะเลาะวิวาทเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง

3.4.1 นิยามศัพท์ความสามัคคี

ในการพัฒนาคุณธรรมด้านความมีระเบียบวินัยตามหลักสูตรเสริม เพื่อเสริมสร้างคุณธรรมในยุคนาชาคมอาเซียนโดยใช้แนวคิดจิตตปัญญาศึกษาและ โยนิโสมนสิการ สำหรับนักเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาสกลนคร เขต 1 ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยเพื่อกำหนดนิยามศัพท์ ความสามัคคี ดังตาราง 7

ตาราง 7 นิยามศัพท์ความสามัคคี

ชื่อผู้วิจัย/เรื่อง	นิยามศัพท์ความสามัคคี	นิยามศัพท์ความสามัคคี ของหลักสูตรเสริมฯ
จิรวรรณ เนื่องจันทิก (2552, หน้า 6) ผลการใช้ชุดการสอน ร่วมกับหนังสือ อิเล็กทรอนิกส์เรื่อง ความสามัคคี สำหรับ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษา ปีที่ 2	ความสามัคคี หมายถึง ความพร้อมเพรียงกัน ความกลมเกลียวกัน ความปรองดองกันความร่วมมือกัน ปฏิบัติงานให้บรรลุผลตามที่ต้องการ อย่างสร้างสรรค์ปราศจากการทะเลาะวิวาทไม่เอาัดเอาเปรียบกันเป็นการ ยอมรับความมีเหตุผลยอมรับความแตกต่างหลากหลายทางความคิด ความหลากหลายในเรื่องเชื้อชาติ ความกลมเกลียวกันในลักษณะเช่นนี้ เรียกอีกอย่างว่า ความสมานฉันท์	ความสามัคคี หมายถึง ความพร้อมเพรียงกัน เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ร่วมมือกันกระทำกิจกรรมในการศึกษาเล่าเรียน ในการอยู่ร่วมกัน ในครอบครัวในชุมชน โดยปราศจากการทะเลาะวิวาท ไม่เอาัดเอาเปรียบกัน ยอมรับ ความมีเหตุผล ยอมรับ ความแตกต่างหลากหลาย ทางความคิด ความหลากหลาย ในเรื่องเชื้อชาติ

ตาราง 7 (ต่อ)

ชื่อผู้วิจัย/เรื่อง	นิยามศัพท์ความสามัคคี	นิยามศัพท์ความสามัคคี ของหลักสูตรเสริมฯ
---------------------	-----------------------	---

<p>พิชิต ทิวาพัฒน์ (2551, หน้า 5) การพัฒนาคุณธรรมนักเรียนในโรงเรียนบ้านบุงหมากลาน อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี</p>	<p>ความสามัคคี หมายถึง ความพร้อมเพรียงเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันร่วมมือกันกระทำการกิจกรรมให้สำเร็จลุล่วงด้วยดีในการศึกษาเล่าเรียน การอยู่ร่วมกันในโรงเรียนการอยู่ร่วมกันในครอบครัว และการอยู่ร่วมกันในชุมชนที่นักเรียนอาศัยอยู่</p>	
<p>ชัชวาล พรหมเทศน์ (2551, หน้า 9) ความสัมพันธ์ระหว่างการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์กับคุณธรรมพื้นฐานของนักเรียนในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสกลนคร เขต 1</p>	<p>ความสามัคคี หมายถึง ความพร้อมเพรียงกัน ความกลมเกลียวกัน ความปรองดองกันร่วมใจกัน ปฏิบัติงานให้บรรลุผลตามที่ต้องการ เกิดการงานอย่างสร้างสรรค์ ปราศจากการทะเลาะวิวาท</p>	
<p>สุปรีชา นาชัยฤทธิ์ (2554, หน้า 6) การพัฒนาการดำเนินงานเสริมสร้างคุณธรรมด้านความสามัคคีของนักเรียนโรงเรียนเลิงนกทา อำเภอเลิงนกทา จังหวัดยโสธร</p>	<p>ความสามัคคี หมายถึง ความพร้อมเพรียงกัน ความกลมเกลียวกัน ความปรองดองกันร่วมใจกัน ปฏิบัติงานให้บรรลุผลตามที่ต้องการ เกิดงานการอย่างสร้างสรรค์ ปราศจากการทะเลาะวิวาท</p>	

ตาราง 7 (ต่อ)

ชื่อผู้วิจัย/เรื่อง	นิยามศัพท์ความสามัคคี	นิยามศัพท์ความสามัคคีของหลักสูตรเสริมฯ
---------------------	-----------------------	--

<p>โรงเรียนเลิงนงทา อำเภอเลิงนงทา จังหวัดยโสธร (2552, หน้า 6)</p>	<p>ความสามัคคี หมายถึง ความพร้อมเพรียงกัน ความกลมเกลียวกัน ความปรองดองกัน ร่วมใจกันปฏิบัติงานให้บรรลุผลตามที่ ต้องการเกิดงานการอย่างสร้างสรรค์ ปราศจากการทะเลาะวิวาทไม่เอาัดเอา เปรียบกัน เป็นการยอมรับความมีเหตุผล ยอมรับความแตกต่างหลากหลายทาง ความคิดพฤติกรรมหรือวิธีการดำเนินชีวิต ที่ก่อให้เกิดความร่วมมือ การประสาน ประโยชน์ร่วมกันของคนในกลุ่มซึ่งก่อให้เกิด พฤติกรรมที่พึงประสงค์ ดังต่อไปนี้</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ความร่วมมือกันในการทำงาน หมายถึง การประสานความร่วมมือกับบุคคลตั้งแต่ 2 คน ขึ้นไปโดยมีการวางแผน ร่วมคิด ร่วมทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน ให้สำเร็จ 2. การร่วมกันบำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคม หมายถึงการร่วมมือกันปฏิบัติกิจกรรม ของนักเรียนเกี่ยวกับการทำคุณประโยชน์แก่ โรงเรียน องค์กร ชุมชน สถานที่สาธารณะ โดยที่นักเรียนปฏิบัติร่วมกันโดยการ ประสานร่วมมือกับองค์กร ชุมชน ในการปฏิบัติแต่ละครั้ง 3. ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ได้รับ มอบหมาย หมายถึงการใส่ใจ การปฏิบัติ ต่องานที่ได้รับมอบหมายอย่างเคร่งครัด สามารถปฏิบัติงานได้อย่างลุล่วง 	
---	---	--

ตาราง 7 (ต่อ)

ชื่อผู้วิจัย/เรื่อง	นิยามศัพท์ความสามัคคี	นิยามศัพท์ความสามัคคี ของหลักสูตรเสริมฯ
---------------------	-----------------------	--

พัฒนา สาทร (2555, หน้า 8) การพัฒนาคุณธรรมที่พึงประสงค์ของนักเรียนวิทยาลัยกาญจนภิเษกเชียงราย	<p>ความสามัคคี หมายถึง ความพร้อมเพรียงกัน ความกลมเกลียวกัน</p> <p>ความปรองดองกัน ร่วมใจกัน</p> <p>ปฏิบัติงานให้บรรลุตามที่ต้องการ</p> <p>เกิดงานการอย่างสร้างสรรค์</p> <p>ปราศจากการทะเลาะวิวาท ไม่เอา رأดเอาเปรียบกัน เป็นการยอมรับความมีเหตุผล ยอมรับความแตกต่างหลากหลายทางความคิด</p> <p>ความหลากหลายในเรื่องเชื้อชาติ</p> <p>ความกลมเกลียวกันในลักษณะเช่นนี้เรียกอีกอย่างว่าความสมานฉันท์</p>	
---	---	--

สรุปนิยามศัพท์ความสามัคคีของหลักสูตรเสริม หมายถึง ความพร้อมเพรียงกัน เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ร่วมมือกันกระทำกิจกรรมในการศึกษาเล่าเรียน ในการอยู่ร่วมกันในครอบครัวในชุมชน โดยปราศจากการทะเลาะวิวาท ไม่เอา رأดเอาเปรียบกัน ยอมรับความมีเหตุผล ยอมรับความแตกต่างหลากหลายทางความคิด ความหลากหลายในเรื่องเชื้อชาติ

4. แนวคิดและแนวทางการพัฒนาคุณธรรม

มีนักการศึกษาได้กล่าวถึงแนวคิดและแนวทางการพัฒนาคุณธรรม ดังนี้

วิลโลว์ ตั้งสมจิตสมคิด (2550, หน้า 12) กล่าวถึงการพัฒนาและปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เด็กและเยาวชนนั้นควรเริ่มที่บ้านเป็นที่สำคัญ เพื่อเป็นการปูพื้นฐาน พ่อแม่ควรจะทบทวนบทบาทของตนเองเปิดโอกาสให้เด็กและเยาวชนได้แสดงความคิดเห็นและพ่อแม่จะต้องเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ลูกหากทำได้เด็กจะประสบความสำเร็จชีวิตเบื้องต้นไปแล้วครึ่งหนึ่งโรงเรียนเป็นแหล่งที่สองรองจากบ้านที่มีส่วนในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เด็กและเยาวชนโดยเฉพาะครูอาจารย์นับได้ว่าเป็นหัวใจในบรรดาองค์ประกอบต่างๆ ที่มีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาเพราะครูอาจารย์เป็นผู้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและการเรียนรู้ตัวผู้เรียน ถึงแม้จะมีปรัชญาการศึกษาหลักสูตร กระบวนการเรียน การสอน สื่อการสอนการวัดผลประเมินผลที่เหมาะสมสอดคล้องกับการดำรงชีวิตของผู้เรียนในปัจจุบันก็ตาม แต่สิ่งเหล่านี้ย่อมไร้ความหมาย

ถ้าครูไม่นำไปใช้หรือปฏิบัติ ดังนั้นครู อาจารย์จึงมีบทบาทที่สำคัญต่อการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมรองจากที่บ้าน นอกจากนั้นสถาบันการเมืองก็เป็นอีกส่วนหนึ่งที่จะช่วยปลูกฝัง คุณธรรมจริยธรรมให้แก่เด็กและเยาวชนด้วยเช่นกันเพราะผู้ใหญ่จะเป็นแบบอย่างที่ดีให้ เด็กได้ปฏิบัติตาม

จตุพร ศิลาเดช (2543, หน้า 463) ได้เสนอแนะหลักการพัฒนาคุณธรรม แก่เด็กและเยาวชนไว้ว่าครอบครัวและโรงเรียนควรสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อกันเพื่อให้ ทางโรงเรียนได้ทราบข้อเท็จจริงเกี่ยวกับตัวนักเรียนและให้ความร่วมมือกับทางโรงเรียน ทุกๆ ด้าน เพื่อส่งเสริมพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนนอกจากนี้สื่อมวลชนต่างๆ ในสังคมไม่ว่าจะเป็นโทรทัศน์ วิทยุ ภาพยนตร์ หนังสือพิมพ์ ฯลฯ นับว่ามีบทบาทสำคัญ อย่างมากต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมที่ถูกต้องแก่เยาวชนในปัจจุบัน

อดิสร จันทรสุข (2549, หน้า 10) ได้วิจัยและพบแนวทางการปลูกฝัง คุณธรรมจริยธรรมให้เกิดกับเด็กโดยเฉพาะเด็กระดับปฐมวัยนั้น ไม่ควรเน้นการท่องจำ ถ้อยความที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมจริยธรรมเพียงอย่างเดียว ควรเน้นให้เด็กได้เรียนรู้ ผ่านการลงมือปฏิบัติจริง ไม่ว่าจะเป็นการเล่น การทำงานฝีมือ การเคลื่อนไหวร่างกาย การทำอาหาร ตลอดจนการสนทนาพูดคุย ฯลฯ ซึ่งเมื่อเด็กมีประสบการณ์ตรงต่อสิ่งที่เขา เรียนรู้ก็จะเกิดการจดจำได้ดียิ่งกว่าการท่องจำจากหนังสือหรือคำบอกของผู้ใหญ่ เมื่อเด็ก ได้เรียนรู้สิ่งที่ตนเองมีประสบการณ์ในมิติต่างๆ จากการตั้งคำถามการเชื่อมโยงของ ครูผู้สอน เด็กก็จะสามารถคิดพิจารณาอย่างใคร่ครวญด้วยตนเองได้ว่าเขาสามารถ นำการเรียนรู้ที่ได้รับไปใช้ในวิถีชีวิตประจำวันได้อย่างไรบ้าง อะไรคือคุณค่าที่แท้ และอะไร คือคุณค่าที่เทียม เมื่อเด็กสามารถแยกแยะคุณค่าแท้ออกจากคุณค่าเทียมได้ เด็กก็จะ สามารถพัฒนาทักษะการคิดการตัดสินใจ ตลอดจนการกระทำและปฏิบัติสิ่งต่างๆ ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่นได้ในที่สุด ซึ่งกระบวนการเหล่านี้นับได้ว่า เป็นการปลูกฝังคุณธรรมในระดับที่ลึกซึ้งและมีความยั่งยืนถาวรมากกว่าการปลูกฝัง ในลักษณะของการท่องจำเป็นตัวหนังสือ เพราะคุณธรรมในด้านต่างๆ นั้นล้วนมีที่มาจาก คุณค่าแท้ซึ่งมนุษย์ควรปฏิบัติทั้งต่อตนเองและผู้อื่นทั้งสิ้น

มหาวิทยาลัยศรีประทุม (2552, หน้า 5) ได้ให้แนวทางการพัฒนาและ ปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนจำเป็นต้องเริ่มแต่เด็ก เพราะอายุก่อน 6 ปี จะสามารถบันทึกจริยธรรมในช่วงนั้นได้มากที่สุด พ่อแม่ ญาติพี่น้อง ผู้ใกล้ชิดของเด็ก

ในวัยนี้ จึงมีบทบาทสำคัญมากในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม และควรทำอย่างต่อเนื่อง ผ่านทางกิจกรรมต่างๆ ทั้งในและนอกหลักสูตรจนกระทั่งเด็กเหล่านี้เข้าสู่การเรียนในระบบ ตั้งแต่ระดับประถมศึกษาจนถึงระดับอุดมศึกษาเติบโตเป็นผู้ใหญ่มากขึ้น การปลูกฝัง ทางด้านคุณธรรมจริยธรรมยังคงต้องดำเนินต่อไปอย่างเป็นธรรมชาติ เพื่อให้นักศึกษา เป็นทั้งคนเก่ง คนดี และมีความสุข และการวางแผน การปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ให้เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน ดังนี้

1. การสอนโดยตรงในรายวิชา
2. การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม โดยบูรณาการไว้ใน การเรียน

การสอน

3. การสนับสนุนส่งเสริมงานด้านกิจการนักศึกษาอย่างเป็นรูปธรรม
4. ผู้สอนต้องประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักศึกษา
5. การให้รางวัลและการยกย่อง ชมเชย นักศึกษาที่ทำความดี กระทำ

ตนเป็นประโยชน์แก่สังคม

จิรวัดน์ วีรังกร (2554, หน้า 49) กล่าวว่า การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม ด้วยการสอนสอดแทรกด้านคุณธรรม จริยธรรม มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพัฒนาจิต ควบคู่ไปกับความเป็นผู้นำให้เป็นไปตามกรอบแนวคิดคุณลักษณะบัณฑิตไทย ในด้านคุณธรรม จริยธรรมสามารถแยกได้เป็นระดับ คือ

1. พื้นฐาน (เพียงพอ ทำได้) มีวินัย มีความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์

เสียสละ มีวัฒนธรรมและมีจรรยาบรรณในอาชีพ

2. ก้าวหน้า (ทัน แสวงหา พัฒนา) เป็นแบบอย่างที่ดี เข้าใจผู้อื่น

และเข้าใจโลก

3. เชิงรุก (ลึก เชื่อมโยง อนาคต) ส่งเสริมและชี้นำสังคม ให้ตระหนัก

ถึงคุณธรรม จริยธรรม

4. เป็นเลิศ (เฉียบ เชี่ยวชาญ เป็นเลิศ) อุทิศตนเพื่อส่วนรวม

มีความกล้าหาญทางจริยธรรม

สรุปแนวทางการพัฒนาในการพัฒนาคุณธรรมให้เกิดขึ้นกับเยาวชนนั้นต้อง ร่วมมือกันทั้งที่บ้านและโรงเรียนและควรดำเนินการอย่างต่อเนื่องผ่านทางกิจกรรมต่างๆ ทั้งในและนอกหลักสูตร จนกระทั่งเด็กเหล่านี้เข้าสู่การเรียนในระบบตั้งแต่ระดับปฐมวัย ประถมศึกษาจนถึงระดับอุดมศึกษาด้วยการสอดแทรกด้านคุณธรรม จริยธรรมและ

บูรณาการในการเรียนการสอน ควรเน้นให้เด็กได้เรียนรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติจริง ไม่ว่าจะเป็นการเล่น การทำงานฝีมือ การเคลื่อนไหวร่างกาย การทำอาหาร ตลอดจนการสนทนา พูดคุย ฯลฯ ซึ่งเมื่อเด็กมีประสบการณ์ตรงต่อสิ่งที่เขาเรียนรู้ก็จะเกิดการจดจำ เมื่อเด็กได้เรียนรู้สิ่งๆ ที่ตนเองมีประสบการณ์ในมิติต่างๆ จากการตั้งคำถามการเชื่อมโยงของครูผู้สอน เด็กก็จะสามารถคิดพิจารณาอย่างใคร่ครวญด้วยตนเองได้ว่าเขาสามารถนำการเรียนรู้ที่ได้รับไปใช้ในวิถีชีวิตประจำวันได้อย่างไรบ้าง อะไรคือคุณค่าที่แท้ และอะไรคือคุณค่าที่เทียม เมื่อเด็กสามารถแยกแยะคุณค่าแท้ ออกจากคุณค่าเทียมได้ เด็กก็จะสามารถพัฒนาทักษะการคิดการตัดสินใจ ตลอดจนการกระทำและปฏิบัติสิ่งต่างๆ ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่นได้ในที่สุด ซึ่งกระบวนการเหล่านี้นับได้ว่าเป็นการปลูกฝังคุณธรรมในระดับที่ลึกซึ้งและมีความยั่งยืนถาวร เพราะคุณธรรมในด้านต่างๆ นั้นล้วนมีที่มาจากคุณค่าแท้ซึ่งมนุษย์ควรปฏิบัติทั้งต่อตนเองและผู้อื่นทั้งสิ้น

แนวคิดเกี่ยวกับความพึงพอใจ

1. ความหมายของความพึงพอใจ

ความหมายของความพึงพอใจ มีดังนี้

เพ็ญแข ซ่อมณี (2544, หน้า 7) ได้ให้ความหมายความพึงพอใจไว้ว่า ความพึงพอใจหมายถึงความรู้สึกพอใจในงานที่ทำและเต็มใจที่จะปฏิบัติงานนั้นให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กร คนจะรู้สึกพอใจในงานที่ทำเมื่องานนั้นให้ผลประโยชน์ทั้งด้านวัตถุและด้านจิตใจ ซึ่งสามารถตอบสนองความต้องการพื้นฐานของเขาได้

ประภากรณ์ สุรปภา (2544, หน้า 9) กล่าวไว้ว่า ความพึงพอใจเป็นระดับขั้นตอนความรู้สึกในทางบวกหรือทางลบของคนที่มีลักษณะต่างๆ ของงานรวมทั้งงานที่ได้รับมอบหมาย การจัดระบบงานและความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงาน

อารมณศรี เทียนทอง (2544, หน้า 48) กล่าวไว้ว่า ความพึงพอใจเกิดจากความต้องการและความต้องการนั้นๆ ได้รับการตอบสนองอย่างเพียงพอ บุคคลในโรงเรียนอาจเกิดความพึงพอใจแตกต่างกัน บางคนอาจพึงพอใจเพราะงานที่ทำประสบความสำเร็จ บางคนอาจพึงพอใจเพราะลักษณะงานที่ปฏิบัติ แต่บางคนอาจพึงพอใจ

เพราะเพื่อนร่วมงาน

กนริษา นราศรี (2544, หน้า 28) ได้ให้ความหมายของความพึงพอใจไว้ว่า “ความพึงพอใจ” เป็นสิ่งที่ทำให้ทุกคนเกิดความสบายใจ เนื่องจากสามารถตอบสนองความต้องการของเขา ทำให้เขาเกิดความสุข

กาญจนา อรุณสุขขรจี้ (2546, หน้า 5) กล่าวว่า ความพึงพอใจของมนุษย์เป็นการแสดงออกทางพฤติกรรมที่เป็นนามธรรม ไม่สามารถมองเห็นเป็นรูปร่างได้ การที่เราจะทราบว่า บุคคลมีความพึงพอใจหรือไม่ สามารถสังเกตโดยการแสดงออกที่ค่อนข้างสลับซับซ้อน และต้องมีสิ่งที่ตรงต่อความต้องการของบุคคล จึงจะทำให้บุคคลเกิดความพึงพอใจ ดังนั้นการสร้างสิ่งเร้าจึงเป็นแรงจูงใจของบุคคลนั้นให้เกิดความพึงพอใจในงานนั้น

วาณี ทองเสวด (2548, หน้า 7) กล่าวว่า ความพึงพอใจเป็นความรู้สึกภายในที่แต่ละคนเปรียบเทียบระหว่างความคิดเห็นต่อสภาพการณ์ที่อยากให้เป็นหรือคาดหวัง หรือรู้สึกว่าจะสมควรจะได้รับ ผลที่ได้จะเป็นความพึงพอใจหรือไม่พึงพอใจ เป็นการตัดสินใจของแต่ละบุคคล

ชวลิต ปานมาก (2548, หน้า 18) กล่าวว่า ความพึงพอใจ หมายถึง ความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบ หรือพอใจต่อสิ่งใด หรือปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

Good (1973, p. 320) ได้ให้ความหมายของความพึงพอใจไว้ว่า หมายถึง คุณภาพ สภาพ หรือระดับความพึงพอใจ ซึ่งเป็นผลจากความสนใจต่างๆ และทัศนคติของบุคคลที่มีต่องาน

Maynard W. Shelly (1975, p. 9) ได้ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับความพึงพอใจ ซึ่งสรุปได้ว่าความพึงพอใจเป็นความรู้สึก แบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ ความรู้สึกในทางบวก และความรู้สึกในทางลบ ความรู้สึกในทางบวกเป็นความรู้สึกที่เมื่อเกิดขึ้นแล้วทำให้เกิดความสุข ความสุขนี้เป็นความสุขที่แตกต่างจากความรู้สึกทางบวกอื่นๆ กล่าวคือเป็น

ความรู้สึกที่มีระบบย้อนกลับความสุขสามารถทำให้เกิดความสุขหรือความรู้สึกทางบวกอื่นๆ ความรู้สึกทางลบ ความรู้สึกทางบวกและความรู้สึกที่มีความสัมพันธ์กันอย่างสลับซับซ้อนและระบบความสัมพันธ์ของความรู้สึกทั้งสามนี้ เรียกว่า ระบบความพึงพอใจ

Locke, quoted in Lee and others (1994, p. 84) ให้ความหมายว่า หมายถึง ความรู้สึกหรือสภาพอารมณ์ทางบวกที่มีผลจากการประเมินงานประสบการณ์ในงานของบุคคลคนหนึ่ง ซึ่งเกิดจากการเปรียบเทียบกับความต้องการของตน

สรุปความพึงพอใจเป็นความรู้สึกภายในที่แต่ละคนเปรียบเทียบระหว่างความคิดเห็นต่อสภาพการณ์ที่อยากให้เป็นหรือคาดหวัง หรือรู้สึกว่าสมควรจะได้รับ แยกเป็นความรู้สึกในทางบวกและลบ ความรู้สึกในทางบวกเป็นความรู้สึกที่เมื่อเกิดขึ้นแล้วทำให้เกิดความสุข ผลที่ได้จะเป็นความพึงพอใจหรือไม่พึงพอใจเป็นการตัดสินของแต่ละบุคคล

2. ทฤษฎีเกี่ยวกับความพึงพอใจ

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความพึงพอใจมีนักการศึกษากล่าวถึง ได้แก่ ทฤษฎีสองปัจจัยของ Herzberg (Herzberg' Two-Factor Theory) ซึ่งเป็นทฤษฎีที่เสนอแนะว่าความพึงพอใจในการทำงาน ประกอบด้วย สองแนวคิด (คิริวรธรณ เสรีรัตน์ และคณะ, 2545, หน้า 313-315) คือ

1. แนวคิดที่มีขอบเขตจากความพึงพอใจ (Satisfaction) ไปยังความพึงพอใจ (Satisfaction) และได้รับอิทธิพลจากปัจจัยจูงใจ (Motivation Factor)
2. แนวคิดที่มีขอบเขตจากความไม่พึงพอใจ (Dissatisfaction) ไปยังความไม่มีความไม่พอใจ (no dissatisfaction) และได้รับอิทธิพลจากปัจจัยอนามัย (Hygiene Factor)

ทฤษฎีนี้ได้มีการพัฒนาโดย Herzberg ในปีคริสต์ศักราช 1950-1959 และในช่วงแรกของปีคริสต์ศักราช 1960-1969 ทฤษฎี 2 ปัจจัย ประกอบด้วย 1 ปัจจัยจูงใจหรือจูงใจ 2 ปัจจัยการดำรงรักษาหรือปัจจัยสุขอนามัย โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. ปัจจัยการจูงหรือตัวจูงใจ (Motivation Factor หรือ Motivators) เป็นปัจจัยภายนอก (ความต้องการภายใน) ของบุคคลที่มีอิทธิพลในการสร้างความพึงพอใจในการทำงาน (job satisfiers) เช่น ความก้าวหน้า ความสำเร็จ การยกย่อง เป็นต้น

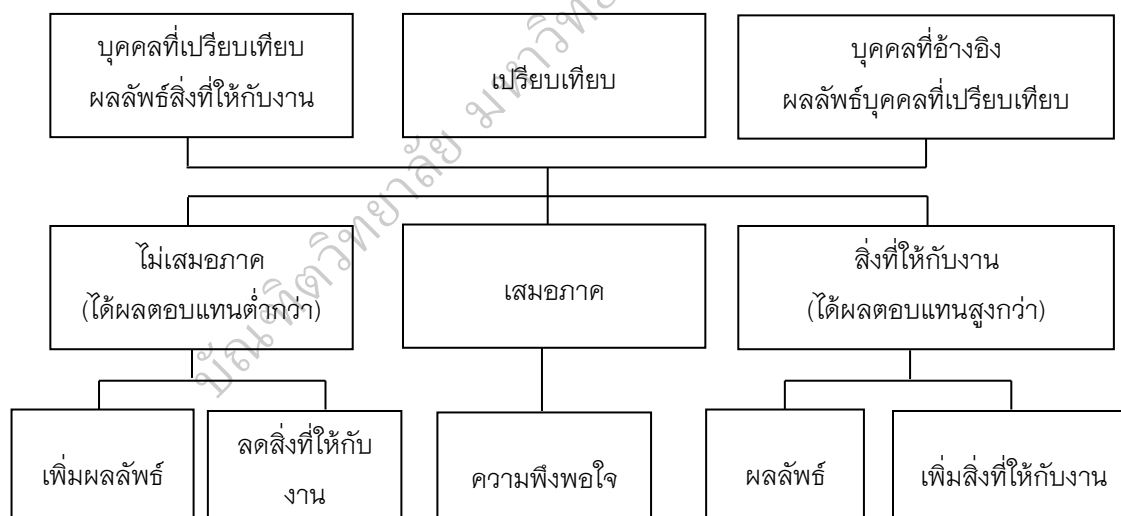
2. ปัจจัยการดำรงรักษา (Maintenance Factor) หรือปัจจัยอนามัย (hygiene factor) เป็นปัจจัยภายนอกที่ป้องกันไม่ให้งานเกิดความไม่พึงพอใจ

ในการทำงาน การเสนอสุขอนามัยไม่ใช่วิธีการจูงใจที่ดีที่สุดในทัศนะของ Herzberg แต่เป็นการป้องกันความไม่พอใจ ประกอบด้วย ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการทำงานหรือการขาดงานของพนักงาน เช่น นโยบายบริษัท การบังคับบัญชา ความมั่นคงในงาน ค่าตอบแทน สภาพการทำงาน เป็นต้น

Adams (1963, pp. 422–436) ได้เสนอทฤษฎีความเสมอภาค (equity theory) โดยชี้ให้เห็นว่าความขัดแย้งหรือความไม่เสมอภาคจะเกิดขึ้นทุกครั้งที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งรับรู้ว่าอัตราส่วนระหว่างผลลัพธ์ที่ได้จากงาน (job outcomes) กับสิ่งที่เขาให้กับงาน (job inputs) เมื่อเปรียบเทียบกับบุคคลอื่นในหน่วยงานเดียวกันหรือนอกหน่วยงานก็ได้ว่าอยู่ในลักษณะที่ไม่เสมอภาค โดยสิ่งที่ใช้เปรียบเทียบในทฤษฎีนี้ประกอบด้วยผลลัพธ์ที่ได้จากงาน และสิ่งที่ให้กับงาน

ผลลัพธ์ที่ได้จากงาน หมายถึง รางวัลที่ได้จากความสำเร็จในงานที่ทำ เช่น ค่าจ้าง การเลื่อนตำแหน่ง การยกย่อง การยอมรับ และสถานภาพ

สิ่งที่ให้กับงาน หมายถึง ความพยายาม การปฏิบัติงาน ทักษะ คุณภาพของผลผลิต ปริมาณของผลผลิต ดังที่แสดงในภาพประกอบ 6

ภาพประกอบ 6 ทฤษฎีความเสมอภาคกับการสร้างความพึงพอใจ

ที่มา : Adams (1963, p. 422)

จากภาพประกอบ 6 เมื่อบุคคลใดบุคคลหนึ่งเปรียบเทียบผลลัพธ์ที่ได้จากงาน และสิ่งที่ได้รับงานบุคคลอื่นที่มีลักษณะเท่าเทียมกันอย่างคร่าวๆ ปรากฏว่า อัตราส่วนทั้งสองไม่สมดุลกัน บุคคลนั้นจะได้รับการกระตุ้นหรือจูงใจให้ลดความไม่เสมอภาคลง

โดยการเพิ่มหรือลดผลลัพธ์ที่ได้จากงานหรือสิ่งที่ให้กับงานของบุคคลผู้นั้นต่ำกว่าบุคคลที่อ้างถึง บุคคลนั้นก็อาจจะขอให้มีการเพิ่มผลลัพธ์ให้มากขึ้นหรืออาจจะลดสิ่งที่ให้กับงานลง และในทางตรงข้าม ถ้าอัตราส่วนระหว่างผลลัพธ์ที่ได้จากงานกับสิ่งที่ให้กับงานของบุคคลนั้นสูงกว่าบุคคลที่อ้างถึง บุคคลนั้นจะถูกจูงใจให้ลดความไม่เสมอภาคโดยการลดผลลัพธ์หรือเพิ่มสิ่งที่ให้กับงาน แต่เมื่อเปรียบเทียบแล้วปรากฏว่ามีความเสมอภาคกันก็จะเป็นสิ่งจูงใจที่ทำให้บุคคลนั้นเกิดความพึงพอใจในการปฏิบัติงาน

Maslow (1970, p. 210) ได้เสนอทฤษฎีลำดับขั้นตอนของความต้องการ (need-hierarchy theory) ซึ่งเป็นทฤษฎีการจูงใจที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง ทฤษฎีการจูงใจของ Maslow ตั้งอยู่บนสมมติฐานที่ว่ามนุษย์มีความต้องการอยู่เสมอไม่มีที่สิ้นสุด ความต้องการมีลำดับขั้นตามลำดับความสำคัญ ซึ่งลำดับขั้นความต้องการมีดังนี้

1. ความต้องการด้านร่างกาย (physiology needs) เป็นความต้องการขั้นพื้นฐานและจำเป็นที่สุดสำหรับการดำรงชีวิตของมนุษย์ เป็นความต้องการได้รับการตอบสนองก่อนความต้องการอื่นๆ ความต้องการด้านนี้ ได้แก่ ความต้องการอาหาร น้ำ ที่อยู่อาศัย ฯลฯ

2. ความต้องการความปลอดภัย (safety needs) เมื่อความต้องการด้านร่างกายได้รับการตอบสนองแล้ว มนุษย์ก็จะเกิดความต้องการความปลอดภัย เป็นความรู้สึกที่ต้องการความมั่นคง ปลอดภัย การได้รับความคุ้มครอง การได้อยู่ในสังคมที่เป็นระเบียบ มีกฎหมายที่จะช่วยคุ้มครอง ให้พ้นภัยอันตรายต่างๆ

3. ความต้องการการเป็นเจ้าของ (love and belongingness needs) เป็นความต้องการเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกัน การได้รับการยอมรับจากบุคคลอื่น และการเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มทางสังคม

4. ความต้องการได้รับการยกย่อง (esteem needs) ต้องการได้รับการยกย่องเคารพนับถือจากคนในสังคม รวมถึงความเชื่อมั่นในตนเอง ความสำเร็จ ความสามารถ ความเป็นอิสระและเสรีภาพ

5. ความต้องการได้รับความสำเร็จตามความนึกคิด (the needs for self-actualization) เมื่อความต้องการทั้ง 4 ขั้น ข้างต้นได้รับการตอบสนองแล้ว มนุษย์จะเกิดความต้องการอยากจะเป็นในสิ่งที่ตนอยากเป็น แต่ก็เป็นการยากลำบากที่จะบรรลุถึงความต้องการขั้นนี้ได้

สรุปทฤษฎีที่เกี่ยวกับความพึงพอใจประกอบด้วยทฤษฎีสองปัจจัยของ Herzberg ประกอบด้วย 1) ปัจจัยจูงใจหรือจูงใจ 2) ปัจจัยการดำรงรักษาหรือปัจจัยสุขอนามัย ส่วนทฤษฎีการจูงใจของ Maslow ตั้งอยู่บนสมมติฐานที่ว่ามนุษย์มีความต้องการอยู่เสมอไม่มีที่สิ้นสุด ความต้องการมีลำดับขั้นตามลำดับความสำคัญได้แก่ความต้องการด้านร่างกาย ความต้องการความปลอดภัย ความต้องการการเป็นเจ้าของ ความต้องการได้รับการยกย่อง ความต้องการได้รับความสำเร็จตามความนึกคิด และทฤษฎีความเสมอภาคของ Adams ซึ่งให้เห็นว่าความขัดแย้งหรือความไม่เสมอภาคจะเกิดขึ้นทุกครั้งที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งรับรู้ว่าจะอัตราส่วนระหว่างผลลัพธ์ที่ได้จากงาน กับสิ่งที่เขาให้กับงานเมื่อเปรียบเทียบแล้วปรากฏว่ามีความเสมอภาคกันก็จะเป็นสิ่งจูงใจที่ทำให้บุคคลนั้นเกิดความพึงพอใจในการปฏิบัติงาน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. งานวิจัยในประเทศ

ในการพัฒนาหลักสูตรเสริมเพื่อเสริมสร้างคุณธรรมในยุคนาอาเซียน โดยใช้แนวคิดจิตตปัญญาศึกษาและโยนิโสมนสิการ สำหรับนักเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสกลนคร เขต 1 ผู้วิจัยได้ศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องภายในประเทศ ดังนี้

ธนุพล สุนทรรัตน์ (2550, หน้า 141-148) ได้พัฒนาหลักสูตรเสริมเพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษาเอกชนมีขั้นตอนการพัฒนา 4 ขั้นตอน คือ การสำรวจและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน การพัฒนาหลักสูตรเสริม การตรวจสอบประสิทธิภาพของหลักสูตรเสริม และการปรับปรุงหลักสูตรเสริม พบว่าเจตคติกับพฤติกรรมการมีคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนมีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 คุณธรรมจริยธรรมกลุ่มทดลองมีค่าเฉลี่ยโดยรวมสูงกว่ากลุ่มควบคุม

เดิมน้ำ ชาวหินฟ้า (2550, หน้า 34-64) ได้ศึกษาแนวทางการปลูกจิตสำนึกคุณธรรมผ่านระบบการศึกษา : กรณีศึกษามูลนิธิพุทธฉือจี้ ไต้หวัน ที่ได้ดำเนินการจัดการเรียนการสอนมากกว่า 10 ปี จากการศึกษาพบว่าเป็นตัวอย่างขององค์กร

ที่มีรูปแบบสำเร็จในการจัดการเรียนการสอนโดยใช้หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา เป็นแกนหลักด้วยวิธีแทรกเข้าไปในกิจกรรมการเรียนรู้ของนักเรียนในทุกช่วงโอกาส โดยมีพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครูเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมอย่างต่อเนื่องและสอดคล้องกับวิถีชีวิตประจำวัน ซึ่งมหาวิทยาลัยศรีอริยโศภิตในประเทศไทยได้หันมีพันธกิจในการผลิตบัณฑิต ที่มีมุมมองหลากหลาย สามารถประสบความสำเร็จตามเป้าหมายของตนไปพร้อมกับพบความหมายของชีวิต ดังจะเห็นได้จากหลักสูตรคณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีอริยโศภิต ได้ถือหลักพรหมวิหาร 4 ประกอบด้วย 1) เมตตา เพื่อฝึกการมีจิตใจที่ต้องการให้ผู้อื่นมีความสุข 2) กรุณา เพื่อฝึกลงมือทำเพื่อช่วยให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ 3) มุทิตา เพื่อฝึกเรียนรู้ เข้าใจและกตัญญูในสรรพสิ่ง 4) อุเบกขา เพื่อฝึกเข้าใจความเป็นธรรมชาติ ธรรมดาสมาารถลดตัวตนและปล่อยวาง กล่าวคือเป็นหลักสูตรที่ผสมผสานและเน้นความสำคัญของการฝึกอบรม ศิลปวัฒนธรรมมนุษยศาสตร์ และการพัฒนาจิตวิญญาณ บรรยายภาศการเรียนการสอนของมหาวิทยาลัยจึงเน้นเรื่องของการรักความเมตตาเป็นหลักการสำคัญ

อัคพงศ์ สุขมาตย์ (2553, หน้า 148-154) ได้พัฒนาหลักสูตรเสริมสร้างคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา ซึ่งคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียน ประกอบด้วย ความตระหนักรู้ในตนเอง ความเมตตา กรุณา และจิตสาธารณะ ดำเนินการตามรูปแบบการวิจัยและพัฒนา 4 ขั้นตอน คือ การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน การพัฒนาหลักสูตร การทดลองใช้หลักสูตร การปรับปรุงและแก้ไขหลักสูตร หลักสูตรที่พัฒนาขึ้นประกอบด้วยองค์ประกอบ คือ หลักการและเหตุผล แนวคิดพื้นฐาน จุดมุ่งหมาย โครงสร้างหลักสูตร กิจกรรมการเรียนรู้ สื่อการเรียนรู้ แหล่งการเรียนรู้และแนวการวัดและประเมินผล ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ประกอบด้วย การสร้างความพร้อม การเสริมสร้างคุณลักษณะการคิด การเชื่อมโยง พบว่านักเรียนกลุ่มทดลองมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ได้แก่ คุณลักษณะความตระหนักรู้ในตนเอง ความเมตตา กรุณา และจิตสาธารณะ เปลี่ยนแปลงไปหลังการทดลองสูงกว่านักเรียนกลุ่มควบคุม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และนักเรียนมีความพึงพอใจต่อหลักสูตรในระดับมากที่สุด

พลวัต วุฒิประจักษ์ (2553, หน้า 142-150) ได้พัฒนาหลักสูตรรายวิชา จิตตปัญญาศึกษาสำหรับครูเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะบัณฑิตครูที่พึงประสงค์ พบว่าผล การศึกษาข้อมูลพื้นฐานมีความสำคัญอย่างยิ่งเป็นพื้นฐานในการพัฒนาจิตของนักศึกษาคู

โดยมีคุณลักษณะความตระหนักรู้ในตน ความเมตตากรุณา จิตสาธารณะ และการคิดอย่างมีวิจารณญาณโดยทุกฝ่ายเห็นความสำคัญในการพัฒนาหลักสูตรรายวิชา โดยเฉพาะหน่วยผลิตและหน่วยงานผู้ใช้บัณฑิตครู ผลการพัฒนาได้รูปแบบการพัฒนาหลักสูตรที่มีหลักการจิตตปัญญาศึกษา จุดประสงค์เพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะบัณฑิตครูที่พึงประสงค์ตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา สาระการเรียนรู้เกี่ยวกับการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง การสงบนิ่ง โยคะ สุนทรียสนทนา สุนทรียศิลป์ การศึกษาชุมชน กิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ การพัฒนาหลักสูตร มี 4 ขั้นตอน คือ ขั้นการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน ขั้นตอนออกแบบและพัฒนาหลักสูตร ขั้นการสร้างสรรคประสพการณ์ ขั้นการสะท้อนข้อมูลจากการพัฒนาหลักสูตรและขั้นการนำหลักสูตรไปใช้ในชั้นเรียน ขั้นตอนตามรูปแบบ ได้แก่ ขั้นสงบนิ่งอยู่กับตัวเอง ขั้นการให้ความรู้ ขั้นเรียนรู้ประสพการณ์จากกิจกรรม ขั้นสะท้อนความคิดจากการจัดกิจกรรม โดยมีการขับเคลื่อนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในแต่ละขั้น คือ การสร้างความตระหนักรู้ในตน เสริมสร้างประสพการณ์ ใคร่ครวญตรวจสอบการเปลี่ยนแปลง

นิรุทธ์ วัฒนภาส (2553, หน้า 228-237) ได้ศึกษาผลกลุ่มจิตวิทยาการปรึกษาแนวโยนิโสมนสิการ พบว่าหลังการทดลองนักศึกษาที่เข้ากลุ่มทดลองมีคะแนนพฤติกรรมจิตสำนึกสาธารณะ มีคะแนนพฤติกรรมจิตสำนึกสาธารณะสูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และหลังการทดลองและระยะติดตามผล 4 สัปดาห์ นักศึกษาที่เข้ากลุ่มทดลองมีความคงทนของคะแนนพฤติกรรมจิตสำนึกสาธารณะอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 การวิเคราะห์เนื้อหา พบว่า หลังการเข้ากลุ่มจิตวิทยาการปรึกษาแนวโยนิโสมนสิการนักศึกษาเกิดการรู้คิดจากสัมพันธภาพที่ขยายความเข้าใจโลก และชีวิตตามจริงและมีพฤติกรรมจิตสำนึกสาธารณะเพิ่มขึ้นในทุกด้าน ได้แก่ การตระหนักรู้และมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา การอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล การเคารพหน้าที่และข้อปฏิบัติทางสังคม และการอุทิศตนทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวมโดยผู้นำกลุ่มเป็นปัจจัยเริ่มต้นนำไปสู่การเพิ่มพูนพฤติกรรมจิตสำนึกสาธารณะของนักศึกษาที่เข้ากลุ่ม

พระสุพัฒน์ เรือเรือ (2553, หน้า 140-148) ได้ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชนตามทัศนะของนักเรียนและผู้ปกครองในช่วงชั้นที่ 3 โรงเรียนหน้าพระลาน (พิบูลสงคราม) จังหวัดสระบุรี พบว่า

บทบาทพระสงฆ์ต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชนนักเรียนมีความคิดเห็นต่อบทบาทพระสงฆ์โดยรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก ด้านความกตัญญูทเวที มากที่สุด รองลงมาด้านความซื่อสัตย์ ความอุตสาหะ การรักษาระเบียบวินัย ความประหยัด ความยุติธรรม ความเมตตากรุณา ความมีเหตุผล ความรับผิดชอบ ความเสียสละ และความสามัคคีตามลำดับ ผู้ปกครองมีความคิดเห็นต่อความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์โดยรวมภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมากด้านความกตัญญูทเวที มากที่สุด รองลงมาคือ ด้านความซื่อสัตย์ ความเมตตากรุณา การรักษาระเบียบวินัย ความอุตสาหะ ความมีเหตุผล ความรับผิดชอบ ความประหยัด ความเสียสละ ความสามัคคี ความยุติธรรมตามลำดับ การเปรียบเทียบบทบาทพระสงฆ์ต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชนจำแนกตามเพศ รายได้เฉลี่ยต่อเดือนมีระดับความคิดเห็นในภาพรวมไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ส่วนอายุและระดับการศึกษามีระดับความคิดเห็นในภาพรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 และ 0.001 ตามลำดับ

ศิริประภา พุทธิกุล (2554, หน้า 72-83) ได้พัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษาเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ที่เปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานของนิสิตสาขาวิชาการศึกษาศิลปะวัฒนธรรม: ภาควิชาการศึกษาศิลปะวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยบูรพา พบว่ากระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษามีโครงสร้างดังนี้ ประชญาพื้นฐานได้แก่ความเชื่อมั่นในความเป็นมนุษย์และกระบวนการทัศน์องค์รวม หลักการพื้นฐานได้แก่ การพิจารณาด้วยใจอย่างใคร่ครวญการบูรณาการการเชื่อมโยงการเรียนรู้ การส่งเสริมบรรยากาศแห่งกัลยาณมิตร และความมีอิสระผ่อนคลาย การสร้างความหมายของการเรียนรู้ที่เปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานด้วยตนเอง และการส่งเสริมแบบแผนกิจกรรมที่มีจังหวะสม่ำเสมอ วัตถุประสงค์คือ เพื่อให้ นิสิตพัฒนาการเรียนรู้ที่เปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เงื่อนไขของการจัดกระบวนการเรียนรู้ ลักษณะของกิจกรรมประกอบด้วย การปฏิบัติผ่านความสงบนิ่ง การปฏิบัติผ่านการเคลื่อนไหว การปฏิบัติผ่านกระบวนการเชิงสร้างสรรค์ การปฏิบัติแบบนักกิจกรรม การปฏิบัติผ่านพิธีกรรมตามประเพณี และการปฏิบัติผ่านความสัมพันธ์ เนื้อหา ประกอบด้วยเนื้อหาตามรายวิชาและทักษะตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา ขั้นตอนการจัดกิจกรรม ได้แก่ การเตรียมพร้อมกายใจ การรับประสบการณ์ใหม่ และการใคร่ครวญการเรียนรู้ แนวทางการประเมินผลได้แก่ การประเมินประสิทธิผลและประสิทธิภาพของกระบวนการจัดการเรียนรู้ แนวทางการนำไปใช้และบทสรุป ผลการ

เรียนรู้หลังเข้าร่วมกระบวนการจัดการเรียนรู้ พบว่า ผลการเรียนรู้ที่เปลี่ยนแปลงขึ้นพื้นฐาน มี 2 ประการ ได้แก่ การเรียนรู้ที่เปลี่ยนแปลงขึ้นพื้นฐานในตนเองพบว่านิสิตได้เรียนรู้ การมีสติกับปัจจุบันขณะมีความเข้าใจตนเอง ยอมรับความเป็นจริงตามธรรมชาติได้เรียนรู้ วิธีการที่หลากหลายในการพัฒนาตนเองมีปัญญาในการน้อมสัจใจอย่างใคร่ครวญและ พัฒนาการรับรู้รับฟังอย่างลึกซึ้ง และการเรียนรู้ที่เปลี่ยนแปลงขึ้นพื้นฐานต่อจิตสำนึก ส่วนรวม พบว่า นิสิตเกิดการพัฒนาด้านความเข้าใจ ความรัก ความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ มีการเปลี่ยนวิธีคิดมุมมองและสัมพันธภาพต่อผู้อื่นในทางที่สร้างสรรค์ การมีชุมชน กัลยาณมิตรที่ช่วยทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้บนพื้นฐานของขอบข่ายรายวิชา และนิสิตมีคำร้อยละของคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนผ่านเกณฑ์ทุกคน

เสน่ห์ เสาวพันธ์ (2554, หน้า 113-124) ได้พัฒนาคุณภาพผู้เรียนตาม แนวทางจิตตปัญญาศึกษาโรงเรียนพุทธมรุตน์พิทยาคม พบว่า กระบวนการพัฒนาคุณภาพ ผู้เรียนมี 3 ขั้นตอน คือ การเตรียมการเพื่อนำแนวคิดจิตตปัญญาศึกษามาปรับใช้ในการ พัฒนาคุณภาพผู้เรียน การพัฒนาคุณภาพผู้เรียนตามแนวทางจิตตปัญญาศึกษาและ การถอดบทเรียนเพื่อประเมินผลคุณภาพผู้เรียนจากการพัฒนาตามแนวทางจิตตปัญญา ศึกษา และพบว่าการพัฒนาผู้เรียนตามแนวทางจิตตปัญญาศึกษาโดยผ่านกิจกรรม การปฏิบัติจริง ได้แก่ การปลูกต้นไม้ การศึกษาสวนเศรษฐกิจพอเพียง การทอผ้าไหม การประกอบอาหาร กิจกรรมจิตอาสา การเล่าความดี การทอดกฐิน การเข้าค่ายอาสา ทำให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าของตนเองและผู้อื่นมีมุมมองชีวิตที่เป็นสัมมาทิฐิ

พระมหาสายันต์ ผงพิลา (2554, หน้า 142-150) ได้ศึกษาผลการสอน เรื่องชีวิตกับสิ่งแวดล้อม โดยใช้รูปแบบการเรียนแบบโยนิโสมนสิการ และแบบปกติที่มีผล ต่อการเรียนรู้ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาและศึกษาดัชนี ประสิทธิภาพของแผนการจัดการเรียนรู้ เรื่องชีวิตกับสิ่งแวดล้อม ที่ใช้รูปแบบการเรียน แบบโยนิโสมนสิการ และเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เจตคติต่อการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อม จริยธรรมสิ่งแวดล้อม และการคิดอย่างมีวิจารณญาณของนักเรียน ผลการทดลอง พบว่า แผนการจัดการเรียนรู้ที่ใช้รูปแบบการเรียนแบบโยนิโสมนสิการ มีประสิทธิภาพ เท่ากับ 88.81/86.25 และมีดัชนีประสิทธิผล เท่ากับ 0.6753 นักเรียน กลุ่มทดลองที่เรียนโดยใช้รูปแบบการเรียนแบบโยนิโสมนสิการ มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เจตคติต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จริยธรรมสิ่งแวดล้อมโดยรวม และเป็นรายด้าน

และการคิดอย่างมีวิจารณญาณโดยรวมและเป็นรายด้าน เพิ่มขึ้นจากก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 นักเรียนกลุ่มควบคุมที่เรียนโดยใช้รูปแบบปกติ มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เจตคติต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จริยธรรมสิ่งแวดล้อม โดยรวมและเป็นรายด้าน และการคิดอย่างมีวิจารณญาณโดยรวมและเป็นรายด้าน เพิ่มขึ้นจากก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และนักเรียนกลุ่มทดลองมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เจตคติต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จริยธรรมสิ่งแวดล้อมโดยรวมและเป็นรายด้าน 4 ด้าน คือ ด้านการสร้างจิตสำนึกกตัญญูแก่เวทิต่อสิ่งแวดล้อม ด้านการไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ด้านความเกรงกลัวต่อผลกระทบของการทำลายสิ่งแวดล้อม และด้านด้านพันธะต่อสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการคิดอย่างมีวิจารณญาณ เป็นรายด้าน 3 ด้าน คือ ด้านการสรุปอ้างอิง ด้านการยอมรับข้อตกลงเบื้องต้น และด้านความดีความมากกว่านักเรียนกลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

สุรสิทธิ์ นาคสัมฤทธิ์ (2555, หน้า 3-4) ได้พัฒนาหลักสูตรเสริม

เพื่อการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมโดยใช้วิธีการลูกเสือ สำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาลัยราชภัฏสวนดุสิต ซึ่งการพัฒนาหลักสูตรมี 4 ขั้นตอน คือ การสำรวจและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน การพัฒนาหลักสูตรเสริม การตรวจสอบคุณภาพหลักสูตรเสริม การปรับปรุงหลักสูตรเสริม ใช้กลุ่มตัวอย่างนักเรียนมัธยมศึกษาลัยราชภัฏสวนดุสิต ปีการศึกษา 2556 จำนวน 100 คน แบ่งเป็นกลุ่มทดลอง 1 ห้องเรียน 50 คน และเป็นกลุ่มควบคุม 1 ห้องเรียน 50 คน พบว่า หลักสูตรเสริมเพื่อการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมโดยใช้วิธีการลูกเสือ สำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาลัยราชภัฏสวนดุสิต ประกอบด้วย หลักการและเหตุผล แนวคิดพื้นฐานในการพัฒนาหลักสูตรเสริม วัตถุประสงค์ของหลักสูตรเสริม แผนการดำเนินกิจกรรม กิจกรรมการเรียนรู้ สื่อการจัดกิจกรรม และการวัดและประเมินผล หลักสูตรเสริมมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมากที่สุดเป็นไปตามเกณฑ์ที่กำหนดทุกองค์ประกอบ นักศึกษากลุ่มทดลองกับกลุ่มควบคุมมีพฤติกรรมการมีคุณธรรมจริยธรรมโดยรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยนักศึกษากลุ่มทดลองมีพฤติกรรมการมีคุณธรรมจริยธรรมสูงกว่ากลุ่มควบคุม

ศิริรัตน์ จำปีเรือง (2555, หน้า 2-3) ได้พัฒนาหลักสูตรเสริมสร้างคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามกระบวนการสุนทรียสนทนา สำหรับนักศึกษาพยาบาล

โดยใช้กระบวนการวิจัย 4 ขั้นตอน คือ ศึกษาแนวคิดการจัดกิจกรรมสุนทรียสนทนา สร้างและตรวจสอบคุณภาพหลักสูตร ทดลองใช้หลักสูตร ประเมินหลักสูตร พบว่า นักศึกษานักศึกษาพยาบาลมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ด้านการตระหนักรู้ในตน การเคารพคุณค่าความเป็นมนุษย์ และการพยาบาลแบบองค์รวมหลังทดลองสูงกว่าก่อนทดลองอย่าง มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 การพยาบาลแบบองค์รวมสูงกว่าเกณฑ์ร้อยละ 70 การประเมินหลักสูตร พบว่า ปัจจัยนำเข้า กระบวนการและผลผลิตของหลักสูตร มีความเหมาะสมมาก

วัลลยา ธรรมอภิบาล (2555, หน้า 1-2) ได้พัฒนาหลักสูตรเสริมสร้าง จิตสาธารณะ สำหรับนิสิตระดับปริญญาตรี โดยดำเนินการพัฒนา 4 ขั้นตอน คือ ศึกษา และวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน สร้างหลักสูตร ทดลองใช้หลักสูตร ประเมินผล พบว่าระดับ จิตสาธารณะของนิสิตกลุ่มเป้าหมายก่อนทดลองและหลังทดลองแตกต่างกันอย่างมี นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

นัฐกานต์ เหลาแก้ว (2555, หน้า 1-2) ได้ศึกษาผลของการจัด กระบวนการเรียนรู้โดยประยุกต์การสอนแบบสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการที่มีต่อ ความรับผิดชอบและความสามารถในการคิดแก้ปัญหาคณิตศาสตร์ของนักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 พบว่า คู่มือการจัดการกระบวนการเรียนรู้โดยประยุกต์การสอน แบบสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการมีค่าดัชนีประสิทธิผลด้านความรับผิดชอบที่ระดับ .56 และด้านความสามารถในการคิดแก้ปัญหาคณิตศาสตร์ที่ระดับ .65 นักเรียนมีความรับผิดชอบ และความสามารถในการคิดแก้ปัญหาทางคณิตศาสตร์ หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมี นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

สุกัญญา มะลิวัลย์ (2555, หน้า 1-2) ได้ศึกษาผลการใช้กระบวนการ จิตตปัญญาศึกษาต่อทักษะชีวิตนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โดยเปรียบเทียบผลก่อน และหลังทดลอง ของกลุ่มทดลอง และของกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม พบว่ากลุ่มทดลอง มีคะแนนทักษะชีวิตสูงขึ้น และสูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

กীরติวิทย์ สุวรรณธรรมา (2556, หน้า 1-2) ได้พัฒนารูปแบบการเรียน

การสอนจิตสาธารณะตามแนวคิดจิตตปัญญาและทฤษฎีปัญญาสังคมสำหรับนักเรียน ประถมศึกษา ดำเนินการ 4 ระยะ คือ ศึกษาบริบทการจัดการเรียนการสอนจิตสาธารณะ พัฒนารูปแบบ ศึกษาประสิทธิผลของรูปแบบ และขยายผลการใช้รูปแบบ พบว่ารูปแบบ การเรียนการสอนจิตสาธารณะตามแนวคิดจิตตปัญญาและทฤษฎีปัญญาสังคมมี กระบวนการเรียนการสอน 6 ขั้นตอน คือ ทำสมาธิแผ่เมตตาจิต ฟินิจตัวแบบจิตสาธารณะ พิจารณาด้วยใจอย่างใคร่ครวญ มุ่งสู่การปฏิบัติ ประเมินการปฏิบัติของตน สะท้อนผล การปฏิบัติ ผลการใช้รูปแบบนักเรียนมีคะแนนเฉลี่ยพฤติกรรมจิตสาธารณะหลังเรียนสูง กว่าก่อนเรียน และคะแนนเฉลี่ยพฤติกรรมจิตสาธารณะหลังเรียน 2 สัปดาห์ และ 4 สัปดาห์ ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 แสดงว่านักเรียนมีความคงทน ในพฤติกรรมจิตสาธารณะ การขยายผลนักเรียนมีคะแนนเฉลี่ยพฤติกรรมจิตสาธารณะ หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

พระเสถียร นานอก (2556, หน้า 1-2) ได้ศึกษาผลการจัดการเรียนรู้ ตามแนวโยนิโสมนสิการที่มีต่อการคิดวิจารณ์ญาณของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 พบว่านักเรียนมีความคิดวิจารณ์ญาณหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ .05 และมีความพึงพอใจต่อการจัดการเรียนรู้ตามแนวโยนิโสมนสิการในระดับมาก

นำพงศ์ สุขสบาย (2556, หน้า 1-2) ได้พัฒนาคุณลักษณะความเป็น พลเมืองดีที่พึงประสงค์ของประชาคมอาเซียน ด้วยกิจกรรมการเรียนรู้ตามแนวคิด จิตตปัญญาศึกษา ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการ 3 วงจร หลังจากการทดลองจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเสร็จสิ้นลงในแต่ละวงจร ปฏิบัติการได้ทำการทดสอบย่อยเพื่อประเมินความก้าวหน้าของนักเรียน พบว่า นักเรียน มีพัฒนาการด้านคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีที่พึงประสงค์ของประชาคมอาเซียน ร้อยละ 78.40 ของคะแนนเต็มซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ที่ตั้งไว้ และนักเรียนที่ผ่านเกณฑ์มีจำนวน 23 คน คิดเป็นร้อยละ 82.14 ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ที่ตั้งไว้ นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ร้อยละ 79.28 ของคะแนนเต็มซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ที่ตั้งไว้ และนักเรียนที่ผ่านเกณฑ์มีจำนวน 22 คน คิดเป็นร้อยละ 78.57 ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ที่ตั้งไว้

วิจิตรพรรณ ลาภะ (2557, หน้า 2-3) ได้พัฒนาหลักสูตรเสริมสร้าง

จิตสาธารณะ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาหลักสูตรเสริมสร้างจิตสาธารณะ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ดำเนินการวิจัย 3 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การศึกษาข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนาหลักสูตร โดยศึกษาเอกสาร/งานวิจัย และแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตรและสอบถามจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง จำนวน 533 คน 2) การสร้างและประเมินคุณภาพหลักสูตร โดยนำข้อมูลพื้นฐานมาเป็นแนวทางในจัดทำร่างหลักสูตร และประเมินคุณภาพหลักสูตรโดยผู้เชี่ยวชาญ เมื่อได้เอกสารหลักสูตรแล้วจัดทำเอกสารประกอบหลักสูตร ได้แก่ แผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้และแบบวัดจิตสาธารณะสำหรับนักเรียน หลังจากนั้นนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญประเมินคุณภาพ 3) การศึกษาผลการใช้หลักสูตร โดยนำหลักสูตรที่สร้างขึ้นไปทดลองใช้กับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จำนวน 21 คนที่กำลังศึกษาอยู่ในภาคเรียนที่ 1/2556 โรงเรียนเทศบาล 2 วัดชัยมงคล สังกัดสำนักงานเทศบาลเมืองบางมูลนาก จังหวัดพิจิตร โดยจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามแผนและวัดผลประเมินผลโดยใช้แบบวัดจิตสาธารณะ สำหรับนักเรียนก่อนเรียนและหลังเรียน ผลการวิจัยพบว่า 1) นักเรียนมีพฤติกรรมด้านจิตสาธารณะอยู่ มีปัญหาการเสริมสร้างจิตสาธารณะสำหรับนักเรียนด้านปัจจัยด้านกระบวนการและด้านผลผลิตอยู่ในระดับมาก และเนื้อหาสาระในการเสริมสร้างจิตสาธารณะมีความต้องการจำเป็นอยู่ในระดับมาก 2) หลักสูตรเสริมสร้างจิตสาธารณะ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มีองค์ประกอบที่มีคุณภาพระดับมาก 3) นักเรียนที่ได้รับการสอนโดยใช้หลักสูตร มีคะแนนจากการทำแบบวัดจิตสาธารณะหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และมีนักเรียนที่ได้คะแนนจากการทำแบบวัดหลังเรียน ผ่านเกณฑ์ร้อยละ 75 ของคะแนนเต็ม จำนวน 20 คน คิดเป็นร้อยละ 95.24 ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ที่ตั้งไว้ คือ ร้อยละ 75 ของนักเรียนทั้งหมด

2. งานวิจัยต่างประเทศ

ในการพัฒนาหลักสูตรเสริมเพื่อเสริมสร้างคุณธรรมในยุคประชาอาเซียน โดยใช้แนวคิดจิตตปัญญาศึกษาและโยนิโสมนสิการ สำหรับนักเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสกลนคร เขต 1 ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยต่างประเทศ ดังนี้

Nozawa, Ayako (2004, pp. 1-4) ได้ศึกษาเรื่อง A way to awakening: Five educator' experiences of integrating contemplative practices into their live

(Ontario) ศึกษาถึงการฝึกปฏิบัติเพื่อพัฒนาตนเองโดยองค์รวมของนักศึกษา 5 คน ที่ได้ฝึกสมาธิ โยคะ และไทเก๊ก (Tai chi) มาเป็นเวลา 6-15 ปี โดยวิธีการสัมภาษณ์ สันทนาการกลุ่ม และการใช้ทัศนศิลป์และบทร้อยกรองเพื่อสื่อถึงประสบการณ์ของผู้ร่วมการวิจัย พบว่าการนำแนวปฏิบัติแบบจิตตปัญญาศึกษาไปใช้ในชีวิตครูส่งผลต่อการพัฒนาตัวครูอย่างเป็นองค์รวมทั้งคุณภาพชีวิตส่วนตนและคุณภาพการสอน พบว่าครูที่ปฏิบัติสมาธิแบบจิตตปัญญาศึกษามีการรับรู้ตนเองสูงขึ้น สอนได้อย่างเป็นธรรมชาติสอดคล้องกับธรรมชาติของตนเองได้ดียิ่งขึ้นและครูสามารถช่วยนักเรียนเกิดการเรียนรู้ที่เป็นองค์รวม

Bezzina, Michael (2007, pp. 1-5) ได้ศึกษาวัตถุประสงค์คุณธรรมและความเป็นผู้นำที่ใช้ร่วมกันกับผู้นำการเปลี่ยนแปลงการเรียนรู้และการเรียนรู้การศึกษา นำร่อง เป็นการศึกษาที่ได้รับความสนใจจากการจัดการที่ดีของกิจกรรม แต่ได้รับความสนใจน้อยกว่าวัตถุประสงค์คุณธรรมที่ใช้ร่วมกันและการเชื่อมต่อระหว่างคุณธรรมและความเป็นผู้นำที่ใช้ร่วมกันในการแสวงหาของการเรียนรู้ ผู้นำการปฏิรูปการเรียนรู้และผู้เรียน (LTLL) โครงการนำร่องที่กำหนดไว้ในการสำรวจและนำเสนอบางส่วนของความเข้าใจที่เกิดขึ้นจากนักบิน, การวาดภาพโดยเฉพะอย่างยิ่งเกี่ยวกับการสัมภาษณ์กลุ่มวารสารและการอภิปรายบนเว็บเป็นแหล่งที่มาของข้อมูล การศึกษาความสำคัญของวัตถุประสงค์ทางศิลปะธรรมที่ใช้ร่วมกัน เน้นความจำเป็นที่ได้รับการสนับสนุนผ่านกรอบความคิดร่วมกันและความสม่ำเสมอในการใช้ภาษา ประสบการณ์ในโรงเรียน LTLL ยืนยันสถานภาพของการเป็นผู้นำที่ใช้ร่วมกันในการแสวงหาของการเรียนรู้ที่แท้จริง

Buda, Sharon Liddell (2009, pp. 4-6) ศึกษาการสร้างและการใช้หลักสูตรที่นำเอาสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีศิลปะเป็นฐานเข้ามาบูรณาการด้วยการสนับสนุนจากชุมชนการเรียนรู้ การศึกษาโครงการหลักสูตรเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมระยะสามปีได้รับการบันทึก และเขียนด้วยความใส่ใจต่อกระบวนการสร้างและใช้หลักสูตรร่วมกันในขณะเปิดเผยให้เห็นศักยภาพที่ซ่อนอยู่สำหรับชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่ได้รับการสนับสนุนอย่างพิถีพิถระห์เพื่อทำให้การสร้างหลักสูตรได้ผลดี โครงการหลักสูตรได้รับการบูรณาการข้ามวิชาในทุกวิทยากร และภายในชุมชนของโรงเรียน การออกแบบหลักสูตรนี้ การเรียนรู้ตามทฤษฎีของ Constructivist ที่อาศัยการหาข้อมูลเป็นฐาน และใช้วิชาครูในการเรียนรู้เกี่ยวกับการให้บริการเพื่อที่จะเปลี่ยนแปลงผู้เรียนให้ดีขึ้น หลักสูตรที่ยืดหยุ่นเป็นฐานนี้ใช้นักเรียนเป็นศูนย์กลาง และให้โอกาสนักเรียนได้เกิดการเรียนรู้ด้วยการใช้กระบวนการตามสภาพจริง กับผู้มีส่วนร่วมที่มีส่วนในสารสร้างหลักสูตร ผู้มีส่วนร่วมเป็นสมาชิกที่พร้อมจะ

ทำงานของชุมชนแห่งการเรียนรู้ ซึ่งสนับสนุนการเรียนรู้ของนักเรียนและการพัฒนาทางวิชาชีพ ในขณะที่ศึกษาความต้องการที่จะทำให้ธรรมชาติและสภาพชุมชนมีความสมดุลกัน ผลิตผลตามสภาพจริงที่ผลิตได้ส่วนมากได้แก่ ผลของการแก้ปัญหาที่เน้นการแก้ปัญหาที่ยืดเอาศิลปะเป็นตัวตั้ง เช่นการติดตั้งภาพผนังกับอุโมงค์ใต้ดินสำหรับผู้เดินเท้า การสร้างหน้าต่างด้วยการเอาแผ่นแก้วทาสีมาเชื่อมต่อกันสำหรับห้องสมุดโรงเรียน และทำหินเป็นชั้นๆ เพื่อสร้างทางที่จะทำให้คนพิการสามารถเข้าถึงสระได้ นอกเหนือจากการปรับปรุงสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติที่ล้อมรอบสระที่โรงเรียนนี้ ความสามารถในการจัดระบบและการทำหน้าที่อย่างได้ผลดีในชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่ซึ่งจุดแข็งส่วนตัวของสมาชิกมีส่วนในการสร้างจุดหมายร่วมกันในการให้แนวทางที่สามารถสร้างความรู้และการเรียนรู้ตลอดชีวิตได้อย่างต่อเนื่อง บทเรียนที่ถอดได้จะบังเกิดประโยชน์แก่สาขาการศึกษาในด้านความเข้าใจทางเลือกที่เขามอง วางโครงสร้างและจัดระบบชุมชนแห่งการเรียนรู้ ผลลัพธ์ที่สำคัญที่สุดก็คือครูและนักเรียน ซึ่งจะพัฒนาทักษะของตนต่อไปในการที่จะเป็นผู้เรียนรู้ตลอดชีวิต ซึ่งมีการเตรียมการดีขึ้นที่จะฟันฝ่าการทำทนายในอนาคตของศตวรรษที่ 21 ให้ประสบความสำเร็จได้

Godwin, Lindsey Nicole (2008, pp. 1–8) ได้ศึกษาผลกระทบของจินตนาการทางศิลปะในการตัดสินใจทางองค์การ สื่อได้ให้ความเอาใจใส่หลังจากมีการเล่าถึงพฤติกรรมเลวๆ ภายในธุรกิจเมื่อไม่นานมานี้ คำถามเด่นๆ ที่มีการถามดูเหมือนจะเป็นคำถามที่ว่า “ทำไมผู้นำทางธุรกิจบางท่านจึงทำการตัดสินใจหลายอย่างในทางที่ผิด ศิลปะธรรม แม้กระนั้นก็ตามก็ยังมีองค์การมากมายหลายองค์การ ซึ่งผู้นำกระทำในทางที่ดี มีศิลปะธรรม และสร้างสรรค์ ทำการตัดสินใจทางธุรกิจที่นำไปสู่การเพิ่มทั้งกำไรและผลประโยชน์ทางสังคมอันกว้างขวาง วิทยานิพนธ์นี้นำเสนอแนวทางหนึ่งในหลายๆ แนวทางในการค้นหาประสบการณ์เกี่ยวกับจินตนาการทางศิลปะธรรม เป็นการสร้างทฤษฎีขึ้นมา และทำการเชื่อมโยงเข้ากับการตัดสินใจที่ได้ประโยชน์ร่วมกันในทางธุรกิจ โดยทั่วไป ผลการค้นพบจากผู้ตอบ จำนวน 180 คน ให้การสนับสนุนสมมุติฐานที่ว่า บุคคลซึ่งทำการจินตนาการทางศิลปะธรรม รวมทั้งความสามารถที่จะเข้าใจประเด็นทางศิลปะธรรม

และพัฒนาพิสัยของผลผลิตที่เป็นไปได้ระหว่างกระบวนการทำการตัดสินใจ โดยแท้จริงแล้วน่าที่จะผลิตผลประโยชน์ร่วมกันสำหรับสถานการณ์ที่เปรียบเทียบได้กับสถานการณ์ที่ไม่ได้ทำการจินตนาการใดๆ ทางศิลปะธรรมเลย

Jordan, Matthew Carey (2009, pp. 1-5) ได้ศึกษาเรื่องทัศนคติที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับพระเจ้าและธรรมชาติของคุณธรรม สำหรับนักปรัชญา ซึ่งเสาะแสวงในการให้คำบรรยายเกี่ยวกับธรรมชาติของคุณสมบัติทางศีลธรรม อันเป็นก้าวแรกที่สำคัญที่จะบ่งชี้ถึงคำพูดที่น่าเชื่อถือเกี่ยวกับการสื่อความทางด้านศีลธรรม คำพูดซึ่งน่าเชื่อถือเหล่านี้สร้างบทบาทที่คิดจะให้คุณสมบัติทางศีลธรรมเป็นผู้เล่นในลักษณะที่ว่าคุณสมบัติใดๆก็ตามที่เป็นไปได้ว่าจะถูกระบุด้วยความผิดทางศีลธรรม (เป็นตัวอย่าง) ย่อมมีความเหมาะสมดีที่จะบรรจุบทบาทนั้น: มันควรจะมีความเป็นปรนัย เป็นบรรทัดฐานจัดเป็นหมวดหมู่ได้ สามารถที่จะควบคุมได้ สามารถที่จะรู้จักได้ และรวมเป็นหนึ่งในกันได้ภายในกรอบของธรรมชาติแห่งอภิปรัชญา แต่เป็นการยากที่จะหาผู้แข่งขันที่เหมาะสมที่จะเล่นบทบาทนี้ได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งนั้น ลัทธิเกี่ยวกับพระเจ้าแต่ดั้งเดิมจะนำเอาทรัพยากรทางมนทัศน์เข้ามาไว้จนเกินพอดี โดยหวังว่าจะบัพพื้นที่ให้สัญจรทางศีลธรรมแข็งแกร่ง คำสั่งของพระเจ้าและทัศนคติของพระเจ้าทั้งสองอย่างแข่งขันกันเล่นบทบาทที่ใช้การสื่อสารทางศีลธรรมด้วยวาจาหรือลายลักษณ์อักษรเพื่อให้ได้คุณสมบัติต่างๆ ของศีลธรรม คำอธิบายเหนือจริยธรรมเป็นการสื่อให้เห็นว่าข้อเท็จจริงทางศีลธรรม ซึ่งฟังข้อเท็จจริงทางเทววิทยาไม่ได้เผชิญกับความยุ่งยากจนถึงกับไม่อาจฟันฝ่าไปได้แต่อย่างใด ความวิตกกังวลที่ว่าคำอธิบายเหนือจริยธรรมเกี่ยวกับพระเจ้ามีความหมายเป็นนัยๆ เกี่ยวกับผลพวงต่างๆ ที่คาดไม่ถึงว่าจะตามมา อาทิเช่น ความวิตกกังวลว่ามีดาวพระเคราะห์หลายดวงที่เป็นไปได้ว่าอยู่ใกล้ๆ ที่ไม่มีสิ่งใดที่เป็นความผิดทางศีลธรรมอยู่ในนั้น ความวิตกที่ว่าข้ออ้างทางศีลธรรมที่สำคัญๆ ส่วนมากถ้าเป็นจริงทั้งหมดก็เป็นจริงโดยขาดเหตุ ความวิตกที่ว่ากรณีที่พระเจ้ามีคุณสมบัติทางศีลธรรมย่อมเป็นการพูดซ้ำซากเกินจำเป็นและไม่ชัดเจน ความวิตกเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าไม่มีอยู่จริง ดังนั้นนักปรัชญาเกี่ยวกับพระเจ้าจึงมีเหตุผลที่ดีในการเสาะหาวิธีพัฒนาคำอธิบายเบื้องหลังจริยธรรมเกี่ยวกับพระเจ้าอย่างเด่นชัด คำอธิบายชนิดนี้ในอดีตจะเน้นบัญญัติการจากพระเจ้าเป็นพื้น อย่างไรก็ตาม คำอธิบายซึ่งสื่อแว่วว่าจะประสบความสำเร็จ คือ คำอธิบายที่อาศัยทัศนคติของพระเจ้า คุณสมบัติทางศีลธรรมตามคำอธิบายนี้เป็นอย่างเดียวกันกับทัศนคติของพระเจ้าที่มีตัวตนคอยกำกับ (อาทิ เช่น ความผิดทางศีลธรรมของการกระทำใดๆ อยู่ในลักษณะที่ว่าพระเจ้าน่าจะไม่มีใครดปรานกับบุคคลซึ่งกระทำสิ่งนั้นๆ คำอธิบายนี้สามารถที่จะเปลี่ยนแปลงรายละเอียดเล็กๆ น้อยๆ แต่มีความสำคัญของการประเมินศีลธรรมได้ดีกว่าแนวกว้างๆ ของสัญนิยมอื่นๆ ทางศีลธรรม ทั้งที่เกี่ยวกับพระเจ้าและไม่เกี่ยวกับพระเจ้า โดยเฉพาะ

อย่างยิ่ง คำอธิบายบนพื้นฐานทัศนคติเป็นการคงไว้ ซึ่งการเชื่อมโยงที่พึงปรารถนาทาง ทฤษฎีระหว่างการกระทำผิดและควรแก่การตำหนิ คำอธิบายนี้ย่อมดีกว่าทฤษฎีปรัชญาการ แห่งพระเจ้าด้วยเหตุผลหลายอย่าง รวมทั้งความสามารถที่จะช่วยรักษาไว้ ซึ่งสถานะของ ความจริงทางศีลธรรมและความกลมกลืนกันกับมโนทัศน์ที่เป็นไปได้ละติจูดความสนใจ โดยอิสระเกี่ยวกับชีวิตทางศาสนา

Hartner, Daniel F. (2011, pp. 1–10) ได้ศึกษาจริยธรรมธรรมชาติอย่าง แท้จริงเพื่อให้มีคุณธรรมอย่างต่อเนื่อง ปัญหาความขัดแย้งที่ยาวนานปรัชญาเกี่ยวกับ ธรรมชาติของศีลธรรม และคุณธรรม กลยุทธ์การพัฒนาต่อเนื่อง ได้รับการยกย่องอย่าง กว้างขวางว่าเป็นธรรมชาติ ที่หลายวิธีการเหล่านี้ล้มเหลวในการตอบสนองของความต้อการ พื้นฐานที่เหมือนจริง ทฤษฎี Humean ของแรงจูงใจทางจริยธรรมตามที่แรงจูงใจที่จะทำ หน้าที่ทางศีลธรรมที่ต้องไม่ได้เป็นเพียงความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งที่ถูกต้องทางศีลธรรมแต่ยัง ปรารถนาที่จะทำในสิ่งที่สอดคล้องกับความเชื่อ ความรู้ความเข้าใจของคุณธรรมและ แรงจูงใจจึงควรมีคู่กัน รูปแบบของการตัดสินใจเชิงจริยธรรมในการตัดสินใจและแรงจูงใจ ที่ส่งผลให้เป็นจุดเริ่มต้นที่มีแนวโน้มมากขึ้นสำหรับปรัชญาเป็นหน่วยคุณธรรมกว่ากรอบ ของจิตวิทยาพื้นฐาน วิธีการยึดหลักจริยธรรมอย่างแท้จริงจะต้องมุ่งมั่นที่จะพัฒนาอย่าง ต่อเนื่องจริงระหว่างปรัชญา ศีลธรรม เป็นงานของมนุษย์ งานวิจัยนี้ต้องการให้เราใช้ข้อมูล ที่ดีที่สุดทางวิทยาศาสตร์ที่สามารถใช้ได้กับสัตว์แพทย์ในทฤษฎีปรัชญาแบบดั้งเดิมมากกว่า ที่จะเป็นเพียงการใช้ข้อมูลที่ตัดสินระหว่างพวกเขา

Anton, Audrey Lauren (2011, pp. 1–8) ได้ศึกษาเรื่อง แหล่งที่มาและ เหตุผล (Sources and Reasons) ความรับผิดชอบทางศีลธรรมและการไม่ยกย่องดีเตียน (Moral Responsibility and the Desert of Praise and Blame) เป็นการค้นหาลักษณะ สำคัญๆ ของความรับผิดชอบทางศีลธรรมและคุณค่าของตัวแทนเกี่ยวกับการยกย่องและดี เตียน อีกทั้งความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์ของทั้งสองสิ่งนี้ เริ่มต้นด้วยการสะท้อนให้ เห็นว่าความเชื่อร่วมสมัยเกี่ยวกับความรับผิดชอบทางศีลธรรมและลักษณะที่ควรแก่การ ยกย่องและตำหนิดีเตียน ขึ้นอยู่กับความแตกต่างที่มองเห็นได้ อริสโตเติลชี้ให้เห็นว่า ลักษณะไหนมีความสำคัญต่อการสร้างความรับผิดชอบทางศีลธรรม และมีคุณค่าควรแก่ การยกย่องและตำหนิมากกว่ากัน ดังนั้น ความรับผิดชอบทางศีลธรรมย่อมต้องมีมาก่อน คุณค่าของตัวแทนที่ควรได้รับการยกย่องและตำหนิ Anton ได้แสดงให้เห็นว่าความ

รับผิดชอบทางศีลธรรมเป็นแบบของความรับผิดชอบต่อสาเหตุ ความเป็นไปได้ว่า
 ความรับผิดชอบต่อศีลธรรมจำเป็นต้องหาตัวแทนที่มีคุณค่าควรแก่การยกย่องหรือตำหนิ
 Koh, Caroline (2012, pp. 1–5) การพัฒนาคุณธรรมและแรงจูงใจของ
 นักเรียนในการศึกษาจริยธรรม: การศึกษาสิงคโปร์ เหตุการณ์ในโลกที่ผ่านมาเป็นภัย
 ความยากของการก่อการร้ายและวิกฤตเศรษฐกิจโลกได้ลุกโชนความสนใจในจริยธรรมและ
 ค่าการศึกษา การศึกษาคำนี้ดำเนินการในสิงคโปร์, รวมวิธี Kohlbergian ที่จะประเมินผล
 ของการตัดสินใจทางศีลธรรมที่มีกรอบการทำงานตามทฤษฎีการตัดสินใจเองในการประเมิน
 กฎระเบียบที่สร้างแรงบันดาลใจของนักเรียนวัยรุ่นที่มีต่อหน้าที่พลเมืองและการศึกษา
 ทางศีลธรรม (CME) ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่าการพัฒนานักเรียนสิงคโปร์ของเหตุผล
 เชิงจริยธรรมตามแนวโน้มที่กำหนดไว้สำหรับกลุ่มอายุของพวกเขาในทฤษฎีของโคลเบอร์ก
 เกี่ยวกับแรงจูงใจของพวกเขาใน CME กับนักเรียนแสดงให้เห็นในระดับปานกลางของ
 แรงจูงใจของตนเองถึงแม้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างขั้นตอนการพัฒนาคุณธรรมและ
 แรงจูงใจใน CME ต่ำ

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทำให้ผู้วิจัยได้องค์ความรู้
 ในเรื่องของหลักสูตรและการพัฒนาหลักสูตร หลักสูตรเสริม แนวคิดจิตตปัญญาศึกษา
 แนวทางการปฏิบัติในการนำแนวคิดจิตตปัญญาศึกษามาใช้ในการจัดการเรียนรู้ แนวคิด
 โยนิโสมนสิการ แนวทางการปฏิบัติในการนำแนวคิดโยนิโสมนสิการมาใช้ในการจัด
 การเรียนรู้ คุณธรรมในยุคประชาคมอาเซียน และแนวทางในการพัฒนาคุณธรรมสำหรับ
 นักเรียน ส่งผลให้ผู้วิจัยสามารถสร้างกรอบแนวคิดของการวิจัย สร้างกรอบองค์ประกอบ
 ของหลักสูตรเสริม และการร่างหลักสูตรเสริม เพื่อเสริมสร้างคุณธรรมในยุคประชาคม
 อาเซียนโดยใช้แนวคิดจิตตปัญญาศึกษาและโยนิโสมนสิการ สำหรับนักเรียนประถมศึกษา
 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสกลนคร เขต 1 ต่อไป